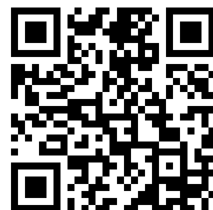

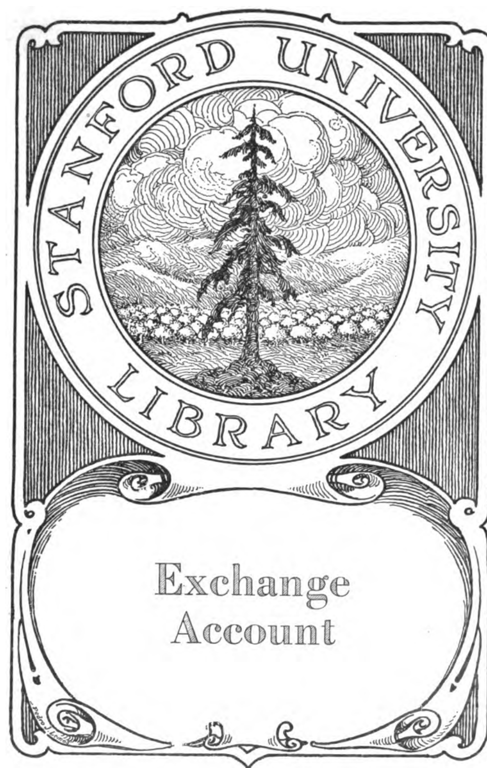

Philips Wielant

door

Mr H. P. Schaap

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY
Exchange
Account

PHILIPS WIELANT
EN DIENS CORTE INSTRUCTIE
OMME JONGHE PRACTISIENEN
IN CIVILE ZAKEN

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID
AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG
VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS, DR. J. DE ZWAAN, HOOG-
LEERAAR IN DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID,
TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT IN HET
OPENBAAR TE VERDEDIGEN, OP MAANDAG DEN 13DEN
JUNI 1927, DES NAMIDDAGS OM 4 UUR

DOOR

HERBERT PAUL SCHAAP
GEBOREN TE GRONINGEN

HAARLEM — H. D. TJEENK WILLINK & ZOON — 1927

Boek-, Courant- en Steendrukkerij G. J. Thieme, Nijmegen—Arnhem

INHOUD.

EEN WOORD VOORAF.

Hoe velen heb ik dank te weten bij de totstandkoming van dit werk! Ik reken het mij tot eenen aangenamen plicht aan mijne gevoelens van dankbaarheid te hunnen opzichte hier uiting te geven.

In de allereerste plaats jegens professor Mr. Dr. *C. M. A. R. van Roy,* oud-hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de universiteit te Gent, van wien ik de aanmoediging mocht ontvangen, om deze studie te ondernemen en met wien ik, in den beginne, menig uur in zijne gastvrije woning over mijn onderwerp mocht beraadslagen.

Zéér veel ben ik verschuldigd aan de heeren Dr. *Jos. Denys,* archivaris aan het rijksarchief te Gent, en Mr. *E. I. Strubbe,* advocaat te Brugge. Zonder de voorlichting en steun van deze beide uitnemende kenners van Vlaamsche archivalia zou mijn werk wellicht niet tot een goed einde zijn gebracht.

Door de beminnelijke hulpvaardigheid van den Zeereerwaarden Heer *Mich. English,* archivaris der kathedrale kerk van St.-Salvator te Brugge, is het mij mogelijk gemaakt, photografische opnamen te laten doen van het drieluik, waarvan men de afbeeldingen in dit boek aan-

treft. Daarvoor breng ik Zijn Zeereerwaarde hier nog eens mijn oprechten dank.

Aan den stadsarchivaris van Brugge, den heer *R. A. Parmentier*, betuig ik ook mijnen dank voor verleende hulp.

Dank ook aan Dr. *M. A. van Weel*, voorzitter der Taalcommissie van het Algemeen Nederlandsch Verbond, te 's-Gravenhage, die mij behulpzaam was bij het nazien der drukproeven en van wien ik menigen wenk op het gebied van stijl en taal mij ten nutte heb kunnen maken.

Den meesten dank ben ik echter verschuldigd aan Mr. *J. G. C. Joosting*, privaat-docent aan de rijksuniversiteit te Groningen, met wien ik tot het einde toe om de stof geworsteld heb, gelijk mijn voorvader Jaäcob met den Geest aan de beek de Jabbok; ons beiden — mijn' voorvader en mij — was het ten zegen. En wanneer mijn werk eenigszins geslaagd mag heeten, dan dank ik het stellig voor een niet gering deel aan deze worsteling.

Ook past hier dan een woord van welgemeenden dank aan de *Faculteit der Rechtsgeleerdheid* te Groningen en in het bizonder aan mijnen promotor, professor Mr. Dr. *I. B. Cohen*, die voor mij de mogelijkheid hebben geopend dit werk dienstbaar te maken aan het door mij beoogde doel.

Ten slotte is het mij eene oprechte vreugde op deze plaats ook *mijne vrouw* dank te brengen, niet alleen voor het vervaardigen van de teekening van Wielants

wapen en van de bandteekening voor dit boek, maar ook en bovenal voor de liefderijke belangstelling, waarmede zij mijne onderzoekingen steeds heeft gevolgd.

Eene korte verklaring nog: Deze studie is feitelijk niet meer dan een uitgewerkte inleiding en bedoelt ook niet meer te zijn. Een tekstcritische uitgave van Wielants Corte Instructie in civiele zaken, — ziedaar mijn oorspronkelijk plan, waarmede ik reeds een goed eind gevorderd was, toen mij bleek, dat het te veel van mijn' tijd zou vergen. Dit, evenals een hoofdstuk over de onderlinge verwantschap (de z.g.n. filiatie) der h.ss., blijve dus voor de toekomst „in het vat".

Intusschen vlei ik mij, dat ook dit bescheiden werk reeds een wegwijzer zal kunnen zijn voor anderen, die eveneens op het door mij onderzochte terrein willen werken.

S.

EERSTE HOOFDSTUK.

INLEIDING.

Waarom hebben wij juist den persoon van meester Philips Wielant, zijn tijd en zijn werk, tot onderwerp van onze studie gekozen? — Ziedaar een vraag, waarop wij, ter inleiding, reeds dadelijk een antwoord willen geven.

Wij hebben deze keuze gedaan, om drieërlei redenen: om de belangrijkheid van den persoon, om de belangrijkheid van zijne rechtsgeleerde werken en, niet het minst, om den tijd, waarin deze werken ontstonden en die zoo belangwekkend is in den ontwikkelingsgang onzer gewesten en heerlijkheden als een tijdperk van groeiende staatkundige éénwording.

De smeltkroes onzer nationaliteit 1) stond te vuur. Wat zou er uit te voorschijn komen? Allerlei krachten borrelden en botsten, vereenigden zich, vernietigden

1) Zie over het begrip „nationaliteit" o. a.: S. R. STEINMETZ, *De nationaliteiten in Europa* (1920), bladz. 1—30. Zie ook: H. P. SCHAAP, *De Joodsche nationaliteit* (in: Vragen van den Dag, 1924, 8ste afl., bladz. 614 e. v.) en G. SCHAMELHOUT, *De volken van Europa en de strijd der nationaliteiten* [Bibliotheek voor sociale- en bedrijfswetenschappen] 1925, Deel I, Derde Hoofdstuk.

elkaar, in dat onrustig tijdsgewricht na 1477, na de nederlaag van Karel den Stoute bij Nancy. Ongetwijfeld was er een langzaam-groeiend besef van saamhoorigheid, een bewustwording van gemeenschappelijke belangen tusschen de Dietsche gewesten, — Vlaanderen, Zeeland, Holland, Brabant, met Utrecht als invloedssfeer (denk aan bisschop David van Bourgondië) — die reeds langeren tijd onder Bourgondische heerschappij hadden gestaan. Niettegenstaande alle verzet tegen ditzelfde Bourgondisch, centraliseerend, bestel — waartoe van tijd tot tijd ook alle reden bestond — tegen dit „étatisme", zooals we het in 't vervolg zullen noemen, — niettegenstaande dat, of misschien ook wel juist daardoor, was er eene behoefte tot samenwerking tusschen de verschillende Staten, die tot twee keer toe op zéér treffende wijze tot uiting kwam en wel in 1477 en in 1488 1). Beide keeren kwamen afgevaardigden van de Staten van Vlaanderen, Zeeland, Holland en Brabant, op aanstichting van het, in politiek opzicht stellig meestzelfbewuste, gewest Vlaanderen, bijeen. Vooral 1488 is in dit opzicht leerrijk, omdat die bijeenkomst plaats

---

1) H. PIRENNE, *Le rôle constitutionnel des états généraux des Pays-Bas en 1477 et en 1488* (in: *Mélanges Paul Fredericq*, bladz. 267—271); — bladz. 270: „Par un étrange retour des „choses, les États de 1488 n'ont pour mission que de protéger „l'autonomie de chaque province, de donner au particularisme „territorial *la garantie de la généralité.*" — In elk geval toch een heel merkwaardig soort particularisme, dat z'n kracht juist in aansluiting zoekt! Er werd in 1488 ook bepaald dat voortaan geen oorlogen gevoerd zouden mogen worden dan na gemeen overleg der generale staten.

greep juist in het tijdvak van het heftigste verzet tegen den „vreemdeling" Maximiliaan, die toen te Brugge zelfs gevangen werd gehouden. „De beteekenis dezer groote „statenvergaderingen voor de wording van den Neder„landschen staat wordt gewoonlijk veel te laag geschat." 1)

De groeiende éénwording op staatkundig gebied deed zich ook gevoelen in de rechterlijke instellingen dier dagen en de Groote Raad te Mechelen was daarvan stellig het beste bewijs. Tevens was er in de Nederlanden langzamerhand een stand van juridisch gevormde ambtenaren ontstaan, overeenkomende met de Fransche „noblesse de robe" 2); ja, er stond een groot aantal schrijvers van rechtsgeleerde werken op, met groot gezag; men zou kunnen zeggen: er ontstond een Zuidnederlandsche juristenschool 3), met romanisten en schrijvers over inheemsch procesrecht, waarvan de invloed tot ver buiten de grenzen der Nederlanden zou reiken. Buiten *Philips Wielant* behoeven wij slechts te herinneren aan namen als: *Nikolaas Evertsz* (ook *Everardus* of, naar zijn geboorteplaats, *Clais van Grijpskerke* genoemd) 4), president van het Hof van Holland,

---

1) P. J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, 1ste druk, deel II, bladz. 300. [3de druk, deel I, bladz. 473.]

2) P. J. BLOK, a. w., bladz. 402.

3) P. VAN HEIJNSBERGEN, *Geschiedenis der rechtswetenschap in Nederland*, bladz. 33. — Zie ook: J. BRITZ, *Code de l'ancien droit belgique, ou histoire de la jurisprudence et de la législation*, I (Mémoire sur l'ancien droit belgique), Brussel, 1847.

4) Zie over Nikolaas Evertsz (1462—1532): *Nieuw Nederl. Biografisch Woordenboek*, III, bladz. 358; R. STINTZING, *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft*, bladz. 118—120;

Zeeland en West-Friesland, later president van den Grooten Raad te Mechelen, schrijver o. a. van het werk „Topica" (verzameling van uitspraken, tevens leerboek) door Von Savigny zeer geprezen; *Nikolaas Heems van Brussel* 1), hoogleeraar te Leuven, leermeester van Wigele van Aytta en van Joost de Damhoudere, doceerde Institutiones, later Pandecten; *Lambert van Briaerde* 2), rechtsgeleerde en diplomaat, president van den Grooten Raad te Mechelen, schrijver van een werk „Tractaet hoe ende in wat manieren dat men nae dis„positie van gescreven rechten schuldig is ende behoort „te procederene in accien personele, criminele, reele, „mixte ende oock in beneficialibus"; *Gabriël van der Muyden (Mudæus)* 3), hoogleeraar te Leuven, groot romanist, zich toeleggend op een nauwkeurige bronnenstudie; *Joost de Damhoudere* 4), eerst „consiliarius pensionarius" (rechtsgeleerd assessor) te Brugge, later schatmeester bij de administratie der Nederlandsche

---

F. C. VON SAVIGNY, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*, deel 6, bladz. 464—466. (2de druk).

1) Over Nik. Heems van Brussel (gest. 1532): VAN HEIJNSBERGEN, a. w., bladz. 30.

2) Over Lambert van Briaerde (± 1490—1557): P. FAULCONNIER, *Description historique de Dunkerque*, t. II, l. II, bladz. 57; A. MERGHELYNCK, *Le fief-manoir dit le château de Beauvoorde*, bladz. 73, 267, 306; ALEX. BONVARLET, *Généalogie de la famille de Bryaerde* (in: *Annales du comité flamand de France*, t. IV, 1859.)

3) Over Mudaeus (1501—1561): STINTZING, a. w., bladz. 340—343; V. BRANTS, *La faculté de droit à l'Université de Louvain à travers cinq siècles*, bladz. 13 e. v., 113 e. v.

4) Over Joost de Damhoudere (1507—1581): VAN HEIJNSBERGEN, a. w., bladz. 23—28; STINTZING, a. w., bladz. 604 e. v.

financiën, schrijver van „Praxis rerum criminalium" en van „Praxis rerum civilium", waarop wij in dit werk zullen terugkomen; *Joachim Hoppers* 1), achtereenvolgens hoogleeraar in het Pandectenrecht te Leuven, raadsheer in den Grooten Raad te Mechelen, lid van den Raad van State, raadsheer voor Nederlandsche aangelegenheden in Spanje, schrijver van o. a.: „De iuris arte libri tres" en „Ferdinandus sive de institutione principis"; *Petrus Peckius* 2), hoogleeraar in het Pandectenrecht, later in het canoniek recht te Leuven, raadsheer in den Grooten Raad te Mechelen, schrijver van o. a.: „De iure sistendi et manuum iniectione quam arrestationem vocant" en een werk over zeerecht; *Jacob Reyvaert (Rævardus)* 3), bijgenaamd de „Papinianus der Nederlanden", schrijver van o. a.: „De præjudiciis libri duo" en „Ad leges XII tabularum liber singularis".

Men heeft aan deze juristen lange jaren weinig aandacht geschonken; tegenwoordig begint men aan hen meer waardeering te geven, al wordt Philips Wielant nog steeds niet naar waarde geschat en Lambert van Briaerde meestentijds geheel vergeten. — Het te onzent nog steeds gaarne geraadpleegde leerboek van Mr. W. Modderman 4), om een voorbeeld te noemen, geeft geen

---

1) Over Joachim Hoppers (1523—1576): VAN HEIJNSBERGEN, a. w., bladz. 31; STINTZING, a. w., bladz. 343—351.

2) Over P. Peckius (1529—1589): VAN HEIJNSBERGEN, a. w., bladz. 28.

3) Over J. Raevardus (± 1534—1568): VAN HEIJNSBERGEN, a. w., bladz. 29; L. WILLEMS, *J. Reyvaert*, (in: Biographie Nationale, t. XIX, kol. 238—243.)

4) *Handboek voor het Romeinsche recht*, vervolgd door

enkelen naam der hierboven genoemden, en het meermalen aangehaalde werk van Mr. van Heijnsbergen vermeldt niets over L. van Briaerde.

Waren, door de latere politieke gebeurtenissen, de Dietsche Nederlanden niet uiteengescheurd — door omstandigheden grootendeels van hun wil onafhankelijk — stellig hadden wij in het Noorden niet op de Fransche overheerschers behoeven te wachten, om éénheid in ons recht en in onze rechtsbedeeling te erlangen; immers, die eenheid was stellig op komst. De Republiek der Vereenigde Nederlanden echter, die, na de mislukking van des Zwijgers grootsche conceptie, uit den strijd tegen de vreemde overheersching te voorschijn kwam, „was niet in staat of niet gezind het [groote „werk der rechterlijke hervormingen] weder op te vat„ten. Integendeel, zij haastte zich te sloopen, wat reeds „was opgebouwd: een gemeen Nederlandsch regt be„stond er, bij den val der Republiek, nog niet" 1). — Daarover behoeft men zich feitelijk ook niet al te zeer te verbazen. De Noordelijke gewesten, die er, na het verlies der tot nu toe belangrijkste deelen, Vlaanderen en Brabant, overbleven, hadden een veel geringeren samenhang onderling, ook in cultureel opzicht, tot dien tijd gehad, dan er b.v. bestaan had tusschen Holland, Zeeland en Vlaanderen. „Vóór de Unie de Noorde„lijke provinciën onverbrekelijk vereenigde en van de

Mr. H. L. DRUCKER en Mr. P. A. TICHELAAR (herzien door Mr. TICHELAAR.)

1) J. A. FRUIN, *Het regt en de regtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, [in: Vaderlandsche Letteroefeningen, voor 1867, deel I bladz. 406].

„Zuidelijke scheidde, waren b.v. van Holland en Zee-„land de betrekkingen met Vlaanderen ongelijk inniger „dan met Gelderland of Groningen" 1).

De Noordoostelijke gewesten b.v., die nog geheel „Overlandsch" waren en zich ook nog lang niet „Nederlandsch" gevoelden, moesten nog in alle opzichten van het Zuidwesten uit gewonnen worden 2). Het gewestelijk particularisme der Noordelijke Nederlanden, na de scheiding, was feitelijk iets anders, iets minder-edels, dan de oude volksweerzin der zelfbewuste Vlaamsche gewesten tegen de vreemde invloeden („wat walsch is, valsch is"!), waarmede die gewesten van zoo nabij steeds te kampen hadden gehad.

Wij zullen voldoende gelegenheid hebben, in onze studie daar nader op terug te komen. Thans zij er echter reeds op gewezen, dat sedert Philips den Schoone, geboren Nederlander, de aaneengroeiïng der gewesten regelmatig haren gang ging, althans veel minder bezwaren ontmoette. Er was een rustperiode ingetreden, die tevens aan de goedgezinden de gelegenheid verschafte, voor de gemeenschappelijke belangen werkzaam te zijn.

Wij zien Wielant dan ook in dezen tijd tot groote

---

1) J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO in zijn bekende opstel: *Over den titel van bezit in het B. W.* [in: Themis van 1870, bladz. 412].

2) J. W. MULLER, *Over Nederlandsch volksbesef en taalbesef,* rede ter aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden. (6 October 1915.)

Zie ook: *Verslag van de Commissie, ingesteld door het Algemeen Nederlandsch Verbond en belast met een onderzoek naar de z.g.n. stamverwantschap met de bevolking van Oost-Friesland* (in: Neerlandia, 27ste jaargang, No. 12, bladz. 176 e. v.).

ontplooiïng zijner werkdadigheid komen. En door het werk van zijn hand, dat meer in 't bizonder ons in het tweede gedeelte dezer studie gaat bezighouden, het werk dat later, in druk, als de „*Practijcke civile*" van meester Philips Wielant alom bekendheid heeft verworven, heeft hij zich een monument gesticht, dat hem het recht geeft op een plaats in onze rechtsgeschiedenis naast dien anderen, grooten, (Noord-)Nederlander, schrijver van de „Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid", naast Hugo de Groot.

TWEEDE HOOFDSTUK.

LEVENSSCHETS VAN PHILIPS WIELANT.

§ 1. Philips Wielant werd, vermoedelijk in het jaar 1440, te Gent in Vlaanderen geboren uit een oud, aanzienlijk, geslacht. Wij kennen de namen van zijne ouders en van zijn grootvader. Zijn vader was Mr. Jan Wielant, heer van Bavichove, Landeghem en Haysoete, griffier, later raadsheer in den Raad van Vlaanderen; zijne moeder Catherina van den Kethulle, eveneens uit een zeer bekend, Vlaamsch, geslacht. — De grootvader was Floris Wielant, schepen van Kortrijk, zoon van een' zekeren Jan 1), kastelein van Winendaele 2).

Van Philips' jeugd weten wij niet anders, dan dat hij de universiteit te Leuven bezocht, waar toen bekende Nederlandsche rechtsgeleerden onderwijs gaven. Hebben dezen invloed geoefend op de latere ontwikkeling van den jongen Wielant in een bepaalde richting? Wij

---

1) PAQUOT, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas,* t. III, fol., op Wielant.

2) *Winendaele* was een oud kasteel der graven van Vlaanderen bij Torhout: „Mansio comitis valde pulchra", volgens den onbekenden schrijver der *Annales conventus fratrum minorum Gandavensium.*

weten het niet; slechts dit ééne weten wij: de hoogleeraren te Leuven waren in die dagen voor verreweg het grootste gedeelte uit het Dietsche gedeelte dezer landen. Men had daar o. a.: Dr. Roelof van Beringhen, uit de buurt van Diest; Dr. Gerlach de Bont, van Leuven, die ius civile onderwees; Dr. Willem Arnoldi gezegd Tay, van Delft, deze behandelde de Instituten en het canoniek recht; Dr. Boudewijn Hendriksz (Henrici), van Zieriksee, die blijkens zijn „Lectura ad Libros V Decretalium tomis V" en „In Librum IV Decretalium", canoniek recht doceerde. Daarnaast vond men er Dr. Raymundus de Marliano, een Italiaan, van wien, volgens Paquot, gezegd werd: „.... habens de literatura multum, de æquitate parum" 1), hetgeen stellig niet wijst op veel waardeering; hij werd dan ook spoedig opgevolgd door Dr. Robert van den Poel (De Lacu), van Gent, die „Illustrationes institutionum iuris" heeft geschreven.

Den 5den December 1464 verwierf Wielant den graad van licentiaat in het Romeinsch recht (ius civile) aan de Leuvensche hoogeschool en trad daarna de maatschappij in. In het laatst van 1473 huwde hij met Johanna van Halewijn; ook deze stamde uit een aanzienlijk juristengeslacht; zij was n.l. de dochter van Mr. Jan van Halewijn, heer van Zweveghem en Zwevezeele (door zijne vrouw) en, tot 1477, voorzitter van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland 2)

1) PAQUOT, *Mémoires*, t. II, bladz. 220 noot b.

2) UBBO EMMIUS, *Rerum Frisicarum historia* (Leiden 1616), bladz. 398, zegt van hem: „Ioannes Hallewinus litteras bonas doctus". — W. VAN GOUTHOEVEN, *D'oude Chronijcke ende Historiën van Holland*, 's Gravenhage, 1636, bladz. 102.

en van Beatrijs van den Rijne, vrouwe van Zwevezeele.

Aan de vriendelijke medewerking van Dr. Jos. Denys, archivaris aan het rijksarchief te Gent, danken wij den tekst van den volgenden brief van Philips Wielant aan den abt van de Sint-Adriaansabdij te Geeraardsbergen, om hem tot zijn bruiloft uit te noodigen [1]:

„Eerwerdich vader in Gode, harde lieve ende „speciael heere, Ic ghebiede mi te u zeere vrien-„delic ende met herten.

„Ende ghelieve u te wetene dat binnen den „levene van wijlen meester Ian Wielant mynen „vadere, danof God der ziele ghedincke, ende bi „zynen wetene, bi zyne [2] ende consente zeker „traictiet van huwelicke ghemaect ende ghesloten „was ende es tusschen joncvrouwe Janen, meester „Jans dochtere van Halewyn, heere van Zweve-„zele, raed myns gheduchten heeren ende presi-„dent in zynen landen van Holland, Zeeland ende „Vriesland of een zyde ende mi of andere; danof „men de feeste ghehouden zoude hebben over-„lanc, ne hadde ghedaen toverliden van mynen „voorseyden vadere, ende danof men de feeste „houden zal hier te Ghend te mynen huus, den „XVIen dach van Novembre nu eerstcommende.

„Ende omme dieswille dat dezelve wilen myn „vadere u altijts hilt over zyn speciael heere ende

---

1) *Rijksarchief te Gent.* Fonds: St. Adriaansabdij te Geeraardsbergen, No. 197, fol. 161.

2) Hier ontbreekt een woord, in den zin van „gheheete" of „gehengenesse".

„vriend ende dat hy gheadviseert hadde u te bid-
„dene te mynder voorseyde feeste, indien dat hy
„die hadde moghen ghebieden; ooc mede dat ic
„hope dat myn bede nu naer zyn overliden niet
„mindere tuwaert en wert dan zyne gheweest zoude
„hebben, so scrivic an u, zeere vriendelic bid-
„dende, dat u ghelieven wille te zendene te mynder
„voorseyde feeste ende mi te doene alle de eere
„ende bestandichede, die ghy zult connen ende
„moghen; alzo ic mi tuwaerts betrauwe.

„Ende als u ofte den uwen yet ghelieven zal
„van dat ic vermach, ghy zult mi altijts daertoe
„vinden bereet, by der hulpe ons Heeren, Die u,
„eerwerdich vader in Gode, sparen wille in langhen
„zaleghen levene.

„Gescreven te Ghend, den XXVIIIen dach van
„Octobre anno LXXIII.

„tUwen diensten ende ghelieften altijts bereet
„Philips Wielant,
„raed myns gheduchten heeren."

[Adres:]

„Eerwerdeghe vader in Gode, minen heere
„den prelaet van Sente Adriaens te Gheerds-
„berghe [1]), minen harden lieven ende zeer ghe-
„menden heere ende vriend."

Uit dit huwelijk van Philips Wielant met Johanna van

1) Volgens E. SOENS, *De abdij van Sint Adriaan te Geeraardsbergen,* (Aalst, 1914) bladz. 38, was van ± 1460—1480 abt: Raes van der Schueren.

Halewijn sproten ettelijke kinderen, n. l. 1): frater Jan Wielant, die opgenomen werd in de ridderlijke orde van Rhodes 2) en in 1518 is gestorven, — Florentine Wielant 3), gehuwd met Steven van Liedekerke, heer van Heestert en Zulte, — Philippine Wielant, gehuwd met Ferry de Gros, heer van Nieuwland en Oyeghem, burgemeester van 't Brugsche Vrije 4), — en Barbara Wielant, die het geestelijk kleed aantrok en non werd in het klooster „De Poel" bij Leiden (onder Leiderdorp), waarin hare tantes Anna, Beatrijs en Agnes van Halewijn reeds opgenomen waren.

Te Gent bewoonde de familie Wielant het huis, dat in de Gentsche geschiedenis als „Het Braemsteen" (of „Serbraemssteen") bekend staat, en dat stond in de Onderstraat. Tegenwoordig is ter plaatse een school gevestigd. Enkele

---

1) De volgende genealogische gegevens zijn ontleend aan PAQUOT, *Mémoires*, t. III, waar hij, op bladz. 233, noot f. schrijft: „Je l'ai copiée sur les *Généalogies de Flandre* de LAMBERT SNOY, „manuscrites chez M. le comte de Limminghen, feuillet 79. „Snoy dit immédiatement avant de rapporter cette liste: „En „„heeft [Ph. Wielant] van al syn kinderen soo geschreven gehad, „„doen hy leefde, als hier naer volght"".

Een zoontje Philips Wielant stierf op éénjarigen leeftijd. Zie ook: ED. DHONT—DE WAEPENAERT, *Quartiers généalogiques des familles flamandes*.

2) Van 1309—1522; nadien Orde van Malta geheeten.

3) In het Britsch Museum, No. 35, 136, rubbings, tracings XCIX, vindt men eene afbeelding op linnen van de grafzerk van eene *Florentine Wielant*, doch deze was, zooals uit het opschrift kan blijken, de zuster van Philips Wielant.

4) Het praalgraf van *Philippine Wielant* en haren gemaal kan men zien in de St. Jakobskerk te Brugge; de echtgenooten liggen naast elkaar.

luttele resten van het oude gebouw zijn nog te zien [1]).

Zooals uit het onderschrift van den brief van Ph. Wielant aan den abt van de St.-Adriaansabdij te Geeraardsbergen blijkt, was hij in October 1473 reeds raad van zijn' heer den graaf van Vlaanderen, Karel den Stoute. D. w. z. hij was vermoedelijk lid van „'s graven raad" en wel van den Grooten Raad, die in December van dat jaar een vasten zetel te Mechelen kreeg, doch vóór dien tijd „ambulant" was en toentertijd feitelijk nog slechts een onderdeel van 's graven raad vormde. Dit klemt te meer, omdat we weten, dat Philips Wielant van 19 tot 24 Maart 1473 is belast geweest met een enquête in de zaak van Karel den Stoute tegen Philips van Nieuwenhove, welke zaak aanhangig was voor den Grooten Raad [2]).

Hoe het zij, dit staat vast, dat Wielant dadelijk bij de oprichting van het Parlement van Mechelen tot wereldlijk raadsheer daarin wordt benoemd. Na de opheffing van dit Parlement in 1477, in verband met den dood van Karel den Stoute, blijft Wielant in Mechelen wonen en wordt hij benoemd tot „meester van de

---

1) „*Serbraemssteen*" = het steenen huis van heer Abraham. Men verwarre het Braemsteen niet — zooals tot voor kort veelal gebeurde en zooals DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, bladz. 95 het deed — met het, iets verderop gelegen, „Ryhovesteen", tegenover het Serpentstraatje. [Zie: *Bulletijn der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent*, 21ste jaar, 1913].

Men zoekt tot op heden tevergeefs naar een gevelsteen of eenig ander gedenkteeken aan dit huis, dat de herinnering komt wakker roepen aan den grooten Vlaming, die hier zoo vele jaren van zijn arbeidzaam leven sleet.

2) EUGÈNE LAMEERE, *Le jurisconsulte Philippe Wielant. Notes biographiques inédites*. (in: La Belgique judiciaire, 1900.)

requesten" onder Maria van Bourgondië. In het jaar daarop wordt Wielant burgemeester van 't Brugsche Vrije; in September 1478 legt hij den eed als zoodanig af (zie bijvoegsel 1). In ditzelfde jaar is hij zeer waarschijnlijk ook uit Mechelen naar Brugge verhuisd (zie bijvoegsel 2). In zijne hoedanigheid van burgemeester van 't Brugsche Vrije was hij afgevaardigde naar de statenvergaderingen, o. a. te Kortrijk, Dendermonde en Antwerpen (bijvoegsel 3 en 4) en in dezen tijd neemt hij een levendig aandeel in de toebereidselen tot den oorlog tegen Frankrijk (bijvoegsels 6, 9, 10, 11). Persoonlijk blijft hij mede borg voor geldsommen, genomen van het weezengeld, om daarmede de soldij voor 7000 man te kunnen betalen, „daer vooren zy, metgaders den „ontfanghere, hemlieden verbonden in huerlieder priveen „name, voor de bailliu ende mannen vanden burch van „Brugghe up constraint vanden 5en penninck" (zie bijvoegsel 5). Een tent, door Wielant voor het leger afgestaan, ging verloren in den roemruchtigen slag bij Guinegate op 7 Augustus 1479, waar het Fransche leger verslagen werd (zie bijvoegsels 8 en 7).

Van 1480 tot 1482 was Wielant ontvanger van het Vrije en in 1482 weder burgemeester.

Tijdens den opstand der Vlamingen tegen Maximiliaan van Oostenrijk, in 1488, is Wielant voorzitter van den Raad van Vlaanderen, aangesteld door Philips van Kleef, heer van Ravestein, toen het hoofd van den Vlaamschen opstand, en wordt hij dan ook door Maximiliaan afgezet als „meester van de requesten ordinaire". Na den vrede van Cadzand in 1492 en de daarmede gepaard gaande amnestie wordt Wielant weer gedeel-

telijk in genade aangenomen; hij wordt dan althans „raed extraordinaris", in den Raad van Vlaanderen 1). Uit gevonden rekeningen blijkt ook nog, dat Wielant in de jaren 1495—'96 weer raad-ordinaris was. In 1504 wordt hij benoemd tot raadsheer in den, nieuwen, Grooten Raad te Mechelen en dat blijft hij tot zijn' dood in 1520. Over zijne talrijke reizen als gedelegeerd commissaris en ook als vertegenwoordiger van de regeering, zullen wij hierna nog spreken.

Wielant overleed den 2den Maart 1520 en werd bijgezet in het familiegraf in de Sint-Jacobskerk te Gent, waar, volgens oude beschrijvingen, een blauwe zerk met metalen plaat de laatste rustplaats van den grooten man aanduidde. Men las daarop in onze taal 2):

Sepulture van
Philips Wielant, heere van Landeghem,
raedt ende meester van requeste ordinaire van de
zeer hooghe ende moghende princen ende
hertoghen Kaerle, hertoghinne Marie,
coninck Maximiliaen ende eerts-hertoghen Philips,
die starf int jaer m. d. XIX 3), den II maerte.
Ende van
Joncvrouwe Joanna van Halewyn,
Mer. Jans dochtere, zijne ghesellenede,
dewelcke starf den XX van april m. d. X.
Bidt voor de zielen.

1) A. VANDENPEEREBOOM, *Des Cours de justice* (in: Annales de la société histor. de la ville d'Ypres, 1873, t. VI, bladz. 258, n. 11).
2) *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen*, eerste reeks, *Parochiekerken, Gent*, deel II.
3) Paaschstijl, dus volgens onze tijdrekening 1520.

Drieluik in het museum der St.-Salvatorkerk te Brugge.

Men zal tegenwoordig in de Sint-Jacobskerk te Gent tevergeefs naar Wielants grafsteen zoeken; de plaats is geheel onbekend en de namen der vroegere oude kapellen zijn in den loop der eeuwen veranderd.

§ 2. In het museum van de hoofdkerk van St. Salvator te Brugge bevindt zich een klein, oud, drieluik (60 c.M. hoog), waarschijnlijk van den schilder *Adriaen Ysenbrant,* een leerling van Geeraerd David, en die van ± 1510 tot zijn dood in 1551 te Brugge schilderde.

Op het *linkerluik* (linker, van den toeschouwer uit gezien) komt Philips Wielant voor. Dat de persoon in knielende houding Philips Wielant voorstelt, volgt uit het wapen rechtsboven en uit de aanwezigheid van diens patroon St. Philippus met het kruis 1).

Het *middenluik* stelt voor: „De opdracht van Jezus in den tempel", volgens de anachronistische voorstellingen dier dagen. Rechts ziet men Simeon (? Lucas II: 25 e. v.), de uitgestrekte handen bedekt met een witten doek, gereed om Jezus, die zich aan de kleeren van zijne moeder vasthoudt, van haar over te nemen. Geheel links de vader, Joseph, en achter de tafel de waarzegster Anna (Lucas II : 36 e. v.). Tusschen Anna en Simeon staat, schijnbaar, eene jonge geestelijke van de orde der Augustijnen. Wie stelt zij voor? Aan het gekwartileerde, ruitvormige wapenschild linksboven ziet men, dat zij iemand is uit het huis De Gros-de Messey.

Het *rechterluik* vertoont Johanna van Halewijn, Wielants echtgenoote, hetgeen blijkt uit het ruitvormige

1) Zie de afbeelding tegenover den titel van dit boek.

wapenschild (gedeeld, Wielant en Halewijn) en uit de aanwezigheid van haren patroon St. Johannes met den kelk.

Van dit drieluik zegt prof. Hulin van Loo 1): „....
„...les portraits de Philippe Wielant et de Jeanne de „Halewyn détonnent. Leur exécution très inférieure „prouve que ce sont des portraits *après décès*". En met het oog op het middenluik meent prof. Hulin: „C'est probablement à l'occasion de la prise de voile „d'une de leurs [sc. van Wielant en Joh. van Hale- „wijn] trois petites-filles: Antoinette, Philippine ou „Guyotte de Gros, que fut peint ce tableau." — „Peut- „être s'agit-il de la filleule de Philippe: Philippine, née „à Bruges le 8 octobre 1501?" —

„Ajoutons que le fait que l'écu de la réligieuse est „écartelé de Gros et de Messey, ne s'oppose pas à „notre conjecture. Il est de bonne héraldique que les „filles portent *sans changement* l'écu de leur père, et „écartèlent comme lui, s'il faisait." — Zooals men zich zal herinneren, was Wielants tweede dochter, Philippine, gehuwd met Ferry de Gros.

Het drieluik werd in het begin der 19de eeuw aan de kerk geschonken door den bekenden Brugschen oudhedenverzamelaar en -liefhebber J. van Huerne 2).

---

1) GEORGES HULIN DE LOO, *Catalogue critique, précédé d'une introduction sur l'identité de certains maistres anonymes*, (1902), No. 184.

2) Wij danken deze wetenschap aan de vriendelijkheid van den Zeereerwaarden heer MICH. ENGLISH, archivaris der kathedrale kerk te Brugge. Zie ook: K. VERSCHELDE, *De kerk van St. Salvator te Brugge*, bladz. 67.

Hoe J. van Huerne op zijn beurt aan het schilderstuk is gekomen, is niet bekend.

Het *geslachtswapen* der Wielants bestaat uit een schild van zilver, waarop, balksgewijs, drie aaneengesloten spitsruiten van azuur 1).

---

1) Volgens het wapen op het linkerluik bestaat het helmteeken uit een Moorenkop, gewrongd van zilver en blauw („tête „de Maure tortillée d'azur et d'argent"). Dit is in tegenspraak met de overlevering, die aan het geslacht Wielant een helmteeken geeft, bestaande uit een vlucht, met op iederen vleugel de schildteekens herhaald („vol aux armes de l'écu"). Zie RIETSTAP, *Armorial Général*, II, bladz. 1087 *links*, en L. J. & E. VAN DEN VYNCKT, *Recueil de recherches historiques et chronologiques du Grand Conseil de Malines*, h.s. Ook: *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen* t. a. p.

Overigens is dit van weinig belang; het helmteeken was langen tijd niet erfelijk; dikwijls koos men een ander. Het is slechts een, niet onmisbaar, nevenstuk.

DERDE HOOFDSTUK.

WIELANT ALS AMBTENAAR EN ALS POLITIEKE PERSOONLIJKHEID.

§ 1. Voordat wij thans overgaan tot eene nadere uiteenzetting van het door Wielant als ambtenaar verrichte en, ook in politicis, beoogde, is het noodig een inzicht te geven in de, voor een niet-ingewijde, vaak moeilijk te volgen gebeurtenissen in den tijd nà 1477. Zonder juist inzicht in die gebeurtenissen zou ook de houding van Wielant geheel onbegrijpelijk zijn, ja, we kunnen zeggen, zou Wielants houding dubbelzinnig schijnen. Nadat Wielant eerst, door zitting te nemen in het Parlement van Mechelen, dan, door als burgemeester van het Brugsche Vrije zich verdienstelijk te maken in den strijd tegen de Fransche vijanden van het land, schijnbaar de centralisatiepogingen van de landsvorsten gesteund heeft, zien wij hem daarna, langzamerhand, van een voorstander in een tegenstander van ditzelfde centraliseerend gezag veranderen en, in de jaren tusschen 1483 en 1492, zelfs een niet onbelangrijke rol spelen onder de bestrijders van dat gezag, belichaamd in den landsheer Maximiliaan van Oostenrijk. Daarna echter, bovenal sinds 1501 en volgende

jaren, is Wielant weer geregeld in dienst van het centraal gezag en wordt hij zelfs tot raadsheer in den nieuwen Grooten Raad benoemd.

Hoe dit alles te verklaren? Wijzigden de toestanden zich telkens belangrijk of behoorde Wielant misschien tot het slag van menschen, die de kunst verstaan de huik naar den wind te hangen, telkens als dit te pas komt? Dit laatste gelooven wij niet. Wij voor ons zien het geval eenvoudig zóó: Wielant was Gentenaar en hij begreep en voelde voor het standpunt der Gentenaren (de werkelijke leiders in Vlaanderen), welk standpunt wezenlijk niet, in zijne algemeenheid, slechts „un particularisme urbain" was en „une révolution conservatrice" beoogde, zooals professor Pirenne zich uitdrukt met het oog op de gebeurtenissen na 1477 1), maar wèl was: een zich bewust en krachtig verzetten tegen *twee vijandelijke stroomingen tegelijk*, n.l. tegen het Fransche *imperialisme* en tegen het Bourgondisch centraliseerend en vervreemdend *étatisme*.

Wij zijn er van overtuigd, dat niemand beter dan Wielant de zeer groote en nuttige hoedanigheden van een sterk centraal gezag wist te waardeeren; doch de zelfbewuste, vrijheidlievende, Vlaamsche gewesten, Gent vooraan, konden en mochten die Bourgondische politiek, die toentertijd toch vaak niet anders dan „huispolitiek" was, niet zonder meer steunen, omdat die politiek vaak lijnrecht tegen hun eigen belangen indruischte.

Wanneer prof. Pirenne 2) de stelling van baron

---

1) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique* (1912), t. III, bladz. 8.
2) H. PIRENNE, a. w., t. III, bladz. 20, noot.

Kervijn de Lettenhove 1) betwist, n.l. dat de onthoofding op 3 April 1477 van de beide vertegenwoordigers van het Bourgondisch étatisme, den kanselier Hugonet en den heer d'Humbercourt, dáárom zou geëischt zijn, omdat zij beiden voor handlangers van Louis XI zouden zijn aangezien, — dan gaan wij met die beoordeeling mee. Want in dat opzicht gaan Hugonet en d'Humbercourt stellig vrijuit, en wij gelooven ook niet, dat de Gentenaren wèrkelijk meenden, dat de beide Bourgondiërs verraders waren. Doch prof. Pirenne vervalt dadelijk in een ander uiterste, als hij zegt: „Il „[Kervyn de Lettenhove] oublie seulement qu'en 1477 „les Gantois soutiennent la politique de Louis XI et que „c'est justement Hugonet et Humbercourt qui y résis„tent." — Immers, dat is óók niet juist. De Gentenaren ondersteunden geenszins de politiek van Louis XI, de politiek van het Fransche imperialisme, maar ze voerden, althans de bewuste elementen onder hen, een *eigen* (Dietsche) *volkspolitiek*, en keerden zich dus zoowèl tegen Bourgondië àls tegen Frankrijk. Er zat wel degelijk „lijn" in hunne gedragingen.

Hugonet en d'Humbercourt vielen eenvoudig ten offer aan den haat des volks tegen een macht, vijandig aan het volk. „De onthoofding van den kanselier van den Mechel„schen Raad, Hugonet, was een vreeselijke uiting van „den haat des volks tegen het „*walsche* Parlement"" 2).

---

1) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Histoire de Flandre*, t. V, bladz. 247.

2) P. J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, II, bladz. 406.

L. Deman [1]) spreekt van „de reactie tegen het *on-„nationale* in de centralisatie". En reeds M. Gachard getuigde van Karel den Stoute: „Son despotisme brutal, „son système de politique *en opposition aux besoins „et aux vœux du pays,* expliquent la réaction violente „dont la nouvelle de sa mort fut le signal." [2]).

In verband hiermede staat ook het opmerkelijk verschijnsel, dat de Gentenaren juist den *vreemdeling* Hugonet, kanselier van den Mechelschen Raad, lieten gevangen nemen en terechtstellen, en *niet* b.v. hun eigen *stadgenoot* Wielant, die dan toch ook deel van dien raad had uitgemaakt. Met het oog hierop zeggen dan ook L. J. en E. van den Vynckt [3]): „— ce Par-„lement par son annéantissement ayant cessé après la „mort du duc en 1476 [1477] messe. Wielant étant né „flammand, par conséquent étoit moins détesté que ses „confreres Bourguignons, ne fut pas obligé a fuir comm' „eux pour se mettre a l'abri de la fureur des Gantois „et des provinces, ..."

En reeds een maand na deze gebeurtenissen, begin Mei 1477, rukten de Gentenaren met hunne kasselrijen geheel uit eigen beweging *tegen de Franschen* op,

1) L. DEMAN, *Handboek der Vlaamsch-nationale geschiedenis,* bladz. 96.

2) M. GACHARD, *Note sur le jugement et la condamnation de Guillaume Hugonet, chancelier de Bourgogne, et de Guy de Brimeu comte de Meghem, seigneur d'Humbercourt, décapités à Gand le 3 avril 1477.* (in: Bulletins de l'académie royale des sciences, 1839, t. VI, 2me partie.)

3) L. J. en E. VAN DEN VYNCKT, *Recueil de recherches historiques et chronologiques du Grand Conseil de Malines.* (h.s.).

ziende dat de koning van Frankrijk geen vrede wilde houden, doch zijne imperialistische oogmerken wilde uitvoeren; zij snelden zoodoende het leger van den op komst zijnden Maximiliaan van Oostenrijk vooruit, om de Franschen van den ouden Dietschen grond te verjagen [1]).

Is dat nu „soutenir la politique de Louis XI"? — Prof. Pirenne maakt zich van dit punt met niet veel meer dan een gebaar af. Immers, hij zegt [2]): „Mais le „temps des métiers était passé aussi bien dans la vie „militaire que dans la vie politique", daarmee doelende op den ongelukkigen afloop dezer eerste expeditie tegen de Franschen, die voor de Vlaamsche troepen eindigde in een nederlaag bij de brug van Spiere, bij Doornik. Maar daar gaat het niet over; wij vragen nogmaals: „Was dat: soutenir la politique de Louis XI?" — Prof. Pirenne verzuimt trouwens de successen der Vlaamsche wapenen in herinnering te brengen, zooals: de overwinningen van Jan de Gheest op de Franschen behaald bij Ronse, in Maart 1478, en van de Gentsche troepen onder De Gheest en Jan van Dadizeele bij Berchem, waar het Fransche garnizoen van Doornik in de pan werd gehakt op 18 Mei, en van dezelfde troepen, op 2 Juni, bij Belle [3]). Prof. Pirenne

---

1) KERVIJN DE LETTENHOVE, a. w., t. V, bladz. 274. — Het Vlaamsche leger trok samen bij Meenen. De Gentenaren stonden onder leiding van Jan van Dadizeele; de aanvoerders der Bruggelingen waren: Pieter Metteneye, Jacob van Ghistele en Lodewijk heer van den Gruuthuse.

2) H. PIRENNE, a. w., t. III, bladz. 21.

3) VICTOR FRIS, *Histoire de Gand*, bladz. 148.

spreekt slechts van „mouvements sans importance entre „les forteresses de l'Artois" 1).

Maximiliaan, die intusschen, met slechts weinig troepen, in Vlaanderen was aangekomen, sloot in Juli 1478 een wapenstilstand voor een jaar met den Franschen koning. In den loop van het volgende jaar brachten de Gentsche leiders Jan van Dadizeele en Jan van Coppenhole 2) een legermacht op de been. Wij zagen reeds, hoe ook Philips Wielant, als burgemeester van 't Vrije van Brugge, een levendig aandeel in de oorlogstoebereidselen nam. En den 7den Augustus 1479 werd de gedenkwaardige veldslag bij Guinegate geleverd, waarbij de Franschen een geduchte nederlaag leden. Men mag spreken van *een Vlaamsche overwinning*. „Sans conteste, l'archiduc [Maximiliaan] fut „redevable de sa belle victoire au comte de Romont „*et aux Gantois*. Comme le dit le refrain de la chanson „contemporaine:

„ „Si riepen alle: *Flander de Leeu,*
„ „Met Vlaemschen tonghen."" 3).

Wie zich de moeite getroost heeft, slechts even iets dieper door te dringen in de geschiedenis van het Vlaanderen dier dagen en meer in 't bizonder van het machtige Gent — en dat is, meenen wij, de plicht van ieder op-

---

1) H. PIRENNE, t. a. p., bladz. 29.
2) Zie nader over dezen Jan van Coppenhole: VICTOR FRIS, *Jan van Coppenhole, een Gentsch politicus der XVe eeuw* (in: Bulletijn der Maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, 1906, deel XIV.)
3) VICTOR FRIS, *Histoire de Gand*, bladz. 149.

recht vaderlandsch [1]) historicus — die wordt getroffen door het verschijnsel van twee onderstroomingen, herkenbaar in de reeds eer door ons genoemde strooming van het Dietsch volksbewustzijn. Men zou, binnen Gent, bijna kunnen spreken van twee partijgroepeeringen, n.l. de niet- en de wèl-urbanistische, de groepeering met oog voor het grooter geheel en de groepeering, die misschien werkelijk op middeneeuwsch gemeentenarenstandpunt stond [2]). Ze gaan echter samen, als de nood aan den man komt, en tezamen ook voeren zij hun behendige taktiek van *het tegen elkaar uitspelen van de beide andere machten:* het Fransch imperialisme en het Bourgondisch-Habsburgsch étatisme. Als dan echter op een gegeven oogenblik het Kleinvlaamsch urbanisme de overhand dreigt te krijgen, dan scheiden o. a. de heer van Ravestein en de heer van Beveren zich af van de partij van Daniël Onredene en Willem Rijm. En deze beide laatsten worden spoedig daarop door de Gentenaren zelf weer onthoofd, op 14 Juni 1485 [3]).

---

1) „*L'état n'est pas la patrie*", zegt ROMAIN ROLLAND terecht in *Les précurseurs,* bladz. 70.

2) Als het geoorloofd is — quod non, meenen wij — te zeggen, zooals sommige geschiedschrijvers doen, dat onder de Bourgondiërs „een België" tot stand kwam, dan is het in elk geval zeker geoorloofd, de stroomingen dier dagen terug te zoeken in het huidige België. En dan kunnen wij zeggen: Fransch imperialisme = thans pénétration, al of niet pacifique, („annexion des cerveaux"); Bourgondisch étatisme = thans Belgicisme; Dietsch volksbewustzijn = thans Vlaamsch nationalisme. En de onderstroomingen in dit laatste: de werkelijke Grootnederlanders en de Kleinvlamingen.

3) V. FRIS, a. w., bladz. 152 e. v.

Verschijnselen van die onderlinge moeilijkheden deden zich waarschijnlijk reeds in het jaar 1480 kennen en misschien heeft Philips Wielant zich bij zoo'n gelegenheid ietwat schamper uitgelaten over het te enge gemeentenarenstandpunt, waarbij men zich — in verband met de hofvaart — wel wat al te zeer op z'n autonomie liet voorstaan, en is hij daarover ter verantwoording geroepen. Dit zou verklaren de navolgende acte [1]):

„Up den X^en^ dach van Junio anno XIIII^co^. LXXX° „naer dat meester Philips Wieland, raed ons harde „gheduchts heeren ende princen, ontboden was te „commene ende comparerene voor scepenen van „beede den bancken ende beede den dekenen, omme „eenighe zaken die zy met hem te sprekene hadden „*angaende zekere woorden die hy ten laste van deser* „*stede gheseyt zoude hebben*, so waest dat de voorsc. „meester Philips onder anderen pointen seyde ende „verclaerste, *dat hy wel wiste ende warachtich was* „*dat dland van Vlaenderen ende emmere de leden* „*van dien, in gheener manieren stonden teenighen* „*ressorte oft appellacie* in voorleden tiden tooten „jaere LVIII lestleden [2]), ende als daer te voeren de

1) *„Eersten swarten boeck" beghinnende vanden iaere 1476, desen boeck saude oock moghen gheintituleert worden „vrauw Marie-boeck"*, (Gemeentearchief Gent), fol. 21 verso. [Cursiveeringen van ons.]

2) Bedoeld wordt misschien de „Ordonnance quil ne soit libite à aucun d'appeller des sentences, jugemens et appointemens interlocutoires estans reparables par la sentence diffinitive et que les sentences diffinitives des loix de Flandres, non obstans appel, s'accompliront par namptissement et caution et de l'amende tant des juges que de la partie". Gegeven te Brussel, 15 Februari 1458

„zelve leden eenich gheschil hadden int wysen van-
„den questien die voor heml. resen, waren gheor-
„donneert byden grave van Vlaenderen drie of vier
„notable heeren ende meesters vanden lande omme
„de zaken ende questien metten wetten af te legghene
„ende wysene als heffenaers zonder eeneghe con-
„sistorie van rechte of justicien te houdene.
„Actum ut supra in presentie ...."

Na de overwinning bij Guinegate was het Fransche gevaar voorloopig afgewend en de Vlamingen keerden zich thans weer tegen het andere gevaar: den geld verslindenden en met vreemdelingen (Bourgondiërs en Duitschers) omringden Maximiliaan van Oostenrijk. Dr. Victor Fris zegt hierover het volgende [1]:

„En février 1481, devant les nouvelles exigences de „l'insatiable archiduc, les échevins, après avoir réuni „les délégués des Etats, n' hésitèrent pas à rédiger un „état de dépenses auquel le prince devrait dorénavant „se conformer, vu l'état misérable du pays. Non seule- „ment ils prétendirent soumettre l'hôtel du duc à leur „contrôle, *et lui imposer l'usage inaccoutumé de la „langue flamande,* mais ils démirent beaucoup de ses „officiers. — Les favoris de Maximilien répondirent à „cette nouvelle humiliation de leur maître en faisant „assassiner Jean de Dadizeele (7 octobre 1481)." —

Nu verliest Maximiliaan aller sympathie, want de vermoording van den zéér gezienen en edelen grootbaljuw Jan van Dadizeele was niet slechts eene laag-

1) VICTOR FRIS, a. w., bladz. 150.

heid, maar ook een uiterst onverstandige daad. En na den dood van Maria van Bourgondië, de wettige landsvrouwe, breekt het verzet tegen den „prins-gemaal" 1), Maximiliaan, t'allen kant uit en wordt hij, door de Vlamingen, die vrede verlangden, gedwongen met Frankrijk het verdrag van Atrecht te sluiten (23 December 1482). In Januari daaropvolgende wordt de jonge Philips de Schoone, nog een kind, ingehuldigd en krijgt hij een regentschapsraad van vier leden naast zich, bestaande uit: Adolf van Kleef, heer van Ravestein, Philips van Bourgondië, heer van Beveren, Lodewijk van den Gruuthuse en Adriaan van Rasseghem. Dit tot groote ergernis van Maximiliaan, die voor zich het „momboirschap" over zijn' zoon opeischte.

Toen in den loop van het jaar nu Louis XI van Frankrijk was gestorven, besloten de Staten van Vlaanderen — gesteld op blijvenden vrede — den jongen koning, Charles VIII, met zijn troonsbestijging te gaan gelukwenschen. (Alweer tot groote ergernis van Maximiliaan en de zijnen, die de gelegenheid schoon oordeelden, wraak te nemen over het voor de dynastie schadelijke verdrag van Atrecht). Een gezantschap werd naar Frankrijk gezonden en één der gezanten was Philips Wielant. Prof. J. A. Fruin uit zich dan ook niet geheel juist, als hij, in de voorrede tot de door hem uitgegeven „Instructie voor de stad Haarlem",

1) „Zoolang Maria leefde, was Maximiliaan als wederhelft „van de geboren landsvrouw haar mederegeerder geweest; *na „haar dood was hij niet meer dan de verwekker van haar kinderen.*" (GOSSES EN JAPIKSE, *Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland*, bladz. CCLXVII.)

van Wielant zegt 1): „Dat hij, gedurende zijn ambte-„lijk leven, in ruime mate *het vertrouwen der Bour-„gondische en Oostenrijksche landsheeren* genoot, „blijkt, behalve uit zijne menigvuldige zendingen naar „Haarlem en andere steden van Holland, uit meer dan „ééne omstandigheid. *In 1483 treffen wij hem reeds „aan* onder de gezanten van de staten van Vlaanderen „aan den koning van Frankrijk, die toen op last van „Lancelot de Berlemont gevangen werden genomen,....” Dit gezantschap was lijnrecht in strijd met Maximiliaans bedoelingen, en de deelneming van Philips Wielant daaraan was, wel verre van een bewijs van vertrouwen te zijn dat de landsheer in hem stelde, veeleer een openlijk partij kiezen *tegen* dien landsheer. In het „Dagboek van Gent” lezen wij hieromtrent 2):

„Up den XIIIIen dach van octobre anno LXXXIII „[1483] waeren m.er Philips Wielant, Jacob Heyman „ende m.er Jacob de Steenwerpere, ghevangen byder „ghezellen van monsg.r Lanchelote de Berlemont ende „ghevoert up tslot te Berlemont, alnoch in den buuc „hebbende tsecreet ende last vanden conynck van „Vranckerycke, daer zy ghesonden waeren uut laste

1) J. A. FRUIN, *Instructie, voor de stad Haarlem ontworpen door Philips Wielant,* bladz. 45 v. [Cursiveeringen van ons.]

2) V. FRIS, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515,* II, bladz. 258 (Maatschappij der Vlaamsche bibliophilen, 4de reeks, No. 12.)

Zie ook: AUG. ORTS, *Practijcke criminele van Philips Wielant,* Bijlage I, *Briefwisseling omtrent het gevangennemen van Philips Wielant en de andere gezanten der staten van Vlaanderen aan den koning van Vrankrijk gestuurd, November en December 1483.*

„vanden staten van Vlaenderen, ende met hemlieden „was ghevanghen m.er Jan van den Hoeyen, hoewel „hy gheen abassadeur en was. Haerlieder brieven „van secrete waeren hemlieden ghenomen ende haer„lieder goet."

Maximiliaan, wiens legeraanvoerder de heer van Berlaimont was, schreef over deze zaak aan de Staten van Henegouwen: „...que messire Lancelot avoit „esté devers lui, *auquel il avoit déclaré son plaisir „sur ce"* [1]). De (*Waalsche*) Staten van Henegouwen besluiten dan, om in 't vervolg alle Vlaamsche boodschappers met brieven, die ingaan tegen het gezag van Maximiliaan, gevangen te nemen [2]).

In dezelfde maand October ontslaat Maximiliaan den regentschapsraad, omdat hijzelf de teugels van het bewind in handen wil nemen. Dit verbetert den toestand geenszins. Tevergeefs trachten een twaalftal ridders van het Gulden Vlies op de bijeenkomsten te Dendermonde, in Juni 1484, Maximiliaan en de Vlamingen met elkaar te verzoenen. Willem Rijm en Daniël Onredene weten die verzoening te doen mislukken [3]). In November van het volgend jaar vertrekt Maximiliaan naar Duitschland en laat het bewind dezer gewesten in handen van een driemanschap: Carondelet (Bourgondiër), Engelbert II van Nassau (een der legeraanvoerders) en

---

1) *Compte rendu des séances de la Commission royale d'histoire*, t. X, 4me série, bladz. 330.

2) *Archives communales de Mons* (Bergen), 3me régistre des consaux de Mons, fol. 482v—483.

3) V. FRIS, *Histoire de Gand*, bladz. 152.

Philips van Kleef, heer van Ravestein (een der „heeren van den bloede"). Engelbert van Nassau, streng militair, hield niet van halve maatregelen. In Februari 1486 licht hij Philips Wielant te Gent op en voert hem in gevangenschap naar zijn kasteel te Heusden. Protesten van Wielants vrienden en magen helpen niets: hij blijft tot September op het slot te Heusden opgesloten [1]). — Wat beoogde Maximiliaans plaatsvervanger met dezen maatregel? — „Toujours est-il certain", zegt Mr. Serrure [2]), „que cette *mesure politique* déconcerta les ennemis de Maximilien". In elk geval is het tevens zeker, dat Wielant geen vriend was van de Bourgondisch-Habsburgsche politiek, zooals die in Maximiliaan was belichaamd. Dit zou nog sterker aan het licht komen in de nu volgende jaren.

In Juli 1486 was Maximiliaan uit Duitschland teruggekeerd en bracht veel Duitsche troepen mee. Men verwachtte algemeen, dat deze Duitsche benden de Franschen in hun eigen land zouden aanvallen, doch dit gebeurde niet; integendeel, de Franschen drongen op verschillende plaatsen het Vlaamsche land binnen. Vlaanderen leed vreeselijk. Toen grepen de Vlaamsche leiders Jan van Coppenhole en Adriaan Rasseghem weer naar de vaan van den opstand. — En op den

---

1) C. A. SERRURE, *Gevangenzetting van Philips Wielant op het slot te Heusden in Noord-Brabant* (in het Vaderlandsch Museum, IV, bladz. 91 e. v.).

AUG. ORTS, a. w., Bijlage II.

2) C. A. SERRURE, *Notice sur Engelbert II, comte de Nassau,* bladz. 24.

2den Februari 1488 wordt Maximiliaan door de Vlamingen binnen Brugge gevangen gezet.

Gent roept de staten der verschillende gewesten 1) binnen zijn muren bijeen. En hieruit alléén reeds blijkt, dat de leiders niet uitsluitend particularistische politiek dreven. Den 12den Mei 1488 wordt dan te Gent een *Acte van Unie* gesloten door de afgevaardigden der staten en worden de voorwaarden opgesteld, waarop Maximiliaan zijn vrijheid zou kunnen herkrijgen. Den 16den Mei neemt Maximiliaan deze voorwaarden aan en stelt tevens Philips van Kleef en van der Marck, heer van Ravestein 2), als borg voor zijne beloften in handen der Vlamingen. Philips van Kleef zweert bij die gelegenheid zich aan de zijde der Vlamingen te zullen stellen, voor het geval Maximiliaan zijne beloften niet zou mogen nakomen. — Slechts eenige dagen later bràk Maximiliaan zijne beloften, toen hij in de leger-

1) Tegenwoordig waren de Staten van Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en Zeeland, benevens drie vertegenwoordigers uit naam van de staten van Namen. Aan de staten van Utrecht werd de gelegenheid geboden zich aan te sluiten. Wij vonden geen melding gemaakt van afzonderlijke afgevaardigden voor Holland, doch, aangezien er ook nergens over Holland gerept wordt in de Acte van Unie — en wèl over Utrecht —, meenen wij, dat Holland wel vertegenwoordigd moet geweest zijn, waarschijnlijk door Hoekschen. — TH. JUSTE, *Histoire des États Généraux des Pays-Bas (1465—1790),* t. I, bladz. 32, en t. II, bijlage IV, waarin wij lezen, dat Holland meewerkte tot het accoord van 16 Mei.

2) Zie nader over dezen Philips van Kleef: J. b.on DE CHESTRET DE HANEFFE, *Histoire de la maison de la Marck y compris les Clèves de la seconde race,* bladz. 49 e. v.

plaats bij Leuven was aangekomen bij zijn' vader, den Duitschen keizer, die met een leger zijn' gevangen zoon ter hulp was gekomen. Het Duitsche leger rukt op Gent aan en Philips van Kleef stelt zich, zijn eed getrouw, aan het hoofd van de verontwaardigde Vlamingen. De opstand die toen algemeen uitbrak was, volgens het woord van Pirenne, *een nationaal oproer* („....elle prend en même temps la nature d'une guerre nationale") [1]) en als het ware een voorspel van den grooten opstand die, tachtig jaren later, tegen Spanje zou uitbreken. Pirenne vergelijkt zelfs het optreden van Philips van Kleef met dat van Willem van Oranje. — Tevergeefs slaan keizer Frederik III en Maximiliaan het beleg voor Gent..

In dit tijdsgewricht benoemt Philips van Kleef nieuwe leden in den Raad van Vlaanderen en wordt de voorzitter Paul de Baenst vervangen door Philips Wielant [2]). Hieruit blijkt wel heel ondubbelzinnig, aan welke zijde Wielants sympathieën waren. De tegenmaatregelen bleven niet uit. In de departementale archieven van Rijssel, „chambre des comptes", berust een acte [3]), gedagteekend 28 October 1488, waarin wij lezen, dat een zekere Jean du Bois door Maximiliaan wordt benoemd tot meester van de requesten ordinaire van den huize, in de plaats van Philips Wielant, *„lequel, pour ce qu'il „tient party à nous contraire et adhère à nos rebelles „subgets de Flandres, avons d'icellui estat deschargié."*

---

1) PIRENNE, *Histoire de Belgique*, t. III, bladz. 50 en 51.

2) LAUREYNS VAN DEN HANE, *Costumen ende wetten der stadt Gendt, verryckt met notulen*, bladz. 10.

3) B. 2137. No. 69.624. DEHAISNES, *Inventaire*, t. IV. bl. 268.

En nog in het jaar 1492 wordt door Maximiliaan aan de stad Geeraardsbergen, op een door haar gedaan verzoek, ontheffing verleend van de achterstallige renten, die deze stad aan zijne tegenstanders te Gent, en daaronder aan Wielant, verschuldigd was, op dezen grond, „que les dessusd. rentiers et créanciers sont tous „demourans en nostred. ville de Gand ou ailleurs, *en „party à nous contraire et adhérans à lad.te rebellion*" 1).

Nadat Maximiliaan in Februari 1489 weer naar Duitschland was vertrokken, en aan den „condottiere" Albrecht van Saxen en aan Engelbert van Nassau opdracht had gelaten het land te onderwerpen, hetgeen aan deze beide kundige militairen, in een verwoeden „guerillas", ook langzamerhand gelukt, wordt eindelijk, door een groot deel der Vlamingen, met Maximiliaan vrede gesloten te Montil-lez-Tours, op 30 October 1489. Het onverzoenlijke Gent en de Hollandsche Hoekschen 2) blijven doorvechten, totdat hun laatste steunpunt, Sluis, valt, en de *vrede van Cadzand* ten slotte een einde aan den oorlog maakt (29 Juli 1492). Paul de Baenst, die zich in de voorafgaande jaren blijkbaar ruimschoots schadeloos had weten te stellen 3),

1) De desbetreffende acte vindt men weergegeven bij A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre*, t. I, bladz. 319.

2) Sedert 1488 is er samenwerking tusschen Vlamingen en Hoekschen. Een aantal Hoeksche edelen zocht en verkreeg verbinding met Philips van Kleef. Hun hoofd was jonker Frans van Brederode. (GOSSES en JAPIKSE, a. w., bladz. CCLXXIV).

3) „Paul Baenst, the president of the Council of Flanders, „shared openly with Nassau the riches plundered from the people". (MALCOLM LETTS, *Bruges and its Past*, bladz. 125).

wordt dan weer in eere hersteld als voorzitter van den Raad van Vlaanderen.

§ 2. Er breekt nu een nieuw tijdperk van rust en consolidatie aan voor de Nederlanden. De jonge Philips de Schoone, die in 1494 zelf de regeering in handen nam, kon op de medewerking zijner onderdanen rekenen. Wij zien onder deze omstandigheden Wielant weer terug als een ijverig dienaar der centrale landsregeering.

Wat was de reden van dezen ommekeer? Wat de oorzaak van deze verbetering in de toestanden? — In de eerste plaats het feit, dat nu geen vreemdeling, maar een geboren en getogen landgenoot het hoofd der regeering was geworden en dat deze jonge vorst met beleid en gematigdheid optrad, als „un moyen-terme „entre le particularisme effréné et la centralisation à „outrance" 1); maar óók en bovenal, meenen wij, doordat de Bourgondisch-Habsburgsche staatsgedachte, ten deele door de omstandigheden zelve, langzaam aan, een meer Nederlandschen inhoud begint te krijgen, vooral na het verlies voorgoed aan Frankrijk — bij den vrede van Senlis in 1493 — van het eigenlijke hertogdom Bourgondië. Prof. J. Huizinga zegt dan ook 2): *„Het Dietsche element wint verbazend in „kracht en aanzien, sedert de Fransche deelen van „den Bourgondischen staat zoo verminderd waren."*

---

1) PIRENNE, a. w., t. III, bladz. 59.

2) In zijne studie: *Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef*, in het Maartnummer van De Gids, 1912. (Ook in: J. HUIZINGA, *Tien Studiën*, 1926, bladz. 74—75).

(Het Oostenrijksche huis zoekt voortaan zijn invloed ook veel meer naar het Noorden en het Noordoosten uit te breiden). En dat zulks door de Vlamingen beseft werd en dat er telkens uitingen te vinden zijn van dit volksbewustzijn, daarvan geeft de geschiedenis meer dan een voorbeeld. Wij wijzen slechts op het gebeurde in Februari 1481, toen de Vlamingen het gebruik van onze taal aan het hof van Maximiliaan en Maria van Bourgondië oplegden; en ook wijzen we op de merkwaardige uitspraak van den kroniekschrijver en tijdgenoot Philippe de Commines: — „Si le roi [van „Frankrijk] leur [sc.: aan de Staten-Generaal] avoit „demandé outre le comté d'Artois, ceux de Namur et „de Hainout, *et tous les subjects de cette maison* [de „Bourgogne] *qui sont de la langue françoyse*, ils „l'eussent voulontiers faict pour affoiblir leur seigneur" 1). Ja natuurlijk, om den vreemden invloed te beperken!

Doch, zooals wij reeds zeiden, de omstandigheden waren veranderd en wij zien Philips Wielant nu optreden als ambtenaar der centrale regeering, bij voorkeur uitgezonden als er in Holland of in Zeeland moeilijkheden waren uit den weg te ruimen of enquêtes moesten ingesteld worden 2).

---

1) *Mémoires*, (uitg. Mandrot), t. II, bladz. 61.

2) Reeds in 1480 maakte Wielant, in gezelschap van den requestmeester Jeroen van den Dorpe, een reis als commissaris der landsregeering naar het Noorden. De reis ging naar Zeeland en naar Bergen op Zoom, om een onderzoek te doen in een reeds zeer oud rechtsgeschil met de stad Antwerpen *over den tol van Iersekeroord* en het vrijgeleide door de Honte of Wester-Schelde. — Wat de gevolgen van deze bemoeiïngen geweest zijn,

In het jaar 1501 vinden wij dan Wielant met eene zeer belangrijke zending naar de stad *Haarlem* belast en wel tezamen met den toenmaligen raadsheer Jan Roussel, heer van Hornettes, dien wij verder nog vaak in zijn gezelschap zullen aantreffen. — Waarom is deze zending van zooveel belang geweest? Om verschillende redenen. Vooreerst, omdat de achterlijke toestanden op rechtsgebied en vooral op het gebied der rechtsbedeeling, door de beide commissarissen in Holland aangetroffen, voor Wielant aanleiding zijn geworden tot het samenstellen van zijn „Instructie voor de stad Haarlem"; en in de tweede plaats, omdat, naar alle waarschijnlijkheid, die ontworpen Instructie het uitgangspunt is geworden voor zijne latere rechtsgeleerde verhandelingen, n.l. de beide „Corte Instructies", in crimineele en in civiele zaken; en ten slotte, omdat de beginselen, neergelegd in het Haarlemsch rechtsboek, ook op eene andere Hollandsche stad hunnen invloed hebben doen gevoelen. „Ongetwijfeld", zegt prof. Blok [1]), „heeft eene belang-„rijke gebeurtenis in eene der naburige steden — „Haarlem — een grooten invloed ook op de Leidsche „rechtstoestanden gehad: de door de Vlaamsche juristen „Wielant en Roussel in 1505 voor Haarlem opgestelde „Instructie. — Dit boek is ook te Leiden in afschrift „voorhanden geweest en moet omstreeks 1540 zijn

---

weten wij niet. — Zie nader over den tol van Iersekeroord: J. CORNELISSEN, *Uit de geschiedenis van Bergen op Zoom in de 15de eeuw.*

1) P. J. BLOK, *Geschiedenis eener Hollandsche stad,* deel II, *Eene Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij,* bladz. 148.

„afgeschreven door een Leidsch schoolmeester, waar„schijnlijk ten behoeve van een der Leidsche magis„traten, toen men handelde over de inrichting van het „nieuwe keurboek van 1545. Vergelijkt men het hoofd„stuk in de Instructie over voogdij met dat in het ge„noemde Leidsche keurboek over hetzelfde onderwerp, „dan merkt men dikwijls letterlijke overeenstemming op. „Ook later vindt men sporen van zulk een invloed in „de aanvullingen van de Leidsche keuren...."

In 1501 waren aan Haarlem, voor den tweeden keer, „brieven van atterminacie" 1) geschonken door Philips den Schoone; de beide raadsheeren, Wielant en Roussel, werden bij die gelegenheid gecommitteerd, o. a. om te maken „zulcke ordonnanciën ende statuten, zoe wæl „up tstuck vander iusticie ende gerechte, als van den „incommene, pollicie ende regimente van derselver stede „mit datter an cleeft, als zy tot vorderinge ende wel„vairt van diere bevinden zouden nootzaickelyk ende „oirborlyck te wesen, ende in al zoe daden als dat „men van nyeuux niet beghinnen en dorste" 2).

De beide commissarissen schijnen dadelijk ijverig aan

---

1) *Brieven van atterminacie* [uitstel, < ad-terminatio] of *-van state,* werden door den landsheer verleend en daarbij werd een moratorium toegestaan en de stad onder toezicht van commissarissen gesteld. Zie nader over „brieven van atterminacie": I. L. SCHAAP, *De rescripto moratorio iuris hodierni* (*vulgo surséance van betaling*), Groningen, 1827. Vervolgd door H. SCHAAP, *Surséance van betaling.* (in: Nieuwe bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving, 1882.)

2) J. A. FRUIN, *Instructie, voor de stad Haarlem ontworpen door Philips Wielant,* Inleiding, bladz. 20.

het werk te zijn getogen om Haarlem uit zijn vervallen staat op te beuren; ten minste er bevindt zich in het Haarlemsch archief een 16de eeuwsch afschrift van een „*Ordonnancie upte brouwerye*" 1), door Wielant en Roussel ontworpen en door de stedelijke regeering vastgesteld. Deze ordonnancie vangt als volgt aan: „Dit zyn de kueren, statuten ende ordinancien die upten „dach van huyden den XXIIen dach van Oest anno „XVc ende een die eerwaerdige, wyse ende voorsienigen „heeren meester Philips Wylant ende Jan Roussel, raiden „myns genadigen heeren des eertshertogen ende com- „missarissen angaende de verheffinge der stede van „Haerlem, mitsgaders schout, scepenen, burgemeesteren „ende raide der voors. stede, hier nae genoempt, by over „een dragen vanden gemeenten, rycdom ende vroe- „scap der voors. stede van Haerlem, gekeurt, gestatueert „ende geordonneert hebben by advise ende goetduncken „van Steffen Heynrickz, Aerent Harmans, ende Pieter „Pietersz., Adriaen Gerritsz, Claes Claesz., poorters „ende mannen gecoren totter oirbaer ende nutscap „vande brouwerye neringe binnen der stede van Haer- „lem, omme voortaen binnen der zelver stede goet bier „te brouwen ende de zelve neringe, die zeer tonder „es, te verheffene ende in goeden staet te bringene."

Aan het slot lezen we: „Actum int jaer ende ten „dage als boven, presentibus de voorscreven meester

---

1) *Ordonnancie upte brouwerye te Haerlem gemaect by m.rs Ph.s Wyelant ende Johan Rosseau, raiden ende commissarissen. In Augusto XVc ende een.* (Inventaris gemeentearchief Haarlem, I, bladz. 64, No. 454. — *watermerk:* stappende eenhoorn (licorne); hs. uit den tijd van Wielant.)

„Phillips Wylant ende Jan Roussel, commissarisen, Jan „van Scagen, scout, Gerrit van Schoten, burgermeester, „Frans Gerritsz, Gerrit van Warmont, Willem vander „Loo, W.m Engbertsz Ramp, ende Claes Janssen Can„tant, scepenen, mitsgaders Steffen Heyndricxsz, Arent „Harmanszoen, Pieter Pietersz, Adriaen Gerritsz. ende „Claes Claessen, poorters." —

Wielant werd in dien tijd terzijde gestaan door zijn klerk *Reinout Knibbe* 1).

De beide commissarissen wisten zich bij de Haarlemmers stellig bemind te maken; althans nog ettelijke keeren daarna werd er, bij het aanvragen van een nieuwen „staat", door de Haarlemmers op aangedrongen, dat men hun weder dezelfde commissarissen zoude zenden 2). En dat is dan ook nog vaak gebeurd; Wielant en Roussel bevonden zich gedurende de volgende jaren telkens in Holland. Zoo in het jaar 1502, toen Wielant (van Roussel zijn we ditmaal niet zeker) o. a. op 21 en 22 Mei in Haarlem was, van daar over Beverwijk en Wijk aan Duin naar *Alkmaar* reisde, waar hij den 27sten, 28sten en 29sten Juli verbleef, en, in de maand Augustus, Leiden en Den Haag bezocht 3).

---

1) „Reynault Knibbe, clerck van meester Ph.s Wielant raidt „etc., van gehaerscreven te hebbene, mit alde diligencie ende „nairsticheyt, dat register vander lopende rente der selve stede, „navolgende den nyeuwen staat.... by syne ced..... VI £." (*Stadsrekeningen van Haarlem over het jaar 1501—1502,* fol. LXIIIIv).

2) J. A. FRUIN, a. w., bladz. 22.

3) EUGÈNE LAMEERE, *Le jurisconsulte Philippe Wielant. Notes biographiques inédites.* (in: La Belgique judiciaire, 1900).

In het daaropvolgende jaar, April en Mei 1503, waren de commissarissen wederom in Haarlem, om de rekeningen van de tresoriers te hooren, „ende te appoin„terene ende aff te leggen veele ende diversche questien „ende difficulteyten, dair wesende." Eén dezer „difficulteyten" betrof een oud rechtsgeschil tusschen de stad en o. a. de begijnen, van wie de stad, als ingezetenen, lasten en accijnsen vorderde. Den 26sten Mei 1503 nam de vroedschap eene beslissing in dezen, op advies van Wielant en Roussel 1). — In de stadsrekeningen van dit jaar (fol. XLVII verso) vonden wij den volgenden post (door wijlen prof. J. A. Fruin over het hoofd gezien), waaruit blijkt, dat alleen Wielant (en niet tevens Roussel) de ontwerper van de „Instructie" is geweest:

„Bangert Saeij, dienaer van mijnen heere meester „Ph.s Wielant, van in drie quayeren gescreven te „hebben die kueren ende statuten vander stede, *by „den voirn. Wielant gemaict,* V phs. gulden ...." 2).

---

1) „In den eersten, by advyse ende raide van myn heeren „den commissarysen eendrachtelick geaccordeert, dat van nu „voirtaen de begynen van [den] groten hove, van allen excysen „die binnen deser stede zyn, of namaels by nyeuwe lasten up„gestelt zullen mogen worden, zy volstaen zullen mits betalende „alleenlick half excys, mit condicien dat zy geenen wyn inleggen „en zullen mogen." (Vroedschapsresolutiën, register A, fol. XII. Inventaris „Enschedé" van het gemeentearchief Haarlem, dl. I, No. 1044).

2) In de stadsrekeningen over 1502—1503, onder het hoofd *„Ander uutgeven van alrehande percheelen"*, nog de volgende posten: „Den selven *Bangert* noch van gegrosseert te hebben „tconcept vande kueren der voirsc. stede .... by syne ced..... „II £." — *„Bangert Zaey*, clerck van mynen heere meester

De naam „keuren" (of „nieuwe keuren") dien wij in de thesauriers-rekeningen aantreffen, is, naar het oordeel van prof. Fruin [1]), zeer gepast voor de meeste titels van de „Instructie".

In Januari 1504 volgt dan de benoeming van Philips Wielant tot raadsheer in den, opnieuw ingerichten, Hoogen Raad te Mechelen; Jan Roussel werd toen procureur-generaal. — Tot Juni 1508 bekleedde Wielant tevens het ambt van plaatsvervangend voorzitter van den Grooten Raad.

En in ditzelfde jaar 1504 zien we Wielant bezig met het instellen van een onderzoek naar de schouwing der „riolen" van de stad *Sluis*, in verband met hare privilegiën. Die „riolen" van Sluis waren grachten of vaarten; en over de opdracht, die Wielant kreeg, worden we ingelicht door een acte, weergegeven door J. H. van Dale [2]), waarin Philips de Schoone zegt: „.... nous, „pour plus sûrement juger le dit procès, eussions or-

---

„Phs. Wyelant, van gegrosseert te hebben denqueste vander „voirs. stede als verweerders ende de procureur generail mit „hem gevoucht, tegens die van Amsterdamme, impetranten ende „eysschers, angaende tstuck van den Heyligen wech, by syne „quittancie ende tauxacie hier over gegeven. .... VI £. X s."

Het geschil liep over den Overtoom aan het einde van den Overtoomschen- of Heiligen-weg. Amsterdam bezit, naar wijlen de gemeentearchivaris Dr. Joh. C. Breen zoo vriendelijk was ons te berichten, stadsrekeningen noch vroedschapsresolutiën uit dien tijd. Ook over een mogelijk verblijf, toen of later, van Wielant te Amsterdam is niets te vinden.

1) J. A. FRUIN, a. w., bladz. 35.

2) J. H. VAN DALE, *Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken, van 1382 tot 1587*, bladz. 192 e.v.

„donné que sur aucuns points et articles, qui seraient „rédigés par écrit, information serait faite d'office par „notre aimé et féal conseiller et maître des requêtes „ordinaire de notre hôtel, *Philippe Wyelant*, par nous „à ce ordonné, qui serait rapportée et jointe au dit „procès en dedans certain jour, sur ce préfix, pour, le „tout vu, faire droit aux dites parties ou autre tel ap„pointement que de raison." — Hieruit blijkt tevens, dat Wielant in 1504 ook weer meester van de requesten van den huize was, als hoedanig hij immers in 1488 ontzet was geworden. Waarschijnlijk is hij in 1492, bij den vrede van Cadzand, of spoedig daarna, onder het bewind van Philips den Schoone, weder in zijn ambt hersteld. — Bij het onderzoek te Sluis werd Wielant weder terzijde gestaan door zijn' klerk Reinout Knibbe [1]).

In 1504 waren de beide commissarissen, Wielant en Roussel, ook weer in Holland. Den 4den Mei 1504 kwamen ze uit Mechelen te 's-Gravenhage aan en vertrokken van daar den 13den Mei naar Alkmaar, in gezelschap van Mr. Jacob van Almonde en Mr. Floris Oom, om *een onderzoek* in te stellen *naar de beschadigde duinen van het Hondsbosch en van Petten.* Tevens werden naar ginds ontboden Adriaen Corneliszone, baljuw van Den Briel en Claes Arendszone, van Zieriksee (van wie alleen de eerste in Alkmaar is gekomen), beiden „gens expers en matière de dicage", zooals te lezen staat in het door de beide commissa-

1) Algemeen Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer, *reg. 21455*, fol. 71v.

rissen uitgebracht verslag hunner bevindingen [1]). In Alkmaar hadden ettelijke bijeenkomsten plaats met afgevaardigden uit Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Medemblik, Grootebroek, Wijdenes, Venhuizen, Westwoud en Berkhout.

Den 15den Mei bezocht men het Hondsbosch en de duinen van Petten. Den 20sten Mei vertrokken de beide commissarissen uit Alkmaar en bezochten Medemblik en, naar het schijnt, ook Enkhuizen. Wij vonden althans in de stadsrekeningen van Haarlem over 1504 (fol. XXXVIII verso): dat Aernt Lambrechtsz.n in Mei reisde „tot „Enchuysen an mynen heeren meesters Phs. Wielant „ende Jan Roussel, raden inden hogen Raidt, mit sekere „besloten brieven an hemluyden houdende..." Begin Juni waren de beide commissarissen wederom te Alkmaar; daarna treffen wij hen aan in de Commanderij van St.-Jan te Haarlem [2]).

1) Verslag van Ph. Wielant en J. Roussel, als commissarissen, van hunne verrichtingen bij gelegenheid van een plaatselijk onderzoek op het Hondsbosch, de duinen te Petten en de Zijp, (regest), in: J. A. KLUPPEL, *Vervolg op de nalezing tot de Verzameling van stukken, van 1388 tot 1598, betrekkelijk het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en duinen tot Petten.* (1881).

2) In dezelfde stadsrekeningen, fol. LII de volgende post: „Broeder Jan Willems commenduyer vanden goidshuyse van „tsinte Jans clooster binnen dese stede, voirde theercosten ende „wyn byden voirs. commissaryssen ende eenige vanden gerechte „ende vroescap, die dagelicx by hem quamen theeren inden „selven goidshuyse, verteert ende gedroncken, te weten: van „IIc LXXXI maeltyden van elcke maeltyt II st.r, facit XXVIII „R. gl. II st.r. Noch van geback VI R. gl. II st. XI d. Noch van „LII ½ stoop roodt wyn, de stoop V grooten, facit VI R. gl. „XI st. I oirt. Noch XXXIII ½ stoop Rynswyn, de stoop IX

Daarna, in 1505, reizen de beide commissarissen, op last van de hooge landsregeering, wederom naar Holland, ditmaal naar de stad *Leiden*. Zij waren daar den 15den Juli; wij lezen in de tresoriersrekening van dat jaar (fol. 47): „Item opten XVen dach in Julio waeren „tot Leyden meesters Philips Wielant, raidt, ende Jan „Roussel, procureur generalis van den coninck, ende „des middags quamen by hemluyden theeren tot Jan „van Honthorst: Willem van Coulster burgemeester, „Jan ende Jeroen vander Boechorst ende Mr. Philips „van Hennegouwe, ende die voirs. heeren van der „stede wegen geschoncken 1) ende beloops XXI stuvers, „facit 11 £ 1 s. IIII d." — De namen Jan van Honthorst, Willem van Coulster, Jan van der Bouckhorst, komen wij herhaaldelijk in de geschiedenis van Leiden tegen; wij vinden hen o.a. vermeld onder de leden van het College van Veertig 2).

„grooten, facit VII R. gl. X st. 1 leliaert. Noch van spijse ende „wyn byden selven commissarissen gehaelt up Sinte Aelbrechts „dach ten huyse van Aerent Hermansz., op tspel aldaer te ziene, „XXXIIII 1/2 st.r. Ende noch voirder costen by mynen voirs. „heere meester Ph.s Wielant inde Lucasmarct lestleden, inden „selven goidshuyse gedaen XXVII stuvers. Valet tsamen by syne „quittancie hier over gegeven: II £, VIII st. III d."

De broeder Jan Willems, hier genoemd, heette eigenlijk: Johan Willem Janssen en werd in 1484 commandeur en praeceptor der Commanderij van St. Jan (G. W. VAN OOSTEN DE BRUYN, *De stad Haarlem en haare geschiedenissen* (1765), b. II, bladz. 100, noot z).

1) De maaltijd bij Jan van Honthorst werd dus betaald van stadswege.

2) Zie o. a.: J. J. ORLERS, O. B., *Beschrijvinge der stadt Leyden* (1641).

Twee dagen na dezen maaltijd te Leiden treffen wij beide commissarissen aan te *Haarlem*: „Opten „XVIIen dach in Julio an. 1505 hebben mijne heeren „de commissarissen meester Philips Wielant en Jan „Roussel, raiden in den grooten raidt caet., gethoent „ende doen lesen huere commissie, die zy hadden van „onsen genaedigen heere den coninck, omme deser stede „te maicken eenen nieuwen staet, mitsgaders te stellen „de wet ende te maicken kueren ende statuyten tot „verheffinge van derselver stede, seggende, dat zy „gairne van al tot verheffinge der stede doen sullen, „alsoet tot welvaert van dier behoeren sal" [1]). Waarschijnlijk is dus toen, zooals prof. J. A. Fruin vermoedt, de tweede lezing der „Instructie voor de stad Haarlem" tot stand gekomen. Wij moeten er hier alleen op wijzen, dat de door prof. Fruin genoemde Adriaen van der Voirde, die zes pond uitbetaald kreeg „voor „seker dienst by hem der stede gedaen int maicken „van nyeuwe kueren", niet — zooals prof. Fruin veronderstelt — de opsteller van het eerste ontwerp was, zooals wij reeds gezien hebben, en evenmin een Vlaamsch of Brabantsch secretaris der commissarissen; reeds in 1503 wordt Van der Voirde als stadsklerk genoemd in de stadsrekeningen.

Drie jaar later, in 1508, treffen we Wielant in Zeeland aan, in gezelschap van den bekenden Zeeuwschen rechtsgeleerde *Nikolaas Evertsz* [2]), bezig met een onderzoek

1) J. A. FRUIN, a. w., bladz. 25.

2) Over dezen Evertsz of Everhardus, zie ons Eerste hoofdstuk bladz. 3.

in een geschil tusschen den graaf van Zeeland ter eener zijde en den bisschop van Utrecht met den Domproost ter anderer zijde, over de begrenzing der competentie van den wereldlijken en den kerkelijken rechter. Het verloop der bewuste zaak is ons bekend uit eenige acten, die Mr. Joosting ons heeft medegedeeld 1). Het gelukte aan de beide commissarissen, Wielant en Evertsz, eene regeling te treffen, die werd neergelegd in het *„Concordaet tusschen den keyser Maximiliaen teenre „ende Fredericq marcgrave van Baden bisscop, Philibert*

---

1) J. G. C. JOOSTING en S. MULLER Hzn., *Bronnen voor de geschiedenis der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht in de Middeleeuwen*, deel III (bewerkt door Mr. Joosting), tweede afdeeling, bladz. 360 e. v.:

„.... Alzoe onlancx geleden ter oetmoediger bede ende ver- „soecke ons geminden ondersaten die ghemeyn ingeseten ons „landts ende graefscap van Zeellant, die, te meer stonden, ons „ende onsen raide clagelick verthoent ende te kennen gegeven „hadden van zekeren bezwaertheden, overlasten ende molestatien, „die zy zeyden hemluyden diversselick ende van nyeuws aen- „gedaen te zyne, uuyt zaeke ende onder tdecxel van der jurisdictie, „zoe vanwegen ons beminden neve den bisscop van Utrecht „als prelaet dioceseyn onder denselven onsen lande van Zeellant, „als oick uuyten name ende vanwegen des Domproest ende „den gemeynen capittel van der Domkercke van Utrecht voirsz., „diewelcke elcx int zyne anderssins breeder off voirder dan be- „hoirlick off gevoeglick waer dieselve hoere jurisdictien hadden „willen vermeerderen ende hemluyden onsen ondersaten van „Zeellant verlasten, bezwaren ende molesteren met zekere onge- „woenlicke nyeuwicheden van oncosten ende overlasten, nyet „alleenlick ten achterdele ende grooten verdriete desselven onsen „ondersaten, maer oick tot verminderthede ons selffs hoocheyt „ende heerlichede in denselven onsen lande."

„Naturel proost ende archidiaken van Uuytrecht ter „andere zyden", op 3 Juli 1508 [1]).

Het volgende jaar, 1509, ontmoeten wij Wielant in *Middelburg,* bezig met een onderzoek in een rechtszaak tegen den beruchten heer Jacob van Domburch [2]). Wat de kwestie was, leert ons een stuk, vermeld in den „Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg" [3]). Het is mogelijk, dat Philips Wielant door de heeren van Nassau en van Bergen is aangezocht, een onder-

---

1) JOOSTING en MULLER, a. w., No. CCI. — „Wy by ad„vyse.... hadden naderhant geordonneert, gemachtigt ende „gedeputeert eenige notable van onsen Grooten Raide, die.... „zooverre geprocedeert hebben, dat zy eyntlick van allen questien „ende geschillen ende van elken pointe int sonderlinge guetliken „vereenicht, overgecommen, gesloten ende veraccordeert zijn „mettenzelven onsen neve ende den voirsz. van der Domptkercke „van Utrecht...."

2) Iets naders over den beruchten Jacob van Domburch: W. S. UNGER, *Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in den landsheerlijken tijd. (R. G. P.,* 54).

3) J. H. DE STOPPELAAR, *Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg, 1217—1581*, dl. I, bladz. 256 e.v.: „1509, 25 Mei „(nieuwe stijl): Heer Jacob van Domburg, ridder, ter eenre, en „Lieven Hugez, burgemeester, met Eewout Lievynsz, zijn zoon, „Jan Adriaansz, Huge Adriaansz en Pieter Adriaansz, zijne neven, „ter anderer zijde, submitteren aan het zeggen en de arbitrage „van den grave van Nassau en mijnheere van Bergen, hunne „geschillen ter cause van zekere groote importune woorden van „injurie, door Jacob van Domburg genoemden burgemeester op „derden Paaschdag in de kerk van Westmonster toegevoegd, „alsmede van de wonden, smarten, feiten en misdaden, door des „burgemeesters zoon met zijne medeplegers daarna Jacob van „Domburg aangedaan."

zoek ter plaatse in te stellen, doch het is ook mogelijk, dat die beide heeren hunne arbitrale bevoegdheden later hebben overgedragen aan twee andere scheidslieden, n.l. aan Wielant en aan Evertsz. Wij lezen althans in de stadsrekeningen van Middelburg over 1509 (Augustus tot Juli), zonder nadere dagteekening: „Geschoncken by Henric Pauwels zone, der stede bode, „by ordonnantie van der wet, Mr. *Clais van Grijps-* „*kerke* [1]) ende Mr. *Philips Wyelant*, raadsheeren in „den hooghen raedt, elcx vier poirtkannen Rijns wijns, „tot 8 gr. den stop, facit 10 sc. 8 gr."

Het daaropvolgende jaar, 1510, is Wielant met Roussel gecommitteerd geweest „tot de visitatie van de dijken" in Zeeland; een document, gedagteekend 25 Januari 1510 (nieuwe stijl), licht ons hieromtrent in [2]). Op deze inspectiereis werd Wisse Jacobszone van der Lysse aan de commissarissen toegevoegd, zooals blijkt uit de

---

1) Zie voor Clais van Grijpskerke (Nic. Evertsz) hiervóór bladz. 3.

2) *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, XLV, 1922, bladz. 245, Regest 89: Maximiliaan, keizer, en Karel, aartshertog van Oostenrijk, enz., geven, met advies van *Philippus Wielant*, meester van den requeste van hun huis, en van *Jan Roussel*, hun procureur-generaal, gecommitteerden tot de visitatie van de dijken in Zeeland, aan Philips van Bourgoignen, heer van Fallais, etc., het recht, het polderken van Mongerhil, zijnde een „voirvorsse" van Sint-Annalant, Kemphoffste en Sint Martinsdijck, dat door den vloed op Cosmas- en Damiaansavond (26 September) geïnundeerd was, opnieuw te doen bedijken, indien de ingelanden van genoemd poldertje niet gewillig blijken; met bevel aan allen, die van genoemde dijkage profiteeren, in verhouding daarvan aan de herdijking mede te werken.

bovengenoemde stadsrekeningen van Middelburg 1).

Het jaar 1511 ziet Wielant met eene zending naar *Den Haag* belast. In opdracht van den z.g.n. „Conseil privé" en van Margaretha van Savoye, vertrekt hij, in gezelschap van Antonius de Lalaing, heer van Montigny, op den 19den Maart uit Mechelen; in Den Haag aangekomen, verzoeken ze de bijeenroeping der Staten van Holland en zetten het doel van hunne zending uiteen, handelend over de betaling van twaalfhonderd man voetvolk, gebruikt in den strijd van de algemeene landsregeering tegen Karel van Gelder. Den 10den April is Wielant met het antwoord der Staten bij de landvoogdes terug 2). Dit antwoord schijnt niet dadelijk gunstig geweest te zijn; men verlangde in

1) „Betaelt Wisse Jacobszone van der Lysse, burchmeester, „over dat hy by ordonnantie van der wet gesonden es mitt „Mr. Philips Wielant, raedsheer ende commissaris, omme te „visiteren de gebreken van den lande van Walckeren ende „Noirtbevelant, ende heeft uuytgeweest 11 dagen, tot 5 sc. gr. „tsdaechs, facit 2 £. 15 sc. gr."

2) EUGÈNE LAMEERE, a. w. in „La Belgique judiciaire", 1900. Zie ook: *Vroedschapsresolutiën der stad Haarlem* (Inv. „Enschedé", dl. I, No. 1044—*E 11*), fol. LXVIII: „Is terzelver „tyt [opten XXVIIen dach in Maerte ao. XVc elff] verclaert „by Dirck van Bekesteyn ende Geryt Adaemszn., burgermees„teren, comende uuyt Den Hage daer de eedelen ende steden „bescreven hadden geweest, dat de commissaryssen van myn „G. V. daer gecommen waren, als de heere van Montingnys ende „meester Philips Wielant ende hadden geeyscht XVIIIc Ryns „gulden voor drie maenden scuts van XIIc knechten, die hare „Genade angenommen hadde omme de welvaert van dese landen, „daerof de eerste maent expireerde een Maendage, dewelcke „maent men upgebrocht wil hebben by fynancien."

Holland bijeenroeping tot een generale „dachvaert" [1]). Die vergadering is dan ook blijkbaar in Juli te Schoonhoven gehouden [2]). Nog is er een brief, door Margaretha van Savoye in *October* 1511 aan haren vader geschreven, waarin zij zegt [3]): „Ceulx de Hollande ont „continué leur ayde ordinaire pour trois ans avec cer-„taines conditions et quictances...."

In de maanden Augustus en September 1514 zijn Wielant en Roussel wederom in Holland en wel met een van de deurwaarders van den Mechelschen Grooten Raad, Simon van Indevelde, om de sententie ten uitvoer te leggen, den 2den September 1513 in den Grooten Raad gewezen „up tproces doe aldaer hangende tus-„schen Geryt Pietersz ende Jan Gerytszone, poorters „der stede van Alcmair, appellanten van den stadhoudere, „president ende luyden van der camer van den rade

---

1) „Daer up eendrachtelick gesloten is, dat men tavont in „Den Hage scicken zal ende van antwoerdt inne brengen, dat „de stede van Haerlem hem kent voir één van den landen ende „datter veele landen zyn; heeft myn G. V. eenige vyanden daer „zy voir beducht mach zyn, zy behoert te roupen ende bescryven „generaele dachvaert van alle de landen, daer dese stede gaerne „commen sal ende doen nar hare macht, als een goet lith van „den lande, mits oick voir dese stede ontscult nemende, overmits „dat dese stede, deur gebot van den raet, Weesp bewaert." (Vroedsch. res. t. a. p.).

2) L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Gedenkstukken tot opheldering der Nederlandsche geschiedenis*, II (*Correspondance de Marguérite d'Autriche*, t. I), bladz. 314, No. 133.

3) M. LE GLAY, *Correspondance de l'empereur Maximilien Ier et de Marguérite d'Autriche, sa fille, gouvernante des Pays-Bas*, (1839), t. I, bladz. 439.

„in Holland, geappelleerde, ter eender zyde, ende den „procureur general, in den name van den procureur „generael van Hollandt ende den rentmeester van „Kermerland, geintimeerde ter andere" 1). Het blijkt eene rekening en verantwoordingsprocedure te zijn geweest en Gerrit Pietersz en Jan Gerritsz werden door den deurwaarder gesommeerd om voor Wielant en Roussel in Haarlem te verschijnen, om aldaar „huer „rekeninge, bewijs ende reliqua" te doen „van al den „incommene ende ontfange van den tol ende wage van „Alcmair, zydert den XVIIIen van April anno XVc „ende vier naer Paesschen." De acten en brieven aanwezig in het gemeentearchief te Alkmaar, laten zien, dat Jan Gerritsz en de rechtverkrijgenden van Gerrit Pietersz, na veel moeite, ten slotte in termijnen hebben voldaan hetgeen ze blijkbaar schuldig waren.

§ 3. Er volgt nu een belangwekkende periode in het zoo werkzame leven van onzen rechtsgeleerde en ambtenaar, n.l. wanneer wij hem als staatsman zien optreden tot bescherming van Nederlandsche rechts-

---

1) Het gemeentearchief van Alkmaar bezit een belangrijk dossier van deze zaak (Inv. Gemeentearchief, 1ste afd., I, No. 48d), waartoe behoort een bundel van 21 losse stukken en waarin twee acten op perkament door Wielant en Roussel onderteekend. Het bovenstaande is aan de eerste acte ontleend (No. 9 van den bundel); de tweede acte zullen wij als bijvoegsel 12 aan ons werk toevoegen. — Wielants handteekening, onder het portret tegenover den titel van dit boek, is er aan ontleend; deze handteekening treft men ook telkens aan onder de door Wielant en Roussel goedgekeurde rekeningen van de stad Haarlem.

belangen, tegenover de bekwaamste Engelsche staatslieden en geleerden van zijn' tijd. — Die belangrijke gebeurtenissen grepen plaats in het jaar 1515 te Brugge, waar Wielant in aanraking kwam met den bekenden Thomas More, vriend van Erasmus, en met de afgezanten van Henry VIII, Dr. Cuthbert Tunstall en Dr. R. Sampson, vertrouwelingen van den Engelschen kardinaal-staatsman Wolsey.

De bedoeling van het congres te Brugge was, van Engelsche zijde, om te komen tot een herstel van het handelsverdrag van 1506, door Philips den Schoone in Engeland met den Britschen koning Henry VII gesloten en door de bewoners dezer landen, spottend, wel eens de *„Malus Intercursus"* geheeten (in tegenstelling met het vroegere verdrag, dat de „Magnus Intercursus" werd genoemd). Het standpunt door de regeering der Nederlanden in dezen ingenomen, was als volgt: door den dood van Philips den Schoone, is het, nimmer geratificeerde, verdrag vervallen, tenzij het opnieuw, en thans door den jongen vorst, Karel den Vijfde, mocht worden bekrachtigd. — Het verdrag sprak inderdaad slechts van de beide contracteerende vorsten en niet van hunne rechtverkrijgenden; behalve, expressis verbis, in art. 7 [1]).

Het belangwekkende en, we mogen zeggen het allesbeheerschende feit van dit congres, is geweest, dat het, zooals bekend is, *Thomas Morus* aanleiding heeft gegeven tot het openbaren van zijne gedachten, in het

---

1) G. SCHANZ, *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters*, dl. I, bladz. 43, noot 1.

wereldberoemde boek van zijn hand „Utopia". — Tijdens een rustpoos in het congres reisde More naar Antwerpen 1) en verbleef daar bij den stadssecretaris Pieter Gilles, dien anderen grooten vriend van Erasmus 2).

Het Brugsch congres heeft invloed geoefend op Thomas More; heeft More ook invloed gehad op Philips Wielant?... Dat zij elkaar er gesproken hebben is natuurlijk, en dat More de afgevaardigden der Nederlanden betitelt als „egregii viri omnes" is méér dan een gewone beleefdheidsuiting, die hij in zijn „Utopia" trouwens niet van noode had te gebruiken. Hoe het zij, More en Wielant ontmoetten er elkaar; en door bemiddeling van Engelsche staatsstukken kan men het congres bijna van dag tot dag volgen 3).

---

1) THOMAS MORUS schrijft in het eerste hoofdstuk van zijne *„Utopia":* „Occurrerunt nobis Brugis (sic enim convenerat), hi, „quibus a Principe negotium demandabatur, egregii viri omnes; „in his praefectus Brugensis, vir magnificus, princeps et caput „erat, caeterum os et pectus Georgius Temsicius Cassiletanus „praepositus, non arte solum, verum etiam natura facundus, ad „haec iureconsultissimus, tractandi vero negotii cum ingenio tum „assiduo rerum usu eximius artifex. Ubi semel atque iterum con„gressi, quibusdam de rebus non satis consentiremus, illi, in „aliquot dies vale nobis dicto, Bruxellas profecti sunt, Principis „oraculum sciscitaturi. Ego me interim (sic enim res ferebat) „Antverpiam confero".

2) Zie over dezen Pieter Gilles: J. HUIZINGA, *Erasmus* (1924), bladz. 123 e. v.; BRITZ, a. w., bladz. 59—60; en de *Utopia.*

3) Nadere bizonderheden over het Brugsch congres vindt men bij: H. P. SCHAAP, *Iets over het congres nopens den Malus Intercursus te Brugge. (Eene bijdrage tot de geschiedenis van Groot-Nederland)* [in: De Dietsche Gedachte, 1ste jaargang, No. 9, bladz. 100 e. v.].

Den 12den Mei 1515 vertrekt de Engelsche delegatie onder leiding van Dr. *Cuthbert Tunstall* uit Engeland; hierbij waren Thomas More en John Clyfford, om meer in 't bizonder de belangen der Londensche kooplui te behartigen. Den 30sten Mei komt, voor zoover althans niet reeds aanwezig, de afvaardiging van Karel en Margaretha te Brugge, bestaande uit: *Jan van Halewijn*, heer van Maldeghem, *Joris van Themsecke*, proost van Cassel, *Jan Roussel*, procureur-generaal, *Guillaume de Croy*, seigneur de Chièvres, *Jean le Sauvaige*, seigneur d'Escaubecq, en *Michel de Croy*, seigneur de Sempy [1]). Den volgenden en daaropvolgenden dag wordt er vergaderd, zooals blijkt uit een' brief van Dr. R. Sampson, één der Britsche onderhandelaars, aan den staatsman Wolsey [2]). De bijeenkomst werd daarop verdaagd met het oog op de komst van een der nog afwezige, Nederlandsche, afgevaardigden. Die nog afwezige was: *Philips Wielant*, die den 2den Juni uit Gent vertrok [3]); en onder den brief van Dr. Sampson aan Wolsey vinden wij dan ook een naschrift, gedagteekend 3 Juni, waarin Sampson schrijft: dat hij, bij gebrek aan een bode, den brief nog niet gesloten had en dat hij heeft vernomen, dat den vorigen avond de geheele Nederlandsche afvaardiging voltallig is geworden, zoodat den volgenden dag de besprekingen kunnen worden voortgezet. Den 4den en 5den Juni wordt er dan ook inderdaad weer vergaderd.

---

1) RYMER, *Foedera*, t. VI, bladz. 116.

2) J. S. BREWER, *Letters and Papers, foreign & domestic, Henry VIII*, II, 1, bladz. 152.

3) EUGÈNE LAMEERE, a. w., t. a. p.

De onderhandelingen vlotten echter niet, en den 9den Juli schrijft dan ook Dr. Tunstall aan Wolsey, dat de afgezanten van Karel en Margaretha eene dubbelzinnige verklaring hebben afgelegd. Wat hiervan ook zij, het schijnt dat er gestookt wordt en dat er sterke Fransche sympathieën aan het wroeten zijn, die eene toenadering tusschen Vlaanderen en Engeland willen beletten. Trouwens: de denkbeelden en gevoelens van een De Croy, heer van Chièvres, en van een Le Sauvaige zijn genoegzaam bekend. „Der Rath Karls, des Erben „der Niederlande, war durch und durch französisch ge„sinnt," zegt prof. Schanz 1). Een brief, die in dit opzicht te denken geeft, is den 10den Juli door Sampson, uit Brugge, aan Wolsey gezonden; hij schrijft: „The Prince „[Karel de Vde] is governed as a child by his Council „[de „Conseil privé"], *most of whom are „French" and „are glad of this brush* [herrie, heibel] *with England.*"... Hoe diplomatiek-juist werd hier de vinger op de wonde plek gelegd! Zeker, het voor de Dietsche volkswelvaart zoo gevaarlijke „étatisme" met z'n vreemdelingenregeering wàs nog niet dood en zou dat ook nimmer zijn, zoolang de samenkoppeling met Waalsche en andere Fransche gewesten bleef standhouden.

Den 21sten Juli schrijft Dr. Tunstall aan Wolsey, dat Sampson is vertrokken naar Doornik en dat de Nederlandsche gedelegeerden naar Mechelen zijn gegaan. Wielant komt op dien dag te Gent terug en Roussel is den 29sten weer te Mechelen. — Het congres was

---

1) G. SCHANZ, a. w., dl. I, bladz. 38.

voorloopig geschorst; doch later werd er opnieuw met de Engelschen onderhandeld.

Den 24sten Januari 1516 werd eene overeenkomst gesloten te Brussel, waarbij bepaald werd, dat de beslissing over het al of niet meer van kracht zijn van het verdrag van 1506 voor den tijd van vijf jaar zou worden uitgesteld en dat binnen het jaar nieuwe besprekingen zouden worden gehouden om bizondere moeilijkheden, uit den bestaanden toestand voortvloeiende, uit den weg te ruimen [1]). Die nieuwe besprekingen, die ook werkelijk spoedig plaats grepen, werden mede door toedoen van Wielant en Roussel tot een goed einde gebracht [2]). Er bestaat eene rekening uit die dagen, van den betaalmeester-generaal Johan Micault, luidende: — „A maistre Philippe Wielant „et Jehan Roussel, conseiller, à eulx deux, pour vaca„tions par eulx faittes pour l'affaire de l'entrecours de „la marchandise entre Engleterre et les Pays de par „deçà, IIcXXX livres" [3]).

Den 23sten Juni 1517 worden de raadsheeren Wielant en J. Seucket naar Brugge gezonden, om van wege den Grooten Raad afscheid te nemen van Karel den Vijfde [4]), die naar zijn koninkrijk Spanje vertrok.

1) G. SCHANZ, a. w., I, bladz. 48.

2) ALEX. HENNE, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique,* t. II, bladz. 161.

3) *Alg. Rijksarchief Brussel,* Rekenkamer, *rekeningen van Micault* No. 1882.

4) *Alg. Rijksarchief Brussel,* Rekenkamer, *reg. 21462,* fol. 37—38.

Een van de laatste reizen, die Wielant als gedelegeerd commissaris ondernam, was een reis, in 1518, naar *Dendermonde*, waar hij een onderzoek moest leiden in een proces tegen de brouwers van deze stad. Wij weten slechts, dat in deze aangelegenheid getuigen werden gehoord: „.... en ayant à la requeste dudit „procureur-general adiourné les tesmoings que ledit „procureur general a vouslu produire pardevant icellui „maistre Ph.e commissaire en la dessusdicte enqueste..."; dat hij zeven dagen afwezig was en dat hij bij zijne werkzaamheden werd terzijde gestaan door Christiaen van Pollinchove, een der deurwaarders bij den Grooten Raad 1). Zonder twijfel is hem hierbij de kennis te stade gekomen, die hij eertijds, in 1501, te Haarlem had op-

---

1) *Algemeen Rijksarchief Brussel*, Rekenkamer, reg. 21462, fol. 56v.—57v.: „.... Premiers audit maistre Ph.e Wielant la „somme de dixsept livres dix solz dudit pris pour, par ordon„nance de mess.rs les president et gens du grant conseil du Roy „à Malines et à la requeste du procureur general, estre parti „dudit Malines et allé en la ville de Tenremonde ou illecq il a „fait l'enqueste du costé dudit procureur general en certain procès „qu'il a pendent ou grant conseil ou nom du Roy à l'encontre „des brasseurs de Tenremonde, en prenant sur le lieu pour son „adjoinct, ledit Christiaen de Pollinchove. En quoy faisant tant „allant, séiournant, besognant que retournant audit Malines, il „a certiffié et affermé en sa conscience avoir vacquié, depuis le „penultiesme jour de septembre ao. XVc et dixhuyt jusques au „Vme d'octobre ensuivant dernier passé, lesdis jours incluz, ouquel „temps sont comprins sept jours entiers, qui au pris de cincquante „solz de deux gros dicte monnaye de Flandres le solt par jour „qui lui a esté taxé par jour [sic] selon les ordonnances obstant „qu'il a esté royé de ses gaiges ordinaires, valent la dicte somme „de XVII £ X s."

gedaan in brouwerszaken, toen hij er, tezamen met Roussel, de „Ordonnancie upte brouwerye" samenstelde.

Een laatste opdracht, voor zoover bekend, was voor het houden eener enquête naar de bevoegdheid van den Grooten Raad, door Wielant in September 1519 te Brussel gehouden. De bronnen laten ons wederom ten deele in het duister tasten; wij weten slechts, dat hij Margaretha van Savoye moest inlichten omtrent „aucune „chose dont elle désiroit estre advertye", en dat hij daartoe een afschrift noodig had van de ordonnancie tot instelling van den Grooten Raad in het jaar 1504 1).

---

1) EUGÈNE LAMEERE, a. w., t. a. p.

VIERDE HOOFDSTUK.

WIELANT ALS RECHTSGELEERDE EN SCHRIJVER.

§ 1. Naar ons gevoelen is Wielant één der schakels geweest in het beschavingsproces van eenwording, óók van recht en rechtspleging, in de Nederlanden. — Dat dit proces, helaas, door den tachtigjarigen oorlog is gestuit, door omstandigheden van buiten af 1), is een feit waarover wij hier niet behoeven uit te weiden. En al kon Wielant in zijn tijd ook moeilijk ijveren voor rechtseenheid voor al de Nederlanden onder Bourgondisch-Habsburgschen scepter vereênd, — aan tasten in de richting naar grootere eenheid heeft het toch ook niet ontbroken, getuige zijn rechtsboek voor de stad Haarlem, dat sterk met Zuidnederlandsche rechtsopvattingen doortrokken is èn getuige zijn ijveren voor, althans gewestelijke, eenheid van recht. „Maar eenheid in iedere „provincie" op „zich „zelf was (slechts) de eerste schrede op den weg der „hervorming" 2); en trapsgewijze eenmaking zou allicht

1) Zie nader: P. GEYL, *Nederland en België* en *De opvattingen der Nederlandsche geschiedschrijvers over de scheuring der Nederlanden op het einde der zestiende eeuw.* (in: *De Groot-Nederlandsche Gedachte*, Haarlem, 1925, bladz. 43—111.)

2) J. A. FRUIN, *Het regt en de regtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (in: Vaderl. Letteroef. I, 1867), bladz. 425.

gemakkelijker tot het einddoel leiden dan een, steeds min of meer autocratisch, ingrijpen van een centraal gezag uit Mechelen of Brussel.

We zien dan, hoe Wielant zèlf, in zijn' belangwekkenden zendbrief, geschreven te Gent in het jaar 1492, en afgedrukt voor z'n „*Tractaet van den Leenrechten*" 1) op codificatie aandringt. Hij schrijft immers: „Oock ter adventuere daermede inciteren ende ver- „wecken yemande, wyser dan ick, breeder daeraf te „schryven, *ende onse Princen eens doen stellen de „costumen van Vlaenderen in gheschrifte, alsoe zy „in Bourgongne ghedaen hebben;* dwelcke na myn „advijs seer profijtelijc wesen soude, ende groot sola- „gement omme den armen onberaden menschen, ende „cause omme te schouwene veel processen, ghedinghen „ende costen, daerinne zy dicwijle commen omme de „diversche opinionen van de costumiers." — Ook in Artesië (Artois) b.v. begon men weldra de costumen te verzamelen. In 1509 kwam te Atrecht (Arras) een commissie bijeen van bekwame rechtsgeleerden, die een ontwerp gereed maakte voor een algemeene costume, welk werk goedgekeurd en zelfs gedrukt werd 2). Het ontwerp werd evenwel nooit wet.

Wielant heeft stellig zien aankomen, dat ook voor de Vlaamsche gewesten het oogenblik zou aanbreken, waarop zou moeten worden overgegaan tot het verzamelen en codificeeren der costumen en tot eenvormig-

---

1) Gedrukt te Antwerpen in het jaar 1554 bij Hans de Laet.

2) CHARLES HIRSCHAUER, *Les Etats d'Artois, de leurs origines à l'occupation française*, t. I, bladz. 174 e. v.

making van het recht, hetgeen des te gemakkelijker zou kunnen bereikt worden, omdat er, *materieel,* tusschen dezelfde soorten van recht in de verschillende rechtskringen vaak geen groot grondverschil bestond 1). Hij wilde dan zelf klaar kunnen staan met een ontwerp voor een algemeene costume, en ziet! wij bezitten van hem inderdaad zulk een ontwerp: „*Vorme ende concept tot het maken eenre Generaele* „*Costume van tlandt ende graefschap van Vlaende-* „*ren flamingant.*" — Hierbij treffen ons twee dingen: de algemeene strekking — *generaele* costume — en de beperkende — voor Vlaenderen *flamingant,* met uitsluiting dus van het Fransch sprekende gedeelte, Vlaanderen gallicant.

Mr. D. Berten, die den tekst van dit ontwerp heeft uitgegeven 2), zegt er van in zijn inleiding, dat het is een „œuvre, dénotant de la part de celui qui l'a conçue „et executée, une connaissance approfondie de nos „coutumes, un esprit de méthode et une faculté de „généralisation permettant de dégager de la grande „variété du droit local, les règles, principes et solutions „applicables à l'universalité de la matière."

Wanneer wij er thans toe overgaan, een kort overzicht te geven van de verschillende door Wielant ge-

---

1) S. A. VAN LUNTEREN, *Overzicht van de geschiedenis der Romeinsche en Oud-Nederlandsche rechtsvorming,* bladz. 135.

2) D. BERTEN, *Ancien projet de Coutume Générale du pays et comté de Flandre flamingante, d'après trois vieux manuscrits coordonnées par M. Gheldolf.* (in: Bulletin de la commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique, vol. IX.)

schreven werken, dan doen wij dat in de waarschijnlijke volgorde van het ontstaan dier werken. Zoo schreef hij dan:

1. Een *„Tractaet vanden Leenrechten* na de hoven „van Vlaenderen, metgaders de diensten daer toe „staende", waarvan hij zelf, in een soort voorwoord (de boven genoemde „zendbrief") aan een aantal vrienden 1) opmerkt, dat hij, om zich te verpoozen, zijn tijd besteed heeft, „te overloopene de leenrechten, omme „daeruit te treckene, sommeerlyc ende in tcorte, in „Vlaemscher tale, eenige capittelkens die my duncken „seer dienende omme te gheven fundament ende in- „structie den ionghers die als costumiers de leenhoven „in Vlaenderen sullen willen hanthieren."

Dit werk dagteekent uit het jaar 1492. Het werd voor het eerst te Antwerpen gedrukt in 1554, daarna, eveneens te Antwerpen, in 1557, 1576, te Middelburg in 1664 en 1666. *J. B. de Clerck* schreef in Noord en Zuid veelvuldig gebruikte, *„Commentarien op de leen- „rechten gheschreven by Philips Wielant"*; terwijl er in 1664 misschien een Latijnsche vertaling van Wielants Tractaet van den leenrechten verscheen.

2. Het reeds boven genoemde werk *„Vorme ende „concept tot het maken eenre Generaele Costume* „van tlandt ende graefschap van Vlaenderen flamin- „gant", waarvan we niet met zekerheid kunnen opge-

1) Die vrienden waren: Mr. *Omaer Claiszone*, procureur-generaal, Mr. *Bartholomeus van Massene*, advocaat-fiscaal, *Ywan van Waernewyc*, notaris, Mr. *Regnault Cortewille*, *Lodewijck Houweel* en *Rijckaert Renier*, advocaten, *Claes de Wintere*, *Jan van Overbeecke*, *Jan den Poncke* en *Giellis de Riedick*, procureurs.

ven omstreeks welken tijd het is ontstaan. Dit slechts schijnt vast te staan, dat het ontwerp dagteekent uit het einde van de 15de of het begin van de 16de eeuw en dat het in ieder geval ouder is dan de bekrachtiging der eerste costumen 1).

3. De reeds eer genoemde *„Instructie voor de stad Haarlem"*, waarvan eenige handschriften in het gemeentearchief te Haarlem berusten en twee te Leiden (in het gemeentearchief en in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederl. Letterk.). Het oudste h.s., te Haarlem, heeft in het eerste en oudste gedeelte als watermerk: een Gothische P. gekroond met een klaverblad 2). — Het werk, dat door prof. Mr. J. A. Fruin in 1874 werd uitgegeven 3), dagteekent uit de jaren 1503—1505.

4. Een *„Corte Instructie omme* 4) *jonghe practi-*

1) D. BERTEN, a. w., inleiding. — Aan de nijvere nasporingen van den Gentschen archivaris Dr. Jos. Denys, is het mogen gelukken vast te stellen, dat het de griffier van den Raad van Vlaanderen, *Omaer van Edinghen*, vriend van Erasmus, is geweest, die aan den oorspronkelijken tekst commentaren heeft toegevoegd (begin 16de eeuw).

2) Dit watermerk, dat voorkomt in papier uit de eerste helft der 16de eeuw, vindt men b.v. ook in het hs. der Corte Instructie van Wielant in het rijksarchief te Gent.

3) J. A. FRUIN, *Instructie, voor de stad Haarlem ontworpen door Philips Wielant.* (in: Nieuwe Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving, Nieuwe reeks, dl. I en II, 1873—1874. Overgedrukt in 1874.)

4) Dit „omme" is zeer gewoon in het Middelnederlandsch en beteekent: ten bate van, ter wille van, voor. Vgl. uitdrukkingen als: „De volksvertegenwoordiging is *om* het volk, niet het volk *om* de volksvertegenwoordiging."

„sienen, in materie criminele", waarvan Dr. A. Orts een, naar zijn meening eenig, exemplaar heeft uitgegeven in 1872 1). Dat deze meening op eene vergissing berustte, blijkt uit het feit, dat o. m. de volgende h.ss. bekend zijn, die alle de Corte Instructie in materie criminele bevatten: Rijksarchief te Brugge, *fonds 't Vrije, No. 998;* Koninklijke bibliotheek te Brussel, *No. 2768* (*5799—'801*), fol. 293—390; id. id., *No. 6188* (*6031—'40*), fol. 58—106; id. id., *No. 6081* (*II, 3163*).

Wielant heeft, naar de meening van Mr. Raymond Janssens, door dit werk middellijk invloed geoefend op de ordonnantiën van Philips den Tweede van 1570, en wel via de Carolina van Karel den Vijfde 2). — Belangwekkende beschouwingen over het strafprocesrecht bij Wielant werden geleverd door Mr. Dr. P. van Heijnsbergen en door Mr. Malcolm Letts, onderscheidenlijk in het Tijdschrift voor Strafrecht 3) en in The Law Quarterly Review 4). Het werk van Wielant, dat

---

1) AUG. ORTS, *Practijcke criminele van Philips Wielant. Naar het eenig bekende handschrift uitgegeven.* (Maatschappij der Vlaamsche bibliophilen, 3de reeks, No. 15.)

2) RAYMOND JANSSENS, *Philippe Wielant et l'instruction criminelle* (in: Pasicrisie belge, 3e série, 1907.) — Eene bespreking hiervan in het Weekblad van het Recht, 1907, No. 8598. „.... c'est donc Wielant", zegt R. Janssens, „qui, le premier, „a codifié pour la Flandre les règles qui devaient servir de base „à la procédure pénale."

3) P. VAN HEIJNSBERGEN, *Bijdrage tot de geschiedenis van het bewijsrecht.* (in het Tijdschrift voor Strafrecht, deel XXXV, afl. 3). Eene bespreking hiervan in het Weekblad van het Recht, 1925, No. 11412.

4) MALCOLM LETTS, *The administration of criminal law in*

volgens beide schrijvers onder invloed der Italiaansche juristen staat, en met name onder den invloed van Aretinus (Angelus, overl. nà 1451) volgens Van Heijnsbergen, is het eerste Nederlandsche werk, waarin aan het strafrecht en de bewijsleer een wetenschappelijke bewerking ten deel viel. Het werk ontstond waarschijnlijk tusschen de jaren 1505 en 1516.

5. Een „*Corte Instructie omme jonghe practisienen, in materie civile*", later, in druk, bekend geworden als de befaamde „Practijcke civile" van meester Philips Wielant. Dit werk is waarschijnlijk ontstaan in hetzelfde tijdvak, tusschen 1505 en 1516, doch na het vorige werk. Wij zullen hierop uitvoeriger terugkomen.

6. Een geschiedkundig werk, dat tot ons is gekomen onder den titel „*Recueil des antiquités de Flandre*", doch waarvan ook Latijnsche en Vlaamsche handschriften („Verzaemeling der oudheden van Vlaenderen") in omloop waren; vandaar ook dat oudere schrijvers spreken van een „Historia de rebus Flandricis" als van een werk van Wielants hand. Het is als „Recueil des antiquités de Flandre" uitgegeven door den kanunnik De Smet in 1865, in deel IV van het „Corpus chronicorum Flandriae", doch jammer genoeg op eene wijze die herziening behoeft. Immers, om eene behoorlijke en tekstcritische uitgave te kunnen bezorgen, ware het noodig geweest, dat De Smet gebruik hadde gemaakt van de talloos vele handschriften, die er van de „Antiquités de Flandre", zoowel in België als in Frankrijk,

---

Flanders, chiefly in the fifteenth century (in the Law Quarterly Review, vol. XLI, No. 161.)

bestaan [1]). Minder bekend is het, dat er ook een zeer fraai uittreksel in handschrift bestaat in het Britsch Museum [2]), dat toebehoord heeft, volgens aanteekening op fol. 1verso, aan Ant. Sanderus van Gent.

Dit werk van Wielant mag een waardige tegenhanger heeten van De Meyere's „Annales", al is het niet altijd zoo nauwkeurig bewerkt [3]). Nieuw is ook Wielants stelsel, om de voornaamste instellingen in hunne historische ontwikkeling te schetsen. De „Recueil des Antiquités" is door latere geschiedschrijvers onmeedoogend geplunderd, zonder vermelding van bron. — Eene opsomming van de bronnen, die Wielant zèlf voor dit werk gebruikt heeft, levert ons Dr. V. Fris [4]).

§ 2. Onze studie zou onvolledig zijn, als wij hier niet met enkele woorden iets mededeelden omtrent de verhouding tusschen het werk van Philips Wielant en dat van Joost de Damhoudere, welke beide rechtsgeleerden zoo vaak in één adem worden genoemd, niettegenstaande de laatste ruim een geslacht jonger is dan de eerste [5]).

---

1) JULES FREDERICHS, *Le grand conseil ambulatoire des ducs de Bourgogne et des archiducs d'Autriche (1446—1504)*, in: Commission royale d'histoire, 4e série, t. 17, bladz. 428.

2) No. 25.417, Plut. CCCCXLVIII, D.

3) PAUL FREDERICQ, *De Nederlanden onder keizer Karel*, bladz. 172. (Uitgave van het Willemsfonds.)

4) V. FRIS, *Les Antiquités de Flandre de Philippe Wielant*. (in: Commission royale d'histoire, 5e série, t. XI.) „.... une partie des „Antiquités est puisée dans les chroniques, une autre aux pièces „d'archives, une troisième.... est du propre fonds de l'auteur".

5) Joost de Damhoudere werd in 1507 te Brugge geboren

Joost de Damhoudere heeft, niet alleen in ons land, maar men kan wel zeggen ook in Europa [1]), nog steeds een grooter naam dan Wielant, — en dat verdient hij o. i. niet. Wij willen niets afdingen op De Damhouderes bekwaamheid als jurist, maar zijn roem heeft Wielants naam — zooals tegenwoordig ook vrij algemeen erkend wordt — ten onrechte in de schaduw gesteld. De Damhoudere toch dankt zijn roem vooral aan zijne handleidingen voor civiel en crimineel procesrecht en daarvoor heeft hij Wielants geschriften onbarmhartig geplunderd, zonder diens naam ook slechts een enkelen keer te noemen.

Het zou overbodig geacht kunnen worden, hier nog eens het bewijs te leveren voor het door De Damhoudere gepleegd plagiaat, indien niet de „Biographie nationale de Belgique" een onjuiste voorstelling gaf en niet de „Biographie Générale" wèl De Damhoudere doch niet Wielant vermeldde. In de Biographie nationale laat wijlen prof. J. J. Thonissen zich, i.v. De Damhoudere, aldus uit: „Le fait est que le traité insignifiant de Wie„lant [sic !] n'a rien de commun avec l'ouvrage approfondi „de Damhoudere, sauf certaines coïncidences inévitables „dans les publications consacrées à l'examen de matières „identiques." — Aan Wielant heeft prof. Thonissen blijkbaar niet de vereischte aandacht geschonken; immers

---

en overleed in 1581 te Antwerpen. — Zie ook hiervóór, Eerste hoofdstuk, bladz. 4.

1) De Damhouderes *„Patrocinium pupillorum"* werd door Barth. Groicki in het Poolsch vertaald. (W Krákowie, w Drukárni Andrzeiá Piotrkowczyká. Roku 1605.)

men kan het geheele werk van Wielant over het civiel proces in dat van De Damhoudere terug vinden; met dit verschil, dat De Damhoudere soms hetzelfde met eigen woorden weergeeft, of uitvoeriger de dingen zegt, of hier en daar iets uit zijn eigen rechtspraktijk er bij verhaalt. — Ieder, die zich de moeite en tijd wil getroosten, kan dit nagaan. En men kan in dit geval De Damhoudere niet verontschuldigen met te zeggen, dat het in „de Middeleeuwen" (wel zéér ruim genomen dan!) nu eenmaal de gewoonte was, oudere geschriften, met name over procesrecht, om te werken en onder eigen naam opnieuw uit te geven, want het eigenlijke plagieeren, het inlijven *van een geheel werk* van een ander, zooals De Damhoudere dat met Wielant deed, gold zelfs in die tijden als ongepast, als geestesdiefstal. Zoo oordeelt Joh. Andreae b.v. over Bagarotus of Ubertus de Bonacurso, van wie één van beiden volgens hem *een dief* moet geweest zijn 1).

Wij zullen volstaan met een paar grepen te doen uit beide werken, om aan te toonen, dat De Damhoudere niet alleen dezelfde voorbeelden als Wielant gebruikt en dezelfde hoofdstukkenindeeling volgt, maar ook dezelfde juridische betoogen levert, en soms fouten uit een door hem gebruikt handschrift klakkeloos overneemt. Men kan, in het algemeen gesproken, zeggen: De Damhoudere leverde een verbeterde en vermeerderde uitgave van Wielants werk.

Ter vergelijking kiezen wij enkele gedeelten die in

1) M. A. VON BETHMANN HOLLWEG, *Der germanisch-romanische Civilprozesz im Mittelalter*, dl. III, (1874), bladz. 14.

alle h.ss. van Wielants werk voorkomen ter eener zijde, en den oudsten tekst (de Latijnsche) van De Damhoudere ter anderer zijde [1]).

Wielant. Corte Instructie, Tijd I, Cap. X, § 3, (Van retablissement).	*De Damhoudere.* Praxis rerum civilium, Cap. XLIIII, § 5, (De restabiliendo, aut restabilimento).
— „Verbi gratia: ware de „questie om tmaken van „eender meulen ende dat „dexecuteur, weerende de „nieuwichede, tmeulenyser „uytghedaen hadde, soo „dat de meulen daer mede „stille staen soude in preiu- „dicie van den volcke, myn „voorscr. heeren souden „dat doen repareren als „qualyck gheexploicteert, „ende doen restablisseren „by teeckenen."	— „Verbi gratia: Si con- „troversia et quaestio esset „de molendino aut de ipsa „mola, et si executor interim „ex mola auferens novita- „tem simul abstulisset prin- „cipale ferramentum dictae „molae, quo minus eadem „mola posset molere, cum „magno incommodo non „solum molitoris verum „etiam totius viciniae ac „parochiae, tunc Domini „magni consilii iuberent „illud executionis factum, „veluti male factum repa- „rari, et per cautionem „restabiliri."

1) *Praxis rerum civilium,* auctore IODOCO DAMHOUDERIO, Brugensi. (Antverpiae, 1569). De editio princeps is van 1567. (4º), (Antverpiae, apud Ioannem Bellerum, Sub Aquila aurea.)

In enkele handschriften van Wielants werk, o.a. in het h.s. No. 2768 uit de Koninklijke bibliotheek te Brussel, en in alle drukken (behalve in dien van 1558) komt een achttal §§, die in het hoofdstuk *„Hoemen daecht"* behooren te staan, verkeerdelijk voor in het hoofdstuk *„Hoemen executeert complaincte"*, dat er bij Wielant op volgt. De Damhoudere heeft de fout bemerkt en haar verbeterd (òf hij heeft een in dit opzicht goed h.s. van Wielants werk onder oogen gehad), althans de desbetreffende §§ staan bij hem in het hoofdstuk „De citandi modo" op hun plaats; echter... nu vertaalt hij kalm verder:

Wielant. Tijd II, Cap. VI, § 22, (Hoemen daecht).	*De Damhoudere.* Cap. LIX, § 27, (De citandi modo).
— „Ende om dit claerder „te verstaen, *soo volcht* „*hier* int lange die style „ende maniere, hoemen „complaincten in materie „van nieuwicheyt ter exe- „cutien leght, ter instructie „van den ionghen duer- „waerders."	— „Quae omnia ut clarius „intelligantur, *submittam* „hic modum et stylum qui- „bus complainta in materia „novitatis executioni man- „detur, ad instructiones „iuvenum sive ostiariorum „noviciorum."

Bij Wielant vòlgt er nu ook inderdaad een hoofdstuk *„Hoemen executeert complaincte"*, — niet aldus bij De Damhoudere, die (nadat hij eerst nog een andere §, die bij Wielant elders staat, heeft vertaald) volgen laat een hoofdstuk *„De competenti die"*. Dit komt hierdoor, dat hij het hoofdstuk *„Complainta*

quomodo executioni mandanda" reeds veel eerder heeft gegeven (Caput XXXIX), doch dit blijkbaar over het hoofd ziet!!

Een ander gedeelte, om te laten zien, hoe De Damhoudere ook dezelfde argumentaties gebruikt als Wielant, moge thans volgen:

Wielant.	*De Damhoudere.*
Tijd IV, Cap. II, § 2, (Van heesch te formeren). — „Alternative heeschen „en dooghen niet, want „alternative maeckt don„ckerhede, soo en doen „oock generale heesschen, „noch gecondicioneerde „heeschen, om deselve „reden."	Cap. CI, § 3, (De petitione formanda). — „Nullae petitiones alter„nativae, nullae generales, „neque etiam ullae condi„tionales, sunt validae, „quod omnes huiusmodi „magnam obscuritatem pa„riant."

Nadat Wielant ons gezegd heeft, dat men „alle „peynen convencionelle daer gheen presumptie en es „van usure" in rechte mag vorderen, en „peynen convencionelle daer presumptie es van usuren" niet mag vorderen, gaat hij voort:

Wielant.	*De Damhoudere.*
Tijd IV, Cap. VIII, § 3, — „Ende die belooft op „de peyne van XL pont, „te betalen te Paesschen „LX pont, ende te com„parerene voor den Raet	Cap. CVII, § 4, — „Si quis promisisset ali„cui ad festum Ioannis Bap„tistae solvere sexaginta „libras grossorum, sub „poena quadraginta libra-

„om hem in die belofte te „laten condemneren, ende „hijs niet en doet, verbeurt „de peyne, *niet ter causen „vander niet betalinghe, „maer ter causen vander „niet comparicie.*"

„rum grossorum, et praeterea se comparituram „coram senatu, aut coram „consilio, ut sese in ea „promissione solutionis permitteret condemnari, idque „re non praestaret, nec „compareret, neque solveret, is certe absentator „in contractus mulctam et „poenam incidit, eiusque „solvendae reus fit, sic ut „ea summa ab ipso iure „peti possit, *non quidem „ob non solutionem, sed „propter non comparitionem.*"

Wij laten nu een stuk volgen, waaruit blijkt, dat De Damhoudere niet altijd begreep wat hij overschreef:

Wielant.
Tijd V, Cap. V, § 25, (Van renvoy te heesschene).

— „In materie van oorlogen, daer pays af ghemaeckt es, en wordt de „sake niet ghesonden voor „den *maréchal de l'ost,* ten „ware dat de selve sake „voor hem begonnen ende

De Damhoudere.
Cap. CXXIIII, § 34, (De causarum remissione petenda).

— „In materiis belli, ubi „pax de eo bello promulgata et celebrata fuit, „causa non remittitur ad „*mariscallum (vulgo: de „lost),* nisi eadem causa „coram ipso incepta et

„gheintenteert hadde ghe- „weest, tselve oorloghe „duerende, want doorloghe „cesserende, zyn officie „cesseert."	„intentata fuisset eo bello „durante, bello enim ces- „sante, merito etiam ipsius „mariscalli cessat officium „et commissio."

In De Damhouderes eigen, Nederlandsche, vertaling van zijn Latijnsche uitgave spreekt hij dan ook van: „....*den mareschal ofte den l'Ost*...."! Deze onzin is niet anders verklaarbaar, dan dat De Damhoudere, die misschien een onduidelijk of onjuist handschrift voor zich heeft gehad, met de benaming („maréchal de l'ost") klaarblijkelijk geen weg heeft geweten, — naar alle waarschijnlijkheid, omdat het ambt in zijn tijd niet meer bestond 1).

De voorbeelden hierboven gegeven, zijn niet met opzet *gezocht*; wij deden, geheel willekeurig, een paar grepen, die ons bruikbaar toeschenen. Trouwens, iedere bladzijde van de „Praxis rerum civilium" doet het plagiaat zien. Om een geheel zuiver oordeel te vellen, om met name na te gaan, wat nu nog eigen werk van De Damhoudere is, zou men natuurlijk de werken van Wielant en De Damhoudere *geheel* moeten vergelijken. Men zal het ons niet euvel duiden, dat wij zulks hebben nagelaten. Vermelding verdient slechts, dat het eenige, dat geheel van De Damhoudere zèlf

1) Ten tijde van Karel den Stoute vinden we melding gemaakt van de „maréchaux de l'ost et du logis", zooveel als kwartiermeesters-generaal. Zie nader: ANDREAS WALTHER, *Die burgundischen Zentralbehörden unter Maximilian I und Karl V*, bladz. 99 e. v.

schijnt te zijn, twee hoofdstukken (XLVII en XLVIII) over contracten omvat.

Eene vergelijking te maken tusschen Wielants „Corte Instructie in materie criminele" en de „Praxis rerum criminalium" van De Damhoudere ligt buiten het bestek van ons werk. Wij verwijzen daarvoor naar hetgeen over dit plagiaat reeds is medegedeeld door wijlen Dr. Aug. Orts in diens „Practijcke criminele van Philips Wielant" (inleiding) en door Dr. Ad. Dubois in zijn opstel „Ph. Wielant et J. de Damhoudere" 1). — Evenals Wielant verwijst ook De Damhoudere in zijn civiel werk naar dit eerder ontstane (criminele) gedeelte over de rechtspraktijk:

Wielant.	*De Damhoudere.*
[Inleiding], Cap. XIX.	Cap. XIX.
— „Processen zyn tweederhande, te wetene: criminele ende civile. Criminele zyn, daermen tracteert van criminele zaken, *danof een corte instructie ghemaect es up haer zelven,* ende en zal in dese instructie niet ghesproken zyn."	— „Lites sive processus sunt duplices, scilicet criminales et civiles. Lites criminales sunt, in quibus tractatur de negocio seu causa criminali criminaliter intentata, *de his quia abunde satis meminimus, in iusto* [lees: isto] *nostro tractatu, cui titulum indidimus: Praxim rerum criminalium,* huc prorsus nihil repetere volui."

1) AD. DUBOIS, *Ph. Wielant et J. de Damhoudere.* (in: Messager

Dr. Dubois meende, dat Joost de Damhoudere uit boos opzet éérst eene Latijnsche uitgave van de beide instructies heeft bezorgd en eerst dáárna er toe is overgegaan Fransche en Nederlandsche bewerkingen in het licht te geven: „il se croyait moins exposé au „reproche de plagiat parceque tout au moins il traduisait „et très souvent délayait, et que les traités de Wielant „n'existaient qu'en manuscrits et en une autre langue." — Dit nemen wij niet zoo voetstoots aan, omdat er wel een andere beweegreden is aan te voeren; De Damhoudere kan hebben gemeend, dat het gebruik van de internationale taal dier dagen, het Latijn (het was ook in den tijd van het humanisme!), er veel toe zou bijdragen, om de verbreiding der handleidingen in de hand te werken.

De invloed van De Damhoudere (en daardoor middellijk van Wielant) op het Duitsche recht is dan ook zeer groot geweest 1). De „Praxis rerum civilium" werd door Joh. Vetter in het Hoogduitsch vertaald en te Frankfort uitgegeven in 1571 en in 1575; en — tezamen met de „Praxis rerum criminalium", reeds door Michael Beuther vertaald en in 1565 te Frankfort uitgegeven — eveneens te Frankfort in 1581 en in 1591. In 't bizonder op het Duitsche strafrecht heeft Wielant

---

des sciences historiques de Belgique, t. LXIII, 1889. Ook in: ADOLPHE DU BOIS, *Essais et Notices*, t. I, 1902).

Zie ook: E. N., *Le droit de la guerre; Philippe Wielant et Josse Damhoudere*. (in: Messager des sciences historiques de Belgique, 1892, chronique, bladz. 254.)

1) R. STINTZING, *Gesch. d. Deutsch. Rechtsw.*, I, bladz. 605.

op deze wijze invloed geoefend. Prof. Abegg zegt hiervan [1]: „In dem ältesten Landrecht von 1620 [2]) ist, „wie neuerlich Biener [3]) nachgewiesen hat, die Dar„stellung des strafrechtlichen Verfahrens *fast wörtlich* „derjenigen des Niederländischen Schriftstellers Jodocus „Damhouder, dessen Praxis rerum criminalium, zuerst „Antwerpen 1554 erschienen, nachgebildet." — Het herziene Landrecht van het jaar 1684 „hat im Ganzen diesz Alles beibehalten."

Prof. Abegg meent, dat misschien het feit dat er zoo vele uitwijkelingen uit de Nederlanden zich in de Oostzeesteden hadden gevestigd, b.v. in Königsberg, van invloed kan geweest zijn op de bizondere aandacht, die men aan De Damhoudere heeft geschonken.

Eene belangrijke studie over de bronnen van het strafrecht in het Pruis. Landrecht van 1620, leverde Curt Elwenspoek in 1908 [4]).

---

1) ABEGG, *Versuch einer Geschichte der Strafgesetzgebung und des Strafrechts der Brandenburg-Preuszischen Lande* (1834), bladz. 116, § 20.

2) Ontworpen onder de regeering van Johann Sigismund van Brandenburg en Pruisen. (1608—'19).

3) F. A. BIENER, *Beiträge zur Geschichte des Inquisitions-Prozesses*, bladz. 164.

4) CURT ELWENSPOEK, *Über die Quellen des im Landrecht für das Herzogtum Preussen von 1620 enthaltenen Strafrechts* (proefschrift, Königsberg), Breslau, 1908.

VIJFDE HOOFDSTUK.

WIELANTS CORTE INSTRUCTIE IN CIVILE ZAKEN.

§ 1. Wielant heeft zijn vermaardheid als rechtsgeleerde bovenal te danken aan zijn „Practijcke civile," zooals de „Corte Instructie omme jonghe practisienen in civile zaken" later, in druk, is blijven heeten, n.l. nadat Mr. Ant. van Tsestich in 1573 een geheel herziene, verbeterde en aanzienlijk-vermeerderde uitgave van de editio princeps van 1558 had bezorgd. Die eerste uitgave voerde tot titel: *„Practicque, maniere ende stijl van procederene."* Op de verschillende uitgaven komen wij nog nader terug. Hier willen wij slechts op de beteekenis van het werk wijzen en daartoe kunnen we het best de woorden van prof. J. A. Fruin in herinnering brengen uit de inleiding tot diens uitgave van de Instructie voor de stad Haarlem, aangaande het werk van Wielant. Wat Hugo de Groot gedaan heeft voor de ontwikkeling van het Roomsch-Hollandsch materiëele recht, dat heeft het werk van Wielant gedaan voor de ontwikkeling van het Zuidnederlandsche procesrecht. En dit procesrecht is, sedert den tijd van Karel V, in Holland en Zeeland zoo goed als het gemeene recht geworden. „Het (werk van Wielant) „heeft de groote verdienste," gaat prof. Fruin dan

voort [1]), „dat het de beginselen daarvan in een be„knopt en logisch systeem tezamen vat, en tevens de „richting aanwijst, waarin wetgeving en praktijk ze „verder hadden te ontwikkelen. Al heeft men zich in „Holland ook niet altijd in die richting voortbewogen, „en aldaar, na 1580, de ontwikkeling van het proces„recht nagenoeg geheel overgelaten aan de autonomie „en de gerechtsgebruiken der bijzondere colleges, het „werkje van Wielant heeft er niettemin, *of liever juist „daarom* [2]), voortdurend gezag behouden. Hoe tallooze „malen de manier van procedeeren ook, in allerlei hand„leidingen, is blootgelegd, de „Practijcke civile" is toch „altijd de vraagbaak gebleven, die men bij voorkeur „raadpleegde, wanneer men het stelsel, dat aan de „gerecipiëerde procesorde ten grondslag lag, in zijne „oorspronkelijke zuiverheid wilde leeren kennen. Geen „beter bewijs hiervoor dan de vele uitgaven, die, naar „den door Ant. van Tsestich herzienen tekst van dit „werkje, in Holland het licht hebben gezien." — Tusschen de jaren 1598 en 1642 zijn er dan ook vijf drukken in Holland van de pers gekomen, en wanneer men daarbij dan nog de uitgaven van het werk van De Damhoudere optelt [3]), dan krijgt men eenigen in-

---

1) J. A. FRUIN, a. w., bladz. 47.

2) Cursiveering van ons (H. P. S.).

3) Van de *Practijcke in civile saecken* van Joost de Damhoudere verschenen in Holland de volgende drukken: 's Gravenhage 1626; Rotterdam 1649; Rotterdam 1660; tezamen met de Practijcke in criminele saecken: Rotterdam 1656. — Om de waardeering voor en den invloed van De Damhoudere te schatten, houde men ook rekening met de uitgave van Nicolaas van Tulden (Thuldenus),

druk van den invloed, die er van Wielant, onmiddellijk en middellijk, is uitgegaan. Schrijvers over procesrecht in het Noorden, zooals *Paulus Merula* (De Merle, 1558—1607), *Simon van Leeuwen* (1626—1682) e. a. verwijzen herhaaldelijk in hunne werken naar dat van Wielant [1]). En ook bij *Johannes Voet* (1647—1713), in diens beroemde „Commentarius ad Pandectas", vonden wij eenige keeren naar Wielants werk verwezen [2]).

Het ontwikkelder procesrecht der Zuidelijke Nederlanden had dan ook, zooals gezegd is, in het Noorden wortel geschoten. En dat is begrijpelijk, als men bedenkt, dat b.v. Holland en Zeeland zich reeds langen tijd, met name in appèl van civiele zaken, behandeld voor de gewestelijke hoven, aan de uitspraken van den Grooten Raad te Mechelen hadden onderworpen [3]) en aldaar dus geheel bekend waren geraakt, door toedoen ook der Hollandsche en Zeeuwsche rechtsgeleerden, met die ontwikkelder, en beter, procesorde.

---

die de Praxis rerum civilium met belangrijke Latijnsche aanteekeningen voorzag (1617), en met de vele, andere, uitgaven van de *Praxis rerum civilium*.

1) MERULA in zijn Manier van Procedeeren, b.v. naar aanleiding van: Van recommandatie of bezwaringe, Deffaulten en contumatiën tegen gedaagden, Van te eischen winning van gelde, Wraking van den rechter, verder: Lib. IV, tit. XXI, cap. I en tit. XL, cap. IV. — S. VAN LEEUWEN in zijn Manier van Procederen, b.v. in cap. III, aant. 8; cap. V, aant. 1; Interpretatie op 't octroy beroerende de openingen van de informatien, aant. 1 en 4; cap. XIX, aant. 1, V en 4.

2) B.v. in tomus secundus, Lib. XL, tit. I, § 5; tit. XVII, § 7.

3) P. J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* (1ste druk), II, bladz. 407. [3de druk, dl. I, bladz. 547.]

6

Van tijd tot tijd werden zelfs rechtsgeleerden uit verschillende gewesten naar Mechelen geroepen, wanneer er zeer moeilijke zaken berecht moesten worden, om den „Raedt te verstercken of renforceren." Wielant zelf geeft ons hiervan een voorbeeld, in Tijd VIII, Cap. VI, § 4, waar hij schrijft: „Ende alsoo wast ghedaen „in den Grooten Raedt te Mechelen, in de visitacie „van den processe van den tolle van Yersekeroort, „omdat de saecke groot was ende noopte diversche „landen, ende waren daer gesonden raetslieden uuyt „Vlaenderen, Brabant, Hollant ende uuyt Arthois, ten „coste van den prince."

Geen werk was geschikter als handleiding voor jonge zoowel als voor oudere „practisienen", in Noord en Zuid, dan het boekje van Wielant. — (Wij laten nu voorloopig in het midden, welke gedeelten van den gedrukten tekst niet van Wielant zèlven afkomstig zijn [1]); in elk geval moet dit slechts een minder belangrijk gedeelte wezen). Het werk was beknopt en toch helder geschreven; zéér stelselmatig en overzichtelijk, en het behandelde zeer zuiver, wat wij tegenwoordig burgerlijke rechtsvordering plegen te noemen.

Wielants werk vertoont eene bizonderheid, waarover wij nog het een en ander willen mededeelen.

Aan zijn behandeling van het proces laat hij in een en dertig capita (het aantal is in de h.ss der Corte Instructie verschillend) een algemeene inleiding vooraf-

---

1) Het is b.v. twijfelachtig, of de cap. XI tot XIX van het inleidend gedeelte wel van Wielants hand zelf afkomstig zijn.

gaan, steunende op civiel, canoniek en costumier recht. In de cap. XXIV en XXV daarvan deelt hij mede, in welke groote rubrieken anderen de verschillende gestalten van het proces verdeelen en welke indeeling hij zal volgen. Hij doet dat in deze woorden:

„*Van te splyten een proces ordinaire in drie deelen.*"
[Cap. XXIV].

„Eeneghe splyten ofte deelen een proces ordinaire „in drie deelen, ende maken een deel vander daghinghe „totter litiscontestatie, dander deel vander litiscontes-„tatie totter sententie, ende een derde deel vander „sententie totter executie van dien.

„Ende zegghen, dat alle de acten diemen doet int eerste „deel voor litiscontestatie, es om tproces te preparerene; „dander naer litiscontestatie, es om tproces te instruerene; „ende dander naer de sententie, es om die te doene „vulcommen ende executerene."

„*Van te deelen een proces ordinaire in thien deelen.*"
[Cap. XXV].

„Andere deelen ende splyten een proces ordinaire „in thien deelen, ende maken danof thien tyden, die „de juge ende partyen, elc int huere, gewoone zyn „tonderhoudene in huere ordre, in zulcker manieren „dat tachterlaten ofte postpostereren van deene van „dien, zonder merckelycke redenen, tproces vicieux „maken zoude.

„Te wetene: Den tyt van preparerene voor tinstel.
„Den tyt van daghene ende uproupene.
„Den tyt van comparerene ende contumacerene.
„Den tyt van heesch te makene ende conclusie te nemene.

„Den tyt van verweerene ende litiscontesterene.
„Den tyt van prouvene ende producerene.
„Den tyt van reprocherene ende salverene.
„Den tyt van sluten ende concluderene.
„Den tyt van condempnerene ofte absolverene.

„Ende den tyt van twysdom te vulcommene ende „texecuterene; metten delayen ordinaire ende extra„ordinaire telcken tyde dienende ende metten acci„denten ende accessorien, die daer up vallen.

„Dewelcke thien tyden ic in meeninghe ben (byder „gratie Godts) te beleedene by ordene in dese corte „instructie, onder de correctie van elcken. Maer eer „ic dat doe, so willic hier stellen eeneghe cleene fon„damentalen, die zeer wel dienen den ionghers ghe„weten te zyne" [1]).

§ 2. Wielant deelt dus de stof van het proces in tien deelen, die hij „tijden" noemt. Volgens zijn eigen

---

1) Met deze twee capita van Wielant komen overeen de capita XXV en XXVI van De Damhoudere. Deze is in cap. XXV uitvoeriger dan Wielant en somt de verschillende proces-handelingen op. Hij deelt daarbij mede, dat voornamelijk Paul. de Cast. (*Paulus de Castro*, of Castrensis, wiens Lecturae tot Digesten en Codex in 1494 en '95 in druk verschenen, schrijver ook van Consilia) deze driedeeling volgde. — Voor de tiendeeling verwijst De Damhoudere naar „Bart. in suo tractatu de ordine iudicii", waarop wij nader terugkomen. 't Eigenaardige is bij De Damhoudere, dat hij in cap. XXVI verklaart de tiendeeling te zullen volgen, doch deze indeeling verder laat varen, d. w. z.: (buiten het opschrift boven cap. XXVII, waar hij zegt dat daar de eerste tijd begint) er verder geen melding meer van maakt, hoewel hij Wielant overigens vrijwel geheel op den voet volgt. —

woorden ontleende hij deze manier van behandeling aan voorgangers. Het was echter, hoewel niet onbekend, toch, naar het schijnt, ook niet gewóón onder schrijvers over procesrecht in de Middeleeuwen, het proces in *tien tijden („decem tempora")* in te deelen. Deze methode werd o. a. gevolgd door den onbekenden schrijver van de summa *„Ad summariam notitiam"* 1), door magister Arnulphus 2) in diens summa *„Ut nos minores,"* en door Johannes Berberii 3) in het vierde deel van diens *„Viatorium utriusque iuris,"* n.l. in zijn Tractatus judicialis. — Wij komen op deze drie werken nog nader terug, doch willen hier eerst nog enkele korte beschouwingen wijden aan de geschiedenis van den Middeleeuwschen „ordo judiciarius," zooals de werken genoemd worden, die eene stelselmatige behandeling van het proces geven.

Men kan de indeeling in tien tijden (decem tempora) gevoeglijk een jongeren vorm noemen tegenover het

---

1) Zie voor dit, en het volgende, werk: C. F. REATZ, *Ueber die Summen: „Ut nos Minores", „Ad summariam notitiam cursus consueti causarum" und den Bartolus'schen Tractat: de „ordine judicii"*. (in: Zeitschrift für Rechtsgeschichte, dl. III, 1864, bladz. 301 e. v.).

2) Over Arnulphus (nà paus Innocentius IV): A. WUNDERLICH, *Beiträge zur Literärgeschichte des Prozesses im zwölften und dreizehnten Jahrhundert.* (in: Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, dl. XI, bladz. 84 e. v.). Zie ook: M. A. VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, bladz. 140—143.

3) Over Joh. Berberii: R. STINTZING, *Geschichte der populären Literatur des römisch-kanonischen Rechts in Deutschland,* bladz. 234—239.

ouder stelsel van indeeling der stof in drie deelen, „partes" of „particulae" geheeten. Deze indeeling in drieën treffen we b. v. aan bij de Middeleeuwsche schrijvers over procesrecht: *Pillius, Azo, Gratia, Durantis, Panormitanus* en bij nog veel meer anderen. — De eerste sporen van een dergelijke indeeling in drieën vinden we met voldoende zekerheid in den *Brachylogus iuris civilis*, welk werk waarschijnlijk tegen 1100, hetzij te Ravenna, hetzij in Frankrijk is geschreven [1]. Deze Brachylogus is het eerste werk, waarin het proces stelselmatig als 'n geheel behandeld wordt [2]. En daar het werk zich over 't algemeen aansluit bij de volgorde in de Instituten betracht [3], komt het vanzelf, in het vierde boek, op het Actiënrecht [4]: „Cum autem actio sit ius persequendi iudicio, quod sibi debetur....", daarmede de woorden der Instituten, Lib. IV, Tit. VI, pr., aanhalend, welke luiden: „Superest, ut de actionibus loquamur. „Actio autem nihil aliud est, quam ius persequendi in „iudicio quod sibi debetur." — Nadat dan de onder-

1) VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. II, bladz. 323 e. v.; W. MODDERMAN, *Handboek voor het Romeinsche recht* (5de druk), dl. I, bladz. 69; S. A. VAN LUNTEREN, *Overzicht van de geschiedenis der Romeinsche en Oud-Nederlandsche rechtsvorming*, bladz. LXI.

2) KARL WIEDING, *Der Justinianeische Libellprocess* (1865), bladz. 713: „.... ein gegliedertes, ganzes System des Verfahrens „findet man in den mittelalterlichen Quellen vor dem Brachy- „logus nicht...."

3) K. WIEDING, a. w., bladz. 714; M. A. VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. II, bladz. 325.

4) K. WIEDING, a. w., bladz. 714.

scheiding is gemaakt tusschen civiel en crimineel proces, gaat de Brachylogus voort 1):

> „Et primitus quidem de civili causa videamus, „in hac autem *quaedam* considerari oportet *quae* „*eam praecedunt, quaedam quae insunt, quae*-„*dam quae sequuntur.*"

Het eerste gedeelte omvat de handelingen tot aan de litis contestatio, het tweede gedeelte: van de litis contestatio tot het eindvonnis; het derde en laatste gedeelte: de rechtsmiddelen en de executie 2). Hierin volgt dus de Brachylogus *niet* de Institutiones, doch geeft iets nieuws, iets eigens 3). — Wel heeft eertijds prof. K. Wieding gemeend 4), dat de Brachylogus in dezen hoofdzakelijk den Codex navolgde, doch zijne bewijsvoering is niet overtuigend genoeg, om dit aan te nemen 5). Wieding grondde zijn meening o. a. ook hierop, dat de Brachylogus het juramentum calumniae aan de litiscontestatio laat voorafgaan en in den Codex, als laatste titel van boek II, „De jurejurando propter calumniam dando" voorkomt, waarna boek III begint met „De judiciis," en (in tit. IX) laat volgen „De litis contestatione."

Eenzelfde drieledige indeeling vindt men feitelijk ook bij den canonist *Tancredus* (geboren te Bologna, ge-

---

1) *Brachylogus*, lib. IV, tit. IX, § 2; bij WIEDING, a. w., bladz. 714.

2) K. WIEDING, a. w., bladz. 714.

3) K. WIEDING, a. w., bladz. 714.

4) K. WIEDING, a. w., bladz. 715 e. v.

5) R. STINTZING, a. w., bladz. 199, noot **.

storven vermoedelijk ± 1235) in diens „Libellus ordinis judiciarii," betreffende de kerkelijke rechtspraak 1). Wij zeggen „feitelijk," omdat Tancredus weliswaar zelf zijn werk in vier „partes" indeelt, doch het eerste deel (pars) eigenlijk niet anders is dan eene algemeene inleiding tot de stof, waarna de verdere indeeling volgt, zooals we die reeds leerden kennen. Aan het slot van zijn procemium toch zegt Tancredus:

— „Dividitur libellus iste in quatuor partes: in prima „tractatur de personis quae debent consistere in iudicium; „in secunda instruuntur actor et reus et iudex in prae- „paratoriis ad iudicium et *de his quae praecedunt* litis „contestationem; in tertia de litis contestatione et om- „nibus *quae sequuntur* in iudicio *usque ad diffinitivam* „*sententiam;* in quarta *de* sententiis, *sententiarum execu-* „*tionibus,* appellationibus et restitutione in integrum" 2).

De indeeling van dit werk is dus feitelijk niet: 1, 2, 3, 4, doch veeleer: a, 1, 2, 3, waarbij *a* de algemeene inleiding voorstelt.

Dezelfde indeeling in drieën als van den Brachylogus vinden we ook weer terug bij den canonist *Gratia (Aretinus),* die in ± 1243 geschreven heeft en wiens summa „De iudiciario ordine" (of: De ordine iudiciario) in 1842 is uitgegeven door prof. F. Bergmann te

---

1) M. A. VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 118: „Dasz er nur die Praxis der geistlichen Gerichte im Auge „hat, tritt überall, z. B. in seinen Formeln, hervor".

2) Volgens F. BERGMANN, *Pillii, Tancredi, Gratiae, libri de iudiciorum ordine,* bladz. 90; zie ook R. STINTZING, a. w., bladz. 198, waar echter: „.... iste libellus ...."

Göttingen 1). Gratia laat eerst een kort „procemium" vooraf gaan en zegt aan het slot daarvan 2):

— „Sciendum quippe est, quod in tres particulas istud „opus tripartitur; in prima tractatur *de his quae praece-„dunt* litem contestatam in ordine iudiciorum; in secunda „*de his quae sequuntur* in causa *usque ad conclu-„sionem;* in tertia *de* sententia diffinitiva et *his quae „sequuntur* eandem." — Een kleine verschuiving dus, evenals bij Tancredus, van de plaats van behandeling van het eindvonnis; bij beiden geplaatst in het derde gedeelte, hetgeen practisch evenwel geen verschil maakt. Ook begaan Gratia en Tancredus niet de fout, het hoofdstuk „De iuramentis de calumnia" vóór de „litis contestatio" te behandelen, doch zij behandelen het er vlak nà.

Geheel gelijk aan de indeeling bij Tancredus, doch veel grooter opgezet, is het werk van *Guilielmus Durantis* (geb. 1237, gest. 1296) 3), nl. diens „Speculum judiciale," waarvan het eerste boek — het geheel is in vier boeken of „partes" verdeeld — handelt over de in het proces optredende personen („de personis quae in iudiciis intervenire solent") en het tweede boek een ordo iudiciarius in civile zaken geeft. De deelen zijn, met uitzondering van het derde, dat korter is en over crimineele zaken handelt, zéér uitvoerig; dit geldt vooral

---

1) FRIDERICUS BERGMANN, a. w., bladz. XVII e. v. en bladz. 317—384.

2) F. BERGMANN, a. w., bladz. 319.

3) Zie over Durantis o. a.: M. A. VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, § 130.

voor het vierde deel, dat formulieren geeft [1]). — Het tweede deel [2]), dat in het bizonder onze aandacht heeft, wordt door Durantis weer onderverdeeld in drie „particulae":

— „.... hanc secundam partem in tres particulas „subdividere properem. In quarum prima *de his quae „precedunt* litis contestationem sedulo disseremus. In „secunda *de* litis contestatione et *his quae* ipsam usque „ad finem *sequuntur*, calculum annectemus. Tertio vero „de sententia et *de his quae post eam accidunt*, „subiungemus."

Vergelijken we deze indeeling met die van Tancredus (a, 1, 2, 3), dan zien we, dat a is geworden een geheel afzonderlijk boek (A) en dat 1, 2 en 3 zijn vereenigd in een tweede boek (B).

Het „Speculum judiciale" heeft een grooten invloed gehad op het Roomsch-canonieke procesrecht der latere Middeleeuwen. De groote omvang van het werk echter maakte, dat het zich minder leende tot leer- en studieboek voor „jonge practisienen" en tot leiddraad voor oudere juristen. Vandaar, dat er massa's kleinere, en

---

1) VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 213 en 219.

2) Over het tweede deel handelt uitvoerig VON BETHMANN HOLLWEG, t. a. p., bladz. 216—219. — Het geheele werk werd door de beroemdste canonisten en civilisten der 14de eeuw, n.l. door JOH. ANDREAE en BALDUS, van aanteekeningen voorzien. Tallooze handschriften en nog talrijker drukken vonden hun weg door West-Europa. — De boeken werden ook afzonderlijk uitgegeven. (VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 224—225).

meer practische, handboeken over procesrecht ontstonden, waarvan een groot aantal onmiskenbaar de sporen draagt van onder onmiddellijken invloed van Durantis' Speculum te staan. Dit is b.v. het geval met het „Speculum abbreviatum" van Joannes de Scynna (of: de Zynna) 1), in welk werk echter de drieledige indeeling door de verwerking is vervaagd en onkenbaar geworden 2). Ook is het 't geval met het zeer verspreide werk van *Johannes (de) Urbach* 3), Processus iudicii, aanvangende met de woorden: „Rex pacificus cunctorum causa effectiva et finalis." Ook dit werk is weer in drieën gedeeld, nadat een korte inleiding tot de stof is voorafgegaan. Het werk is in tallooze handschriften en drukken verspreid, dikwijls op naam van Panormitanus (Nicolaus de Tudeschis, aartsbisschop van Palermo, gestorven ± 1445). Latere onderzoekingen, vooral van Muther 4), hebben het echter zeker gemaakt,

---

1) Zie over Joannes de Zynna, ook wel „Speculator abbreviatus" genoemd, o. a.: R. STINTZING, a. w., bladz. 229—234; TH. MUTHER, *Zur Geschichte des Römisch-canonischen Prozesses in Deutschland während des vierzehnten und zu Anfang des fünfzehnten Jahrhunderts* (Festschrift), die (bladz. 29) meent dat de naam „de Zynna" is afgeleid van een oud klooster in Zinna, tusschen Jüterbogk en Brandenburg; en VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 234, noot 30, die meent, dat de naam is afgeleid van den familienaam Von der Zynne. Hij overleed waarschijnlijk ± 1342.

2) R. STINTZING, a. w., bladz. 198.

3) Over Joh. de Urbach (ook wel Auerbach, ± 1470 hoogleeraar te Erfurt): STINTZING, a. w., bladz. 239—256; VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 260—263.

4) MUTHER, *Ioannis Urbach Processus iudicii, qui Panor-*

dat niet Panormitanus, doch Joh. Urbach de schrijver van het werk is geweest. — In de inleiding dan heet het:

— „Istis praemissis venio ad propositum, scilicet ad „declarationem processus et ordinis iudiciarii, regulatim „totum ipsum processum dividendo in tres partes, sicut „etiam dividit Speculator in parte secunda, in principio. „*Pars prima,* a prima vocatione sive citatione incipit et „durat usque ad litis contestationem exclusive. *Secunda* „*pars* incipit a litis contestatione et durat usque ad „sententiam diffinitivam exclusive. *Tertia* incipit a sen- „tentia diffinitiva et durat usque ad eius effectualem „executionem, si non fuerit appellatum; alias si fuerit „appellatum, suspenditur executio quousque appellationis „causa fuerit finita. [de iureiu. venientes cum suis „concor."] 1).

Naast deze handleidingen, die het proces beschrijven in drie groote afdeelingen, bestaan enkele korte geschriften, die de procedure verdeelen — zooals Wielant meer dan een paar eeuwen later ook zou doen — in tien afdeelingen, door hen „termini" of „tempora"

---

mitani ordo iudiciarius a multis dicitur. (Hal. Sax., 1873), praef. bladz. V—XXII.

[Zie ook STINTZING, a. w., Anmerkungen, Nachträge und Berichtigungen, bladz. 553.]

1) Wij bedienen ons van eene uitgave van den processus iudicii ten name van PANORMITANUS (Keulen, 1555), aanwezig ter universiteitsbibliotheek te Leiden. — R. STINTZING, die zonder twijfel een ouderen druk zag, heeft (a. w., bladz. 240): „Pars secunda ...."; „Pars tertia ...."; terwijl hij het tusschen [ ] geplaatste niet vermeldt.

(Wielant: „tijden") genoemd. — Twee daarvan zijn uit ongeveer denzelfden tijd, de derde is twee eeuwen jonger.

De oudste twee dagteekenen uit het midden der 13de eeuw en worden naar hunne beginwoorden genoemd *„Ad summariam notitiam"* en *„Ut nos minores."* Destijds meende men, dat nog een derde handleiding, ten name van Bartolus, de stof op dezelfde wijze behandelde. Doch Reatz heeft aangetoond, dat de aan Bartolus toegeschreven handleiding niets anders is dan eene bewerking der summa „Ad summariam notitiam" 1). En verder merkte Von Bethmann Hollweg op 2), dat de bewerking alleen (of voornamelijk) schijnt te bestaan in de toevoeging van eenige met „Bartolus" onderteekende bijvoegsels.

Doch niet alleen heeft de overeenkomst tusschen dat aan Bartolus toegeschreven tractaat en de genoemde „summen" de aandacht getrokken, ook tusschen beide „summen" bleek verwantschap te bestaan. En die verwantschap bleek zelfs zóó groot te zijn, dat, zooals Von Bethmann Hollweg het uitdrukt, het vermoeden rijst „dasz der Verfasser der Einen oder der Andern „ein Plagiarius sei" 3). Toch, zegt Von Bethmann Hollweg, is hij geneigd, *magister Arnulphus* (canonicus Parisiensis, ± 1245), schrijver van het tractaat „Ut nos minores," van deze beschuldiging vrij te spreken 4).

---

1) REATZ, a. w., bladz. 303—310.
2) VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 143, noot 131.
3) VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 143.
4) VON BETHMANN HOLLWEG, a. w., dl. III, 1, bladz. 143. REATZ, a. w., bladz. 310, meende dat het niet is uit te maken,

De beide „summen" „Ad summariam notitiam" en „Ut nos minores" nu, zijn *geheel op dezelfde wijze* ingedeeld in „decem tempora", en wel als volgt, zooals blijkt uit een handschrift van de summa „Ut nos minores" in het Gaius-college te Cambridge 1):

— „Ut nos minores in jure aliquo modo possimus „instrui in quotidiano frequenti et moderno usu cau„sarum, quarum secundum tenorem illius decretalis: „„quoniam contra falsam" (c. 11, X de probat. 2,19) decem „tempora distinguamus. Primum tempus ante citationem. „Secundum tempus est citationis. Tertium repraesen„tationis coram judice. Quartum proponendarum excep„tionum dilatoriarum. Quintum litis contestandae. Sex„tum producendarum probationum. Septimum renuntia„tionis producendorum testium. Octavum allegationum „et disputationum proponendarum. Nonum renuntiationis „et conclusionis earundem. Decimum et ultimum tempus „est sententiae diffinitivae" 2).

---

welk der beide summae de oudste is: „Welche jedoch die ältere, „welche die jüngere sei, ob die Summe: *ut nos Minores* eine „Ueberarbeitung der Summe: *ad summariam notitiam*, oder diese „ein Auszug aus jener sei, dies wird man selbst nach der sorg„fältigsten Vergleichung und Prüfung beider, zu ermitteln nicht „im Stande sein." —

1) WUNDERLICH, a. w., bladz. 85; REATZ, a. w., bladz. 302.

2) In de summa „*Ad summariam notitiam*" luidt het [STINTZING, a. w., bladz. 199]:

1. ante citationem.
2. citationis.
3. repræsentationis.
4. dilatoriarum exceptionum proponendarum.
5. litis contestationis.

De tiendeelige vorm is jonger dan de driedeelige, maar is er niet uit voortgekomen. Beide vormen bleven gelijktijdig naast elkaar voortbestaan; de indeeling in „decem tempora" was vermoedelijk dienstiger voor het gemak der jongere rechtsgeleerden.

Vergelijken we nu het werk van, b.v., Tancredus met dat van magister Arnulphus, dan zien we het volgende:

Tancredus (± 1216):	*Arnulphus* (± 1245):
Pars secunda.	1. ante citationem.
	2. citationis.
	3. repraesentationis coram judice.
	4. proponendarum exceptionum dilatoriarum.
tertia pars	5. litis contestandae.
	6. producendarum probationum.
	7. renunciationis producendorum testium.
	8. allegationum et disputationum proponendarum.
	9. renunciationis et conclusionis earundem.
quarta pars	10. sententiae diffinitivae.

Leggen we nu de indeeling van Philips Wielant naast die van Arnulphus, dan zien we:

---

6. producendarum probationum.
7. renunciationis producendorum testium.
8. disputationum et allegationum proponendarum.
9. earundem renunciationis.
10. prolationis sententiae.

Arnulphus:

1. ante citationem.
2. citationis.
3. repraesentationis coram judice.
4. proponendarum exceptionum dilatoriarum.
5. litis contestandae.
6. producendarum probationum.
7. renunciationis producendorum testium.
8. allegationum et disputationum proponendarum.
9. renunciationis et conclusionis earundem.
10. sententiae diffinitivae.

Wielant:

1. van preparerene voor tinstel.
2. van daghene.
3. van comparerene ende contumacerene.
4. van heesch te makene ende conclusie te nemene.
5. van verweerene ende litiscontesterene [1]).
6. van prouvene ende producerene.
7. van reprocherene ende salverene.
8. van sluten ende concluderene [2]).
9. van condempnerene ofte absolverene.
10. van twysdom te vulcommene ende texecuterene.

1) In dezen 5den Tijd behandelt Wielant in Cap. VII de „dilatorien", hetwelk overeenkomt met tempus 4 van Arnulphus; doch eerst in Cap. XXI van dezen 5den Tijd behandelt Wielant de litiscontestatie. Feitelijk gaat dus ook bij hem „proponendarum exceptionum dilatoriarum" aan de litiscontestatie vooraf.

2) In dezen 8sten Tijd behandelt Wielant in Cap. XII het „renuncieren vander instancie".

Een veel jonger werk, dat ons nog te bespreken overblijft, is dat van den Provençaal *Johannes Berberii* [geboren te Issengeaux in Vélay, Languedoc; tijdgenoot van Louis XI (1461—'83)], nl. diens *„Viatorium seu directorium utriusque iuris"* 1), kortheidshalve „Viatorium iuris" genoemd. Het geheele werk is in vier „partes" ingedeeld; het eerste deel handelt over strafrecht; het tweede over verbintenissenrecht; het derde over erfrecht; het vierde deel, dat over procesrecht handelt, is geheeten *„Tractatus iudicialis"*. Zooals R. Stintzing opmerkte 2), een opmerkelijke indeeling van de omvangrijke stof.

Alleen met het vierde deel hebben wij ons hier bezig te houden.

Ofschoon het geheele 4de deel doorloopend in „decem tempora" is ingedeeld, valt het toch ook weer uiteen in drie hoofdonderdeelen, rubricae geheeten, nl.: rubrica 1 „De iudiciis," rubrica 2 „Practica legum regiarum," rubrica 3 „De probationibus." Omtrent de verdeeling in tien tijden zegt Berberii zelf 3):

---

1) De door Stintzing vermelde druk van 1576 is o. a. aanwezig in de universiteitsbibliotheek te Utrecht (L. oct. N°. 220) en heeft tot titel: *„Aurea Practica* IOANNIS BERBERII, I. C. „praeclarissimi, *Viatorium Iuris* inscripta. Accessit nunc primum *„Defensorium Iuris* IOANNIS MONACHI I. C. in quo Exceptiones „reiconventi continentur. Item et alius *Tractatus de Exceptionibus* „D. INNOCENTII, una cum *Tractatu de Praescriptionibus* DYNI „MUGELLANI". (Coloniae Agrippinae, apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote M. D. LXXVI).

2) R. STINTZING, a. w., bladz. 236.

3) Bladz. 493—494 van de uitgave van 1576.

— „Ultimum quod nobis restabat dicendum et trac-„tandum, est et erat materia iudicialis, per quam quo „quis ordine et cautela experiatur in criminibus, con-„tractibus et ultimis voluntatibus, practicabitur. Et ut „eundem semper servemus stilum, primum de criminibus „esset agendum, veruntamen quia tam ad contractus „quam etiam ultimas voluntates multa concurrunt cri-„mina: ideo illa promiscue loco praeambuli tractabimus.— „Generaliter igitur et primo praemittendum est, quod in „omni iudicio ordinario assignantur decem tempora vel „decem termini qui communiter in iudiciis observantur." —

Berberii komt dan tot de volgende indeeling, die wij, ter vergelijking, wederom naast Wielants indeeling zullen plaatsen:

Berberii:	*Wielant:*
1. tempus praemeditationis seu consultationis.	1. van preparerene voor tinstel.
2. tempus citationis.	2. van daghene.
	3. van comparerene ende contumacerene.
3. tempus comparitionis in iudicio.	4. van heesch te makene ende conclusie te nemene.
4. tempus proponendarum exceptionum.	
5. proceditur quinto ad litis contestationem.	5. van verweerene ende litiscontesterene 1).

1) Wielant behandelt in dezen 5den Tijd eerst de exceptiën (tempus 4 bij Berberii) en gaat daarna over tot de litiscontestatio, in Cap. XXI.

6. de probationibus.	6. van prouvene ende producerene.
7. tempus exclusionis ad plus probandum per testes et illorum publicationes.	7. van reprocherene ende salverene.
8. de obiectionibus contra testes.	
9. tempus renunciationis et conclusionis in causa et assignatio ad sententiam.	8. van sluten ende concluderene [1].
10. tempus probationis sententiae.	9. van condempnerene ofte absolverene.
	10. van twysdom te vulcommene ende texecuterene.

Ook hier zien we dus, dat de indeeling bij Berberii en bij Wielant in hoofdzaak overeenstemt en dat Wielant op eenzelfde wijze een afwijkende indeeling volgt, als in onze vergelijking met het werk van Arnulphus het geval was. — Het is waar, het onderscheid is niet zoo bijster groot, maar het *is* er. Vandaar dat bepaalde gevolgtrekkingen, naar onze meening, niet geoorloofd zijn. — Die gevolgtrekkingen zouden trouwens ook geen andere kunnen of mogen zijn dan deze: Wielant heeft misschien de werken van Arnulphus (of de summa „Ad summariam notitiam") en van Berberii gekend,

---

1) In dezen 8sten Tijd behandelt Wielant in cap. XII het „renuncieren vander instancie".

er zijn voordeel mee gedaan en er hier en daar aan ontleend, — doch het feit blijft er niettemin om bestaan, dat Wielant in zijne indeeling een zekere mate van zelfstandigheid toont. Het is dus óók nog wel mogelijk, dat Wielant andere geestelijke voorouders heeft gehad, die hij meer op den voet heeft gevolgd; doch, aangezien ons hiervan niets naders bekend is, zijn wij gerechtigd, dunkt ons, het werk van Wielant, met zijne doorloopende verwijzingen naar in 't bizonder *Vlaamsche* toestanden, als een oorspronkelijk werk aan te zien; al blijft het niettemin, en van zelf sprekend, waar, dat hij voortbouwt op de kennis der Middeleeuwsche processualisten. Zoo zijn er dan b.v. ook wel bij hem van die algemeenheden, die men telkens weer aantreft bij bijna alle schrijvers over procesrecht, en waarmede dan ook niets te bewijzen valt.

Een gevolgtrekking echter, die wij wèl kunnen maken, is deze: Wielant heeft *voor de stelselmatige indeeling van zijn stof* — het proces, zooals dat in zijn tijd in Vlaanderen en in den Grooten Raad gevoerd werd — gebruik gemaakt van het keurslijf, van den vorm, waarin ouderen vóór hem hunne werken over eenzelfde onderwerp plachten te steken. En dat óók hij van dien vorm gebruik maakte, lag voor de hand.

BESCHRIJVING DER HANDSCHRIFTEN,

WAARIN WIELANTS CORTE INSTRUCTIE IN CIVILE ZAKEN.

I. *No. 2768* (5799—'801), begin 16de eeuw, Koninklijke Bibliotheek te *Brussel,* handschriftenkabinet.

fol. 1—4 verso [Inhoudstafel].

fol. 5 [onbeschreven].

fol. 6—73 verso: „Dit naervolghende tractaet zal ghe„declareert zijn alle practizienen hoe men proce„deren zal in de Camere van den Rade in Vlaen„dren in civile zaken."

fol. 74—99 *v.*: „De style vander Camere van Vlaendren „in criminele zaken."

fol. 100—119: „Hier naer volghen de vormen van „commissien danof de materien vooren ghede„clareert zijn."

fol. 120—292: „Corte instructie omme jonge practi„sienen, die in Vlaenderen practiquieren zullen „of willen, in civile zaken," 1) [watermerk: stappende eenhoorn].

fol. 293—390: „Corte instructie omme jonge practe-

---

1) Op fol. 292 leest men, aan het slot: „Hoc incepit pridie „nonas Augusti anno millesimo quingentesimo vigesimo nono et „absolvit pridie nonas Septembris 1529".

„zienen in materie criminele, diemen in Vlaendren „uzeert."

fol. 391—445: „Een zeere notable excellent tractaet „verclarende de iusticien, rechten ende costumen „vande principaelen leenen van Vlaenderen.... by „edelen, harden eerweerden.... heere M. Phelips „Wilant...."

fol. 445—456 *v.*: „De iuridictien van Vlanderen, ghe-„maecht by harden eerweerden ende discreten „M. Jan van Berghe, die in zynen leene 1) exers-„seerde vele grootte officien van iusticien in „Vlaenderen; ende est ghestelt in maniere daer „een joncman vraeghende es eenen andere man, „zo hier naer volght."

Op papier; 456 bladen, overigens 13 onbeschreven bladen. Band uit denzelfden tijd, perkament met lederen sluitsels.

II. *No. 6188* (6031—'40), 16de eeuw, Koninklijke Bibliotheek te *Brussel,* handschriftenkabinet.
[een voorblad uit jongeren tijd 2)].
[een onbeschreven blad].

fol. 1—33: „Descriptie van Vlaenderen" 3).

1) Hier werd misschien oorspronkelijk gelezen: „in zynen levene".

2) Op dit voorblad leest men, in 19de eeuwsch z.g.n. Fransch bureauschrift: „6037. V. Notice sur Jean Boutillier, né, suivant „les uns à Tournai, suivant les autres à Mortagne, petite ville „du Hainaut français et auteur de la Somme Rurale. Bibliothèque „de l'école des chartes, 2e série, tome IV, pp. 89—143, par „Paillard de S. Aiglan".

3) Op fol. 33 onderaan een aanteekening in ander handschrift uit denzelfden tijd: „Tot hiertoe hebbe ic al dit voorgaende in „mynen anderen boeck, gheintituleert „De descriptie ende leen-„„rechten van Vlaendren ghemaeckt by Mr. Philips Wielant"."

fol. 33 *v.*—34 *v.*: „Dit es tvoordeel dat een erfvachtich „heeft, die leen es verstorven van vader of moe„der of van overzyden aen hem trect behoorende „te hebben te zynen voirdeele" 1).

fol. 35—55 *v.*: „Omme dat leengoed...." [oud Vlaamsch leenrechttractaat].

fol. 56—56 *v.*: „Diversche questien aengaende leenen „ende andere diversche materien hier naer vol„ghende."

fol. 57—57 *v.* [onbeschreven].

fol. 58—106: „Corte instructie in materie criminele om „die jonghe practisienen, die in hoven van Vlaen„dren hantieren zullen willen ende practiquieren „in Vlaemscher tale."

fol. 106 *v.*—109 *v.* [onbeschreven].

fol. 110—164: „Corte instructie omme jonghe practi„sinen die in Vlaemsche tale hantieren willen de „practycke in Vlaenderen, in civile saken".

fol. 164 *v.*—165 [onbeschreven].

---

1) Aan het slot leest men van dezelfde hand: „Dit boecxken, „daer dit blat van leene inne gescreven stont, in parcemyne, met „vele previlegien ende der stede van Ghendt ordonnancien, was „gescreven duust c c c ende xc den derden dach ten uutgaene „van Ougst".

Dezelfde inhoud komt ook weer voor op fol. 54*v.* tot 55*v.* hierna volgende, uitgezonderd het slot. Dit slot: „O ghy edele „ende ghy moghende....", zou volgens L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Coutumes des pays et comté de Flandre, Coutume du bourg de Bruges*, t. III, bladz. 307, noot 6, óók gevonden worden in een handschrift van denzelfden inhoud uit de archieven te Maastricht; het eigenaardige is echter, dat men te Maastricht zèlf geheel onkundig is van het bestaan van zulk een handschrift!

fol. 165 *v.*—166 *v.*: „Hier naer volght de tafle ende „rubrycke van den naervolgenden boucke."

fol. 167—200 *v.*: „Sensuyvent plusieurs et divers usaiges, „coustumes, stilz, drois, previleges, franchises et „libertez, observez, usees et entretenues tant en „la chambre du conseil en Flandres que ailleurs „audit pais." [Nederlandsch en Latijn].

fol. 201—203 *v.* [onbeschreven].

fol. 204—204 *v.*: „Sens. la table des antiquitez de Flan„dres, composez par maistre Ph.l.e Wielant, con„seiller et maistre des requestes ordinaire de „lempereur Charles a Malines."

fol. 205—222 *v.*: „Sensieult ung extraict du recueil des „antiquitez de Flandres faict et compose par „M.e Ph.l.e Wielandt, conseiller et m.e des reques„tes de lempero.r notre seign., en son grand „conseil a Malines."

fol. 223—225 *v.* [onbeschreven].

fol. 226—230: „Incipiunt querele facte Peronne per „legatos Francorum regis anno domini M.VcXIIIIe „adversus Flandrie comitem."

fol. 230 *v.*—235 *v.* [onbeschreven].

fol. 236—239: „Descripta est haec tabula ex Summa „Rurali Ioan. de Bottelgier." [zakenregister van „rechtstermen en -woorden, in 't Vlaamsch].

fol. 240—245: „Wy Jan byder gratien ons heeren her„toge van Lothrijcke, van Brabant ende van Lim„borch, maken cond...." [charter uit 1292].

fol. 245 *v.*—249 *v.* [onbeschreven].

fol. 250—255 *v.*: „Ordinanchie ende statuyt vander „weescameren bynnen Antwerpen."

fol. 256—258 [onbeschreven].

fol. 258 *v.*: „Copie uuyten registre vanden weesmees-„teren der stadt van Antwerpen." („Anno XV^{c} „tweendertich op den seventhiensten dach van „Maerte naer stijl shoofs van Brabant....")

fol. 259—259 *v.* [onbeschreven].

fol. 260—265: „Dordinancie vander Camere vanden „peyse."

fol. 265—266 [onbeschreven].

fol. 266 *v.*—269 *v.*: „Ghestatueert ende gheordineert by „Gielise van Bouchout, onderschoutet, borgmees-„tren, scepenen ende raide der stadt van Ant-„werpen ende voorts gepubliceert den XXI^{en} „dach Ianuarii a.^{o} XV^{c} vyfthiene." [voorts van de jaren 1518 en 1518].

fol. 270: „Copie." [naar een ordonnantie van het jaar 1405].

Op papier; watermerk (doorloopend): het wapen van Troyes in Champagne. Band van bruin leer op houten borden, rug van rood leer. Het geheele hs. is doorloopend met dezelfde, kleine en zeer duidelijke, hand geschreven, behalve het laatste gedeelte van fol. 266v. tot het slot, dat van een andere hand is.

III. *No. 430* (2de Varia), [1]) 16de eeuw, Rijksarchief te *Gent*, fonds: Raad van Vlaanderen.

fol. 1—279 v.: „Corte Instructie omme jonghe practi-„sienen, in materie civile diemen in Vlaenderen „observert." [2])

---

1) Het handschrift zal, bij de herordening van het archief, een wetenschappelijker inventarisnummer krijgen.

2) Op fol. 3 in den rand, in schrift uit denzelfden tijd, leest

Op papier; watermerk: Gothische P. getooid met klaverblad. Band uit den nieuwen tijd. Na het tractaat: vijf fol.s inhoudsopgave van andere hand, waarboven de naam JAN WILANT. Aan het slot: „Ex libris Oliverij Limnander". (Olivier Limnander leefde van 1637—1713). — In 1858 schonk baron de Saint-Genois het handschrift aan de archieven van den Raad van Vlaanderen.

IV. *No. 627* of the *Lansdowne* man. (Pl. LXXVIII B.), 16de eeuw, Britsch Museum te *Londen*, handschriftenkabinet.

fol. 1 [een schutblad]. 1)

fol. 2—8 [inhoudsopgave]: „La table de ce present „livre, qui traicte de plusieurs passaiges du droict „escript sur faict de procedures en matiere civile."

fol. 9—193: „In nomine patris, filii et spiritus sancti. *„Briesve instruction pour josnes gens, veuillans „hanter la practique en causes civilles et crimi- „nelles en la chambre du conte de Flandres."* [watermerk: gestrekt handje met manchet, de middenvinger getooid met een klaverblad, onder de manchet: MONLEZER].

fol. 194—199 [inhoudsopgave]: „La table de ce present

---

men: *„Eius tituli meminit auctor Mr. Ph.ls. Wilant in titulo „over compromissen ende submissien".*

Op fol. 210*v.*, van andere hand, tusschen den tekst: „Jehan „Junod Bourgongnon fidelle et bon, qui bien ferat bien il trouverat".

1) Op fol. 1 lezen we: „Rawlinsons Auction. — Bacon Auction „N°. 927". [uit de Library of Thomas Sclater Bacon Esq., verkocht in 1736—'37 voor 1 sh. 6 d.] „Sum E. Umfreville 1737. „— N.a: the following work is not to be found in the industrious „collection of Lipenius in his Bibliotheca Realis amongst his „Iuridica".

„livre, qui traicte de plusieurs passaiges du droict „escript sur faict de procedures en matiere criminelle." 1)

fol. 199—368 *v.*: „Briefve instruction en matiere criminelle pour josnes gens, veullans hanter la noble „practicque en la chambre de Flandres et de „pluisieurs cours, qui sont subalternemens ressortissees." 2)

Op papier. Band van bruin leer op houten borden.

V. *No. 686,* 16de eeuw, Universiteitsbibliotheek te *Gent.*

fol. 1—85: „Briesve instruction pour ceulx quy voeullent hanter la pratique tant en causes civilles „que criminelles, dont lon use en la court de „Flandres darthois et ailleurs en court laye et „temporelle." [watermerk: gestrekt handje met manchet, op de middenvinger een klaverblad].

fol. 86—90 [onbeschreven].

fol. 90—101 [verschillende capita]: „De matière de complaincte et de nouvelleté; De matière de crismes „exces et delits; De matière dexecution, criees et „subhastations; De la fin dilatoire et de congie de „court; De la fin declinatoire, renvoy et congie „de court."

---

1) In margine: „Omnia si perdas, famam servare memento".

2) Aan het slot hiervan, van andere hand en met anderen inkt, een kolophon: „Tout ce a este colligie et memorie a linstruction des „josnes practisiens par longhe main. Et est encommenchie en may „en lan mil cincq cens XIX. Par moy maistre Ph.l.es Willant „[sic] Sr. de Everbecque, conseillier du grand conseil a Malines".

fol. 102—105: „Notables sur le faict de praticque."
fol. 105 *v.*—108 [onbeschreven].
fol. 108—177: „Brieve instruction en matière criminelle „pour josnes gens, voeullans hanter la practique „en la chambre de Flandres."

Op papier; 178 bladen, met potloodaanteekeningen van A. E. Gheldolf. Na 1863 opnieuw ingebonden. — Het hs. werd in April 1863 gevonden temidden van archiefstukken, opgehoopt op de zolders van het stadhuis te Gent. — Er ontbreekt een groot stuk uit dit hs., overeenkomende met Cap. XX, § 2, v. d. Achtsten tijd tot Cap. XXXIII v. d. Negenden tijd uit de drukken.

VI. *No. 6080* (15341—'42), tweede helft 16de eeuw, Koninklijke Bibliotheek te *Brussel*, handschriften-kabinet.
fol. 1—124: „Briefve instruction pour ceulz quy voeul-„lent hanter sa practique tant en cause civiles que „criminelles, dont lon use en la court de Flandres." [watermerk: fol. 1—15, een gekroond wapen, beladen met de hoofdletters S. I.; fol. 15 — slot, wassenaar met bloem op den naam Edmon Denise].
fol. 124 *v.*—125 [onbeschreven].
fol. 126—130 *v.* [Inhoudstafel van het vorige tractaat].
fol. 131—134 *v.* [onbeschreven].
fol. 135—264 [oude nummering: fol. 1—129]: „Briefve „instruction en matière criminelle pour josnes gens, „veulans hanter ses practicques en la chambre de „Flandres." 1) [watermerk: een gekroond wapen, beladen met de hoofdletters S. I.].

1) Op fol. 264 aan het slot: „Et tout ce est colligie a lin-„struction des josnes gens soubz correction de ung chascun et

fol. 264 *v.*—265 *v.* [onbeschreven].
fol. 266—270 [Inhoudstafel van het vorige tractaat].
fol. 271—272 [onbeschreven].
fol. 272 *v.* [penkrabbels].

Op papier; zeer kostbare band van zacht leer, bedrukt met een voorstelling van den apostel Petrus. [Zie over dezen band: Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen, dl. V, bladz. 127—129.]

„coppie par Jehan de Boncem lan mil cincq cens soixante quattre „le unziesme jour dapvril Aprez Pasques. — Fin. — Samblant „abuse boncem".

HANDSCHRIFTEN,

DIE TEN ONRECHTE OP WIELANTS NAAM STAAN.

a. *No. 6285* (3634—'35), Koninklijke Bibliotheek te *Brussel.*

fol. 1—88: *„Rechten van Leengoeden int quartier van „Curtricke ende dairontrent."* 1)

b. *No. 11* van de bibliotheek van het *fonds F. V. Goethals,* Koninklijke Bibliotheek te *Brussel.* *„Style ende manniere van procederen inde camere „vanden Raede van Vlaenderen."* 2)

c. *Register II* der archieven van de *kasselrij van Aalst,* Rijksarchief te *Gent.*

fol. 1—58: *„Stilus procedendi curia Flandrie per Wielant.*

---

1) Ten onrechte schrijven J. VAN DEN GHEYN S. J. en E. BACHA in den *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique,* t. IX (1909), dit aan Wielant toe.

2) Ten onrechte schrijft ALEX. PINCHART in den *Catalogue de la bibliothèque de M. F. V. Goethals (manuscrits),* 1878, dit hs. aan Wielant toe.

Op fol. 6, in den rand, is door een andere hand de naam Wielant geschreven, — zonder eenig verband met den tekst.

OVERZICHT DER DRUKKEN

VAN DE „PRACTIJCKE CIVILE" VAN PH. WIELANT.

A. 1558. *Antwerpen, Hans de Laet.*
„Practique, Maniere ende stijl van Procederene,
„ghemaect duer Meester Philips Wielant, Heere van
„Eversbeke, voortijts President in Vlaenderen ende
„Raetsheere inden grooten Raedt te Mechelen."

Gheprint Tantwerpen by Hans de Laet, inde Cammerstrate inde Rape. M.CCCCC.LVJJJ. Met Gratie ende Privilegie.

In 8⁰; 299 genummerde en 2 niet genummerde bladen. De tekst eindigt aldus: „. . . . Aldus ghepronunchiert, ghe„collegiert ende verghadert, ter Instructien vande ionghen „practizijnen, bi Meester Philips Wielant, Heere van Evers„beke etc., Raedtsheere vanden grooten Raede tot Meche„len, int Jaar XV^c^XIX. In Meye. Gheschreven ende ver„vult by mi WILLEM HULSBOSCH FILIUS JANS, int jaer „XV^c^ achtenveertig den XXVIII in Februarij . . . ."

B. 1573. *Antwerpen, Hendrik van der Loe.*
„Practijke Civile, Des Edelen Heere M. Phylips
„Wielant, Raedt ons geduchts Heeren Phylips, Eerts-
„hertoghe van Oostenrijck, Hertoghe van Bour-
„goignien, etc., Voortijts zijn President in Vlaen-
„deren ende naderhant hooft van zijnen hooghen
„Rade, neffens hem residerende.

„Van niews oversien, gecorrigeert ende gesup-„pleert by M. ANT. VAN TSESTICH, Advocaet voor „den voorscr. hooghen Raet te Mechelen."

Gheprint Thantwerpen, in de Camersirate [sic], in den swerten Arent, by my, Henrick vander Loe. Met Gratien ende Privilegien. Onderteekent De la Torre ende I. Facuwez. 1573.

In 8⁰; 350 bladz. Het boekje behelst voorts een opdracht van Mr. Ant. van Tsestich aan zijn' vriend Nic. Micault, lid van den Geheimen Raad, met opgaaf van redenen tot deze nieuwe uitgave: „Nunc cum is sis, apud quem „primum de priori editione familiariter doluerim...."

C. 1598. *Amsterdam, Cornelis Claesz.* — Gedrukt te Woerden bij Andries Verschout.

„*Practijcke Civile,* Des Edelen Heere M. Phylips „Wielant, Raedt ons gheduchts Heeren Philips,.... „Voorts zijn president in Vlaenderen ende nader-„hant hooft van zijnen hooghen Rade, neffens hem „Residerende.

„Van nieus oversien, ghecorrigeert ende ghesup-„pleert by M. Ant. van Tsestich, Advocaet voor den „voors. hooghen Raedt te Mechelen."

Tot Amstelredam. Voor Cornelis Claesz., Boeck-verkooper, woonende opt Water int Schrijf-boeck. 1598.

In 8⁰; 350 bladz. Opdracht aan Micault.

D. 1606. *Amsterdam, Cornelis Claesz.*

„*Practijcke Civile,* Des Edelen Heere M. Phylips Wie-„lant, Raedt ons geduchts Heeren Philips.... Voorts „zijn President in Vlaenderen ende naederhant hooft

„van synen hoogen Rade, neffens hem Residerende.
„Van nieus oversien, ghecorrigeert ende ghesup-
„pleert by M. Ant. van Tsestich, Advocaet voor
„den voors. hoogen Raedt te Mechelen."

Tot Amstelredam. Voor Cornelis Claesz., Boecvercooper, woonende opt Water, int Schrijf-boeck. Anno 1606.

In 8⁰; 350 bladz. Opdracht aan Micault.

E. 1613. *Rotterdam, Jan van Waesberghe, de jonge.*
„*Practijcke Civile* Des Edelen Heere M. Philips
„Wielandt, Raedt ons gheduchts Heeren Philips....
„Van nieus oversien, gecorrigeert ende gesuppleert,
„by M. Ant. van t'Sestich, Advocaet voor den voor-
„schreven Hoogen Raet te Mechelen." [titellofwerk: het wapen van Antwerpen].

Tot Rotterdam, By Jan van Waesberghe de Jonghe, int West-Nieuwelant, inden Leeu. Anno 1613.

In 8⁰; 166 genummerde en 13 ongen. bladen.

F. 1613. *Rotterdam, Felix van Sambix.*
Zie: E.

Tot Rotterdam, voor Felix van Sambix, woonende opt Steygher, in den Bybel. Anno 1613.

In 8⁰; het is dezelfde druk als van E., doch voor een' anderen uitgever.

G. 1622. *Rotterdam, Jan van Waesberghe, de jonge.*
„*Practijcke Civile* Des Edelen Heere M. Philips
„Wielandt, Raedt ons gheduchts Heeren Philips....
„Van nieus oversien, ghecorrigeert ende ghesuppleert,
„by M. Ant. t'Sestich, Advocaten [sic] voor den voor-

„schreven Hooghen Raet te Mechelen. Den derden „verbeterden druck." [titelwerk: het wapen van Antwerpen].

Tot Rotterdam, By Jan van Waesberghe de Jonghe, opt Steygher aende Korenmerkt. Anno 1622.

In 8⁰; herdruk van de uitgave van 1613. Met „derde druk" is dan ook misschien bedoeld: sedert den eersten druk bij Van Waesberghe Jr.

H. 1642. *Rotterdam, Pieter van Waesbergen.*
„*Practyke Civile*, Door Den E. Heere Mr. Philips „Wielant, President in den hooghen Raet in Vlaen- „deren."

Tot Rotterdam, By Pieter van Waesbergen, Boeckverkooper opt Steijgher inde swarte Clock. Ao. 1642.

In 8⁰; 166 genummerde en 20 ongen. bladen.

I. 1646. *Antwerpen, Hendrik Aertssens.*
„*Practyke Civile*, Door Den Edelen Heere, Mr. Philips „Wielant, President in den hooghen Raet in Vlaen- „deren. Van nieuws oversien, ghecorrigeert ende „ghesuppleert by Mr. Ant. van t'Sestich, Advocaet „voor den voorschreven Raedt tot Mechelen."

t'Antwerpen, by Hendrick Aertssens in de Kamerstraet in de witte Lelie. 1646.

In 8⁰; 344 bladz. Een geheel herziene herdruk.

BIJVOEGSELS 1—11.[1]

RIJKSARCHIEF TE BRUGGE.

FONDS BRUGSCHE VRIJE, Register No. 215.

Rekening van 17 September 1478 tot 12 Sept. 1479.

— „Rekeninghe ende bewys .... zydert ende beghinnende den „XVIJen dach van Septembre int jaer XIIIJcLXXVIIJ tot den „XIJen daeghe in Septembre int jaer XIIIJcLXXIX, beede „inclus ....” 2).

---

1) Als bijvoegsels tot dit werk laat ik een aantal uittreksels uit archieven volgen, die voor de kennis van de werkzaamheid van Wielant van beteekenis zijn.

2) Afschrift uit de 17de eeuw. — De kennisneming dezer stukken danken wij aan de welwillendheid van den heer *R. A. Parmentier*, stadsarchivaris van Brugge, door bemiddeling van Mr. E. I. Strubbe, advocaat te Brugge.

1. *Philips Wielant aanvaardt officiëel het burgemeesterschap over 't Brugsche Vrije.* — 22 September 1478.

„Meester Philips Wieland burchmeestre, van dat hy bescreven was byder wet vanden Vryen te Brugghe, by hemlieden te willen commen omme als burchmeestre vande Vryen zynen eedt te doene ende tzelve burghmeesterscip te commen exerceren, ter cause vanden welcken den voorn. meester Philips schiet van zynen huyse te Mechelen sDisendaechs den 22en dach van Septembre ende track naer Brussele by mynen gheduchten heere, omme van hem te wetene of zyne gheliefte was dat hy tvoors. burchmeesterschip anveerden zoude; en overmidts dat myn voorn. gheduchte heere verclaersde dat zyne gheliefte was dat hy tvoorn. officie aenveerden ende bedienen zoude, zoo quaem hy terstont te Brugghe-waert omme zynen eedt te doene naer costumen; van vier daeghen die hy daerinne vachierde, betaelt .... 12 £.

[Rijksarchief Brugge, Fonds Vrije, No. 215, fol. 39].

2. *Waaruit blijkt van Wielants verhuizing naar Brugge.* Niet gedagteekend 1).

„Meester Philips Wieland, burchmeestre van schepenen, in recompensatien van vele ende diveersche vacatien, die hy van slantsweghe ghehadt heeft binnen der tydt van deser rekenynghe, up extra-ordinaire daghen, waerof hy gheene dachvaerden overghegheven en heeft, alsoo wel byder wet van Ghend als byder

1) Deze rekening (post) komt voor onder een rubriek „Ander uut- „gheven van hoofscheden, ghiften ende recompensacien van svoors. „landtsweghe ghedaen binder tyt van deser presenter rekenynghe." — Zie ook regest No. 1. [Cursiveering van ons].

wet van Brugghe, byden officiael van Doornycke ende ooc inden Grooten Raed van mynen gheduchten heere.

Item van dat hy byden occupatien, die hy ghehadt heeft inden dienst vande voors. lande, dicwyle verloren heeft zyne wedden ende dachvaerden ten hove, daer hy als raed van onsen gheduchten heere ende meester vande requesten van zynder heerbeerghe ordinairlic gherekent hadde gheweest, *ende ooc ter cause van costen by hem ghehadt, van zynen huusrade ende mesnaige te doen bringhene binnen der stede van Brugghe*, in hoofscheden voor al hem toegheleyt ende betaelt.... 120 £.

[T. a. p. fol. 133].

3. *Wielant is een der afgevaardigden van 't Vrije van Brugge naar de Statenvergadering te Kortrijk.* — 29 December 1478.

„Mynheere van Meerkem ende meester Philips Wielandt, burchmeesters, van dat zy by ordonnantie vander wet sDisendaechs den 29en dach van derzelver maend [December] trocken te Curtrycke ter vergaderinghe vanden staten van Vlaendren, dienende upde provisie vanden lande nopende den oorloghe jeghens de Fransoisen; daer zy omme uut waeren elc zesse daghen, betaelt.... 36 £.

[T. a. p. fol. 42 v.]

4. *Wielant is een der afgevaardigden van 't Vrije van Brugge naar de Statenvergaderingen te Dendermonde en Antwerpen.* 27 Februari 1479.

„Mynheere van Meerkem, Philips Wielant, burchmeesters, ende Lodewyc Duernagle, van dat zy by ordonnantie vander wet Saterdaechs den 27en dach van derzelver maend [Sporckele] trocken te Dendremonde ende vandaer tAndworpen, omme aldaer metten leden van Vlaendren ende den ghedeputeerden vanden smallen steden ende casselrien 1) te communiquierne ende

1) „smalle steden ende casselrien," in tegenstelling tot de „Vier leden 's lands van Vlaanderen," Gent, Brugge, Ieperen en 't Brugsche Vrije, — met hunne casselrijen.

besoignierne ende slot te nemene up de besorchsaemhede ende tbestandt vanden lande; int welcke doende den voorn. Meerkem uut was 24 daghen, de voorn. Duernagle 21 daghen ende den voorn. Wielandt 32 daghen, betaelt.... 218 £, 8 sc.

[T. a. p. fol. 43 v.]

5. *Wielant en anderen verbinden zich persoonlijk voor de soldijbetaling door 't Vrije van Brugge, noodig in den strijd tegen Frankrijk.* — 11 Juli 1479.

„Meester Philips Wieland, burchmeester, Lodewyc Duernagle ende Cornelis Metteneye, van dat sy Sondaechs den 11en dach vander voorseyde maend [Hoymaendt] te Brugghe bleven omme te vindene maniere van gheldt te ghecryghene, daermede dat men zoude moghen betaelen de porcie vandie vanden Vryen vande voorgaende maend vande 7000 vechtender mannen, waertoe den ontfangher vande Vryen zeer lettel gheldts vanden volcke ontfaen hadde ende zeer qualicken ontfanghen conste midts de aermoede vanden volcke; ende besoingnierden zoo, als dat zy vonden 150 £ gr. te weeseghelde 1), daervooren zy, metgaders den ontfanghere, hemlieden verbonden in huerlieder priveen name, voor den bailliu ende mannen vanden burch van Brugghe, up constrainct vanden 5en penninck; van 4 daghen, die elc van hemlieden daerinne vachierden, betaelt.... 20 £.

[T. a. p. fol. 156 v.]

6. *Wielant e. a. behandelen de oorlogstoebereidselen in het Vrije*

---

1) „weeseghelde"; het weezengeld was het geld dat in de nalatenschap van weezen gevonden werd en dat aan de schepenen in bewaargeving moest gegeven worden. Dezen hadden er zorg voor te dragen, keerden regelmatig de jaarrenten uit, enz. (L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Coutumes du Franc de Bruges*, 2de dl., bladz. 537). Blijkbaar hebben Wielant en de anderen bij deze gelegenheid eene geldelijke operatie verricht en weezengeld uitgetrokken, bij gemis aan andere bronnen, waarbij zij zich zelf borg stelden voor de terugstorting.

tot den grooten veldtocht tegen de Franschen. — 19—22 Juli 1479.

„Meester Philips Wieland, Lodewyc Duernagel, Clais Marteel Charles van Booneem, ende Cornelis Metteneye, van dat zy sMaendaechs, sDisendaechs, sWoensdaechs ende sDonderdaechs, 19, 20, 21 ende 22 daghen vande voors. maend [Hoymaendt] vergadert ende onledich waeren inde camere vanden Vryen, omme te communiquierne ende tsamen te sprekene van eenighe poincten ende articlen der oorloghe angaende, ende specialic hoemen ghecryghen zoude de artillerie, de waghenen, peerden, ende andere saecken daertoe dienende, diemen met haesten zenden moeste te heerewaert, ende wie men daermede lasten zoude dat te beleedene;
Item, omme te sprekene met die van Brugghe nopende de hondert Duudschen, die te Brugghe commen waeren, omme sauldie te winnene, ooc mede omme te slutene hoevele men elcken sdaechs gheven zoude, hoe men dezelve Duutschen habillieren zoude;
Item, metter wapenscauwynghe van derzelven Duutschen te doene ende elcken betalynghe te doene van drie daghen, omme daermede te gaene totten heere; van 4 daghen, die elc van hemlieden daerinne vachierde, betaelt .... 32 £, 16 sc.

[T. a. p. fol. 158].

7. *Na de overwinning in den slag bij Guinegate op 7 Augustus.* 13 Oogst 1479.

„Meester Philips Wielant, burchmeestre, Lodewyc Duernagle, Charles van Booneem, Cornelis Metteneye, Jacob Lisse, Heindric de Vos, Fransois van Schore, Clais Marteel, Rycquaert Boudeloot, Adriaen Bruusch, ende Jan filius Clais Avezoete, van dat zy bescreven ende ontboden waeren te Brugghe te zyne sVryndaechs den 13en dach vander voors. maend [Ougst], savonts te vooren inde heerberghe, ter cause van eenre generale vergaderynghe aldaer ghehouden metten edelen ende notablen vanden lande vanden Vryen, den ghedeputeerden vanden proosschen ende canonicschen ende vanden smallen vierscaeren int appen-

dantschen, *omme hemlieden te kennen te gheven de victorie die onsen gheduchten heere ende prince ghehadt hadde up zyne vyanden* 1);

Item, omme devote processie te doen draghen int Vrye ende int appendantsche, ende Gode te bedanckene vande voors. victorie ende hem te biddene omme zyne gratie ende ghenade;

Item, omme hemlieden te kennen te gheven, dat boven der grooter subvencie ende maendeghelde, dat men mynen gheduchten heere betaelde, elc voordan zoude moeten betaelen zyn volck van wapenen, beghinnende den 1sten dach van Ougst;

Item, omme van hemlieden te wetene, wat men meester Jooris van Schorisse, capitain van den vrylaeten, Maertin van Halewyn ende Cornelis filius Monferants Jooris, toelegghen ende gheven soude voor hunnen aerbeyt ende dienst, die zy ghedaen hebben en doen int heer van mynen heere etc.; van 2 daeghen, die elc van hemlieden daerinne vachierde, betaelt .... 35 £, 12 sc.

[T. a. p. fol. 158 v.]

8. *Wielant ontvangt schadevergoeding voor zijn in den slag verloren tent.* — Niet gedagteekend.

„Meester Philips Wielant, dewelcke den lande leende een tente, dewelcke ghesonden was m.er Jooris van Schorisse, capitain vanden volcke van oorloghe, uutghesonden by die vanden Vryen, welcke tente ter bataille van Viesville 2) verlooren bleef, in recompensatie van dien, achtervolghende der prysie 3) ghedaen vande voors. tente by Marcelis de Vriendt, die dezelve tente

---

1) [Cursiveering van ons]. Het is zonder eenigen twijfel, dat dit slaat op de roemrijke overwinning der Vlamingen op de Franschen bij Guinegate (Gwijnegat).

2) *„bataille van Viesville"*; volgens L. GILLIODTS *„Inventaire des archives de la ville de Bruges"* (Brugge, 1876), dl. VI bladz. 187 en 190, is deze „bataille" dezelfde als de slag bij Guinegate. (Vgl.: slag bij Waterloo of slag bij Belle-Alliance).

3) *„prysie"* = schatting, taxatie.

vermaecte ende verheghende 1), zevene croonen, 28 s. gr., valent.... 16 £, 16 s.

[T. a. p. fol. 184].

9. *Wielant en anderen plegen overleg met den Groot-baljuw van Vlaanderen, Jan van Dadizeele.* — 28 Augustus 1479.

„Meester Philips Wielant, burchmeestre, Berthelemeeus van Lugghenoorde, crickhoudere 2) vanden Vryen, ende meester Joos Arents, van dat zy by ordonnancie vander wet svoors. Saterdaechs 28en dach van derselver maend [Ougst] trocken te Ghend, omme aldaer te sprekene met me.r Janne van Dadiseele ende met me.r Janne van Nieuwenhove, ende by hemlieden zovele te vervolghen, ende ooc an mynen gheduchten heere up dats noode waere, als dat elc ambocht int landt vanden Vryen ende int appendantsche zyn volck, dat men uutzenden zal inden dienst van mynen gheduchten heere, betalen moghe zonder de penninghen daertoe behouvende over te ghevene inden handen vanden ghedeputeerden vande leden van Vlaendren, alsoo de voors. leden

---

1) „verheghenen" = verbeteren, herstellen. — Wielant ontving dus schadevergoeding voor zijn tent, volgens de schatting van een zekeren De Vriendt, die te voren de tent had vermaakt en opgeschikt.

2) „*crickhoudere,*" administratief, rechterlijk ambtenaar, deel uitmakende „van het personeel „*ten bufette*". — „Le personnel du Buffet était „composé: d'un greffier du collège, de trois ou quatre conseillers-„pensionnaires (choisis communément parmi les jurisconsultes les plus „célèbres du pays), qui devaient assister les échevins par leurs conseils, „d'un clerc civil ou de la vierschaere, d'un clerc criminel, d'un clerc „de la chambre pupillaire, d'un trésorier, et d'un *crichouder*, chargé „des affaires tombant dans les attributions du bailli. Dans ce personnel „doit encore être compris un receveur-général." — (E. VAN DEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'État à Bruges*, d. I, bladz. XVII, aant. XXXII). — Zie ook: L. A. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305*, dl. II, afd. 1, bladz. 172: „Der Krickhouder ist der von seinem Kreuzstabe, einer Art von Krücke, „so genannte Schultheiss; der Keurbrief giebt ihm den Namen *Crick-„wardra*, was man mit Stabhalter übersetzen kann."

ghesloten hadden; van 2 daghen die de voorn. burchmeestre, ende 3 daghen, die elck vande anderen daerinne vachierde, betaelt .... 20 £. 8 sc.

[T. a. p. fol. 160].

10. *Philips Wielant, burgemeester van het Vrije van Brugge, en anderen voeren besprekingen over de betaling der landsknechten van Maximiliaan.* — 31 Augustus 1479.

„Meester Philips Wieland burchmeestre, meester Jooris van Schorisse ruddere, Lodewyc Duernagle, Heindryck de Vos, Charles van Booneem ende Cornelis Metteneye, van dat zy sDisendaechs den laetsten dach vander voorseyde maendt [Ougst] vergadert waeren inde camere vanden Vryen, omme processen te terminerene ende omme te verlyckene metten Duudtschen, die van slandtsweghen ghezyn hadden 1) inden dienst van mynen gheduchten heere, ende ooc up tvercryghene van waghenen, dewelcke men haestelicke zenden moeste in den dienst van mynen gheduchten heere; van eenen daghe, die elck van hemlieden daerinne vachierde, betaelt IX £ XVI sc..... 9 £ 16 sc.

[T. a. p. fol. 35 v.]

11. *Philips Wielant en anderen voeren besprekeningen omtrent de oorlogsuitgaven in den strijd tegen Frankrijk.* — 10 September 1479.

„Mijnheere van Meerkem, meester Philips Wieland, burchmeesters, meester Jooris van Schorisse ruddere, Lodewyc Duernagle, Clais Marteel, Fransois van Schoore, Cornelis Metteneye, Adriaen Bruusch, Jan filius Clais Avezoete, Rycquaert Boudeloot, Charles van Booneem, Heindric de Vos ende Jacob Lisse, van dat zy sVryndaechs den 10en vander voors. maend [Septembre] bescreven waeren te Brugghe te zyne ter cause van eene generale vergaderynghe, aldaer ghehouden metten edelen ende notablen

---

1) „die .... ghezyn hadden" = die .... geweest waren; uitdrukking ook thans nog in West-Vlaanderen gebruikt door het volk.

vanden lande vanden Vryen metgaders den ghedeputeerden vande smallen vierschaeren int appendantsche, omme hemlieden te kennen te gheven vande betalinghe vande 15000 vechtender mannen upghestelt upt landt van Vlaendren omme tonderhoudt vande wapeninghe van onsen gheduchten heere, ter defentie vanden lande.

Item .... 1) [enz. enz.]; van eenen daeghe die elck van hemlieden daerinne vachierde, betaelt .... 21 £, 4 sc.

[T. a. p. fol. 36 v.]

---

1) Wat dan volgt, vindt men ook weer besproken onder regest 5 en onder regest 8 (slag van Viesville).

BIJVOEGSEL 12.

ARCHIEF DER GEMEENTE ALKMAAR.

INVENTARIS GEMEENTEARCHIEF,
1ste afdeeling, I, No. 48d; 12 (perk.)

12. *Wielant en Roussel dragen den deurwaarder Simon van Indevelde op, Jan Gerytzone e. a. te Alkmaar te sommeeren, naar Den Haag te komen, om rekening en verantwoording voor hen te doen.* — 17 September 1514.

Phelips Wielant ende Jan Roussel, raden skeysers ende myns genadigen heeren seertshertogen van Oostenrycke, prince van Spaengien etc., commissarissen in dit stic,

Onsen geminden Simon van Indevelde, deurwaerder ordinaris myns voorsz. heeren, saluyt.

Wy, gesien hebbende de relacie van uwen exploict, gedaen up Jan Gerytzone, den XXVIII[e] van Oest lestleden, ende dat, achtervolgende ende obedierende denzelven exploict, hy in persoone daernaer commen es by ons in de stede van Herlem, metgaders Augustin van Teylinge 1) excuserende den voorsz. Geryt Pieterssz. want hy doot es, ende versclaersten, dat hy ende Jan Huytert van Delff, die hy zeyde zyn medegezelle zynde in de stede van denzelve overledene, liever hadden te rekenene ende reliqua te doene van den incommene van den voorsz. tol ende wage, dan over te leggene de driehondert twee pond tsiaers, begeerende delay om heur rekeninge, die doe niet bereet en was, te mogen commen doene ende heuren argumenten te bringene in Den Hage, te zulken dage als wy hem adverteren zouden;

Ende dat nochtans de voorsz. Jan Gerytszone noch yemand van zynen wege niet commen en zyn ten Vridage XV[e] van Septembre, die wy hem geadverteert hadden daer te zyne by Willem van Cromvliet, bailliu van Reymerswale, die andere zaken met hem te doene hadde, zo hy ons zeyde, zodat wy, hem verbeydende den geheelen Zaterdach, niet en hebben connen weten van huer meeninge anders dan dat ons geseit was by mynen heeren van den rekencamer, dat de voorsz. Jan Gerytzone

1) Een schilderij van dezen Augustijn van Teylingen, door den Alkmaarschen schilder Cornelis Buys, bevindt zich in het Boymansmuseum te Rotterdam.

ende Augustin daer gesonden hadde een doncker rekeninge, sonder eenich argumenten of ander bewys, ende sonder yemand gelast te hebbene die te doene, zeggende nietmin, dat wy wel doen souden noch te verbeydene den Sondach, up aventueren wat occupacien zy anders hebben mochten; Ende, want de voorsz. Jan Gerytzone, Augustin, noch andere, te dien Zondage noch niet commen en zyn,

Soe eist, dat wy, om tvuldoen van deser onsz. commissie, u ontbieden ende bevelen van onsz. voorsz. heeren wege, ende bidden van den onsz., dat ghy terstont wederomme trect te Alcmaer an den voorsz. Jan Gerytzone ende andere dies noot zy, ende heml. van nieux sommeert, ordonneert ende beveelt, up de peine van vijfhondert ph.s guldens, te applikirene tot myns genadigen heeren proffijte, darachter volgende heuren verclaerse ende keure van te willen rekenene, zy van stonde an commen hier in Den Hage doen heure voorsz. rekeninge, bewys ende reliqua voor ons in de voorsz. rekencamer van al den incommen ende ontfange van de voorsz. tol ende wage, van den tijde ende naer de maniere geexpresseert in de sentencie, heml. adverterende dat wy heml. verbeyt hebben ende noch verbeyden zullen theuren costen, tot Donderdage XXIe van deser maent van September eerstcommende, al den dach inclu ende niet langere, ende inthimerende dat, commen zy binnen dien dage niet, wy zullen vertrecken naer Mechelen ende aldaer rapport doen van tgene dat wy hier in ghedaen hebben, omme by mynen heeren van den Grooten Rade danof voortgedaen te zyne alsoot behooren ende heml. gelieven sal,

dies te doene geven wy u vulle macht, uut crachte van onsz. voorsz. commissie.

Ontbieden ende bevelen van onsz. voorsz. heeren wegen, ende bidden van den onsz., dat zy u, dit doende, neererstelic verstaen ende obedieren.

Gegeven in Den Hage onder ons handteekens, in absencie van ons zegels, den XVII^{en} van Septembri int jaer duust vyfhondert vierthiene.

[get.] Wielant. [get.] Roussel.

WIELANT

LIJST VAN EIGENNAMEN.

Blz.

K.

L.

Blz.

M.

N.

O.

LIJST VAN ENKELE GERAADPLEEGDE WERKEN.

A.

ABEGG: „Versuch einer Geschichte der Strafgesetzgebung und des Strafrechts der Brandenburg-Preuszischen Lande", von Herrn prof. Dr. ABEGG in Breslau. (Berlijn, 1834).

ANDREAS: „Fasti academici studii generalis Lovaniensis", edente VALERIO ANDREA. (Leuven, 1635).

B.

BERGMANN: „Pillii, Tancredi, Gratiae, libri de iudiciorum ordine", edidit FRIDERICUS BERGMANN. (Göttingen, 1842).

BERTEN: „Ancien projet de Coutume Générale du pays et comté de Flandre flamingante", publié par D. BERTEN, président à la Cour d'appèl de Gand. [Extrait du vol. IX du Bulletin de la Commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique].

ID.: „Un document de vieux droit coutumier flamand", publié par D. BERTEN. [in: vol. IX van het „Bulletin de la Commission royale des anciennes lois et ordonnances de Belgique", 1913].

BETHMANN: „Der germanisch-romanische Civilprozesz im Mittelalter", von M. A. VON BETHMANN—HOLLWEG [in: Der Civilprozesz des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung]. Bonn, 1874.

BLOK: „Geschiedenis van het Nederlandsche volk", door P. J. BLOK. (Groningen, 1893).

BLOK: „Geschiedenis eener Hollandsche stad. II. Eene Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij", door P. J. BLOK. ('s Gravenhage, 1912).

BLOMMAERT: „De Nederduitsche schrijvers van Gent", door Mr. Ph. BLOMMAERT. (Gent, 1861).

BREWER: „Letters and Papers, foreign and domestic, of the reign of Henry VIII", by J. S. BREWER, M. A. (Londen, 1864).

BRITZ: „Code de l'ancien droit belgique, ou histoire de la jurisprudence et de la législation", par M. J. BRITZ, docteur en droit, en philosophie et ès-lettres. (Brussel, 1847).

C.

DE CHESTRET; „Histoire de la maison de la Marck y compris les Clèves de la seconde race", par le b.on J. DE CHESTRET DE HANEFFE. (Luik, 1898).

D.

VAN DALE: „Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken van 1382—1587", door J. H. VAN DALE.

DEMAN: „Handboek der Vlaamsch-nationale geschiedenis", door L. DEMAN. (Thielt, z. j.).

DHONT: „Quartiers généalogiques des familles flamandes", par ED. DHONT—DE WAEPENAERT.

DUBOIS: „Ph. Wielant et J. de Damhoudere", par AD. DUBOIS. [Extrait du Messager des sciences historiques de Belgique, t. LXIII, 1889].

F.

FREDERICHS: „Le grand conseil ambulatoire des ducs de Bourgogne et des archiducs d'Autriche (1446—1504). Contribution à l'étude du droit public des Pays-Bas au XVe siècle", par JULES FREDERICHS. [in: „Compte rendu des séances de la Commission royale d'histoire", 4e série, t. 17].

FREDERICQ: „De Nederlanden onder Keizer Karel", door Dr. PAUL FREDERICQ, hoogleeraar te Gent. [Uitgave van het Willems-fonds N°. 110. Gent, 1885].

ID.: „Essai sur le rôle politique et social des Ducs de Bourgogne dans les Pays-Bas", par PAUL FREDERICQ.

FRIS: „Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515", opnieuw uitgegeven door V. FRIS. [Maat.ij der Vlaamsche bibliophilen, 4e reeks, N°. 12].

ID.: „Histoire de Gand", par VICTOR FRIS, docteur en sciences historiques. (Brussel, 1913).

ID.: „Les Antiquités de Flandre de Philippe Wielant", par V. FRIS. [in: „Compte rendu des séances de la Commission royale d'histoire", 5e série, t. XI].

FRUIN: „Het regt en de regtsbedeeling onder de republiek der Vereenigde Nederlanden", door Mr. J. A. FRUIN. [in: „Vaderlandsche Letteroefeningen", 1867].

ID.: „Instructie, voor de stad Haarlem ontworpen door Ph. Wielant", uitgegeven en toegelicht door Mr. J. A. FRUIN, hoogleeraar te Utrecht. [overgedrukt uit „Nieuwe Bijdragen voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving", Nieuwe Reeks, 1873—1874].

G.

GEYL: „De Groot-Nederlandsche gedachte. Historische en politieke beschouwingen", door Dr. P. GEYL, hoogleeraar aan de universiteit te Londen. (Haarlem, 1925).

GILLIODTS: „Coutume du Bourg de Bruges", par L. GILLIODTS—VAN SEVEREN. (in: „Coutumes des Pays et comté de Flandre", t. III).

GOSSES: „Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland", door Dr. I. H. GOSSES en Dr. N. JAPIKSE.

H.

V. D. HAEGHEN: „Bibliotheca Belgica, bibliographie générale des Pays-Bas", t. XXVI, par FERD. VAN DER HAEGHEN.

V. D. HANE: „Costumen ende wetten der stadt Gendt, verrijckt met notulen", door Mr. L. VAN DEN HANE, advocaet van den Raede in Vlaenderen. (Gent, 1765).

V. HEIJNSBERGEN: „Bijdrage tot de geschiedenis van het bewijsrecht", door Mr. Dr. P. VAN HEIJNSBERGEN. (in: „Tijdschrift voor Strafrecht, deel XXXV, afl. 3, 1925).

ID.: „Geschiedenis der rechtswetenschap in Nederland. Beknopt overzicht der geschiedenis onzer rechtswetenschap tot 1900", door Mr. Dr. P. VAN HEIJNSBERGEN. (Amsterdam, 1925).

HIRSCHAUER: „Les États d'Artois de leurs origines à l'occupation française, 1340—1640", par CHARLES HIRSCHAUER.

HUIZINGA: „Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef", door prof. J. HUIZINGA (in „De Gids", Maart 1912).

HULIN: „Catalogue critique, précédé d'une introduction sur l'identité de certains maistres anonymes. Bruges 1902", par GEORGES HULIN DE LOO. (Gent, 1902).

J.

JANSSENS: „Philippe Wielant et l'instruction criminelle, Discours prononcé par M. RAYMOND JANSSENS, procureur général. (in: „Pasicrisie belge, 3e série, 1907).

JAPIKSE: Zie Gosses.

JOOSTING: „Bronnen voor de geschiedenis der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht in de Middeleeuwen", door Mr. J. G. C. JOOSTING en Mr. S. MULLER H.zn, deel III, bewerkt door Mr. Joosting.

K.

KANTOROWICZ: „Einführung in die Textkritik, Systematische Darstellung der textkritischen Grundsätze für Philologen und Juristen", von HERMANN KANTOROWICZ. (Leipzig, 1921).

KAPPEYNE: Over den titel van bezit in het B. W.", door Mr. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO. (in „Themis", 31ste deel, 1870).

KERVIJN: „Histoire de Flandre", par KERVIJN DE LETTENHOVE. (Brussel, 1847—1855).

KLUPPEL: „Vervolg op de nalezing tot de Verzameling van stukken, van 1388 tot 1598, betrekkelijk het Hoog-Heemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten", door Mr. J. A. KLUPPEL. (Alkmaar, 1881, niet in den handel).

L.

LAMEERE: „Le jurisconsulte Philippe Wielant. Notes biographiques inédites", par EUGÈNE LAMEERE. (in: „La Belgique judiciaire", N°. 30, 15 April 1900).

LETTS: „The administration of criminal law in Flanders, chiefly in the fifteenth century", by MALCOLM LETTS. (in: „The Law Quarterly Review", vol. XLI, N°. 161, Jan. 1925).

LIMBURG—STIRUM: „Coutume de la ville et de la chatellenie de Courtrai", par le c.te TH. DE LIMBURG—STIRUM. (in: Coutumes des Pays et comté de Flandre, Quartier de Gand", t. XI, I, Ville de Courtrai).

V. LUNTEREN: „Overzicht van de geschiedenis der Romeinsche en Oud-Nederlandsche rechtsvorming, door Dr. S. A. VAN LUNTEREN (Groningen—Den Haag, 1924).

M.

MODDERMAN: „Handboek voor het Romeinsche recht, vervolgd door Mr. H. L. Drucker en Mr. P. A. Tichelaar", 5de druk. (Gron., 1913).

MULLER: Zie Joosting.

N.

NYS: „Philippe Wielant", par M. ERNEST NYS. (in: „Revue de droit international et de législation comparée", t. XXI, 1889).

O.

V. OOSTEN DE BRUYN: „De stad Haarlem en haare geschiedenissen", door G. W. VAN OOSTEN DE BRUYN (1765).

ORTS: „Practijcke criminele van Philips Wielant, naar het eenig bekende handschrift uitgegeven door AUG. ORTS. (Maat.ij der Vlaamsche bibliophilen, 3de reeks, N⁰. 15. Gent, 1872).

P.

PAQUOT: „Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas, de la principauté de Liége, et de quelques contrées voisines", par PAQUOT, folio. (Leuven 1770).

PIRENNE: „Histoire de Belgique", par H. PIRENNE (1912).

ID.: „Le rôle constitutionnel des états généraux des Pays-Bas en 1477 et en 1488". (in: „Mélanges Paul Fredericq", bladz. 267—271).

DE PORTEMONT: „Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre", par A. DE PORTEMONT.

R.

REATZ: „Ueber die Summen „Ut nos Minores", „Ad summariam notitiam cursus consueti causarum" und den Bartolus'schen tractat: de ordine judicii", von Dr. C. F. REATZ (in „Zeitschrift für Rechtsgeschichte, dl. III, 1864).

S.

V. SAVIGNY: „Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter", von FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY. (Heidelberg, 2de druk).

SCHANZ: „Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters der beiden ersten Tudors, Heinrich VII und Heinrich VIII", von Dr. GEORG SCHANZ. (Leipzig, 1881).

SERRURE: „Gevangenzetting van Philips Wielant op het slot te Heusden in Noord-Brabant", door C. A. SERRURE. (in: Vaderlandsch Museum, IV).

STINTZING: „Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft", von R. STINTZING. (Leipzig, 1880).

ID.: „Geschichte der populären Literatur des römisch-kanonischen Rechts in Deutschland am Ende des fünfzehnten und im Anfang des sechszehnten Jahrhunderts", von Dr. RODERICH STINTZING. (Leipzig, 1867).

DE STOPPELAAR: „Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg, 1217—1581", door Mr. J. H. DE STOPPELAAR. (Middelburg 1883).

V.

DE VREESE: „Over de benamingen onzer taal, inzonderheid over „Nederlandsch"", door WILLEM DE VREESE. (Overdruk uit „De Vlaamsche Kunstbode". Antwerpen, 1910).

V. D. VYNCKT: „Recueil de recherches historiques et chronologiques du Grand Conseil de Malines", par L. J. et E. VAN DEN VYNCKT, (handschrift N°. G. 14231 der Universiteits-bibl. te Gent).

W.

WARNKOENIG: „Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305", von L. A. WARNKÖNIG. (Tübingen, 1835—'42).

WIEDING: „Der Justinianeische Libellprocess", von Dr. KARL WIEDING. (Weenen, 1865).

WIELANT: Zie Fruin „Instructie enz."

ID.: Zie Orts.

WUNDERLICH: „Beiträge zur Literärgeschichte des Prozesses im zwölften und dreizehnten Jahrhundert", von prof. Dr. WUNDERLICH, zu Basel. (in: „Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft", B. XI, 1842).
